

Pohledy na výchovu dětí v souvislosti s proměnami současné české rodiny

Bc. Junášková Magda

Diplomová práce
2009

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Magda JUNÁŠKOVÁ**

Studijní program: **N 7501 Pedagogika**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Pohledy na výchovu dětí v souvislosti s proměnami současné české rodiny**

Zásady pro vypracování:

Zpracování teoretických východisek z oblasti psychologie a sociologie rodiny a výchovy dětí v rodině.

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace výzkumného šetření týkajícího se pohledu na výchovu dětí v souvislosti s proměnami současné české rodiny.

Zpracování a vyhodnocení výzkumu.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-24-9.

MOŽNÝ, I. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. ISBN 80-86429-05-9.

SINGLY, F.d. Sociologie současné rodiny. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1.

SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Karla Hrbáčková

Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce:

12. února 2009

Termín odevzdání diplomové práce:

15. května 2009

Ve Zlíně dne 12. února 2009

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

L.S.

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ/DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové/bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová/bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou/bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou/bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové/bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové/bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Ve Zlíně 9.5. 2009

.....
.....
.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užíje-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Diplomová práce pojednává o výchově dětí v českých rodinách a pohledech na ni. Je členěna na dvě základní části: teoretickou a praktickou. V teoretické části jsem se zaměřila na objasnění pojmů týkajících se rodiny a její historie. Rodina je rovněž probádána z hlediska svého účelu a je popsána i její celková charakteristika. V následující kapitole je objasněna problematika výchovy dětí v rodinném prostředí s upřesněním jednotlivých výchovných stylů. Značná pozornost je věnována komunikaci v rodině jako stěžejnímu prostředku výchovy. Teoretickou část uzavírá kapitola, jejímž hlavním obsahem je generační soužití a vztahy mezi generacemi. Praktická část je dělena na přípravu výzkumu a výzkum samotný. V přípravě výzkumu jsou objasněny základní pojmy, se kterými se při výzkumu dále pracuje. Prioritou výzkumu je pohled tří generací, v rámci dvou zvolených rodin, na výchovu dětí v rodinách v souvislosti s proměnami českých rodin.

Klíčová slova:

rodina, výchova dětí, zásady výchovy, výchovné styly, komunikace v rodině, soužití generací, význam prarodičů.

ABSTRACT

The diploma work focuses on children upbringing in Czech families and various ways of accomplishing it. It is divided into two main parts: theory and experience. In the theoretical part I have focused on explanation of definitions, which concern family, and on its history. I also drew my attention to the purpose of a family and defined its characteristics. The problem of child upbringing in a family environment has been explained in the following chapter, including specification of each upbringing style. I have especially focused my attention on communication in a family as it is the key feature of upbringing. The theoretical part ends with a chapter which talks about generation co-existence and generation gap. The practical part is divided into research preparation and the research itself. Basic definitions, which are further dealt with, are explained in the research preparation. The research priority lies on three generations, within two chosen families, and on their view of child upbringing in families in connection with Czech family transformation.

Keywords:

family, child upbringing, upbringing participles, upbringing styles, communication in a family, generation co-existence, importance of grandparents.

Dovoluji si vyjádřit své poděkování Mgr. Karle Hrbáčkové za cenné rady a podněty pro vytvoření této práce.

Děkuji také své rodině za podporu, trpělivost a vstřícnost, jež mi po celou dobu studia poskytovala.

„Nemůžeme děti utvářet podle vlastní vůle. Musíme je milovat a vychovávat co nejlépe, ale jinak je nechat na pokoji.“

J. W. GOETHE

OBSAH

ÚVOD	11
I TEORETICKÁ ČÁST	13
1 RODINA Z HLEDISKA HISTORIE A SVÉHO ÚČELU	14
1.1 PROMĚNY RODINY OD 60. LET 20. STOLETÍ.....	18
1.2 RODINA 21. STOLETÍ.....	19
1.2.1 Charakteristiky rodiny v současnosti	21
1.2.1.1 Zaměstnání a rodina.....	22
1.2.1.2 Čas věnovaný rodině.....	23
1.3 VÝZNAM RODINY	24
2 VÝCHOVA DĚTÍ V RODINĚ	27
2.1 HLAVNÍ FUNKCE RODINY A JEJÍ VÝCHOVY.....	28
2.1.1 Výchovné styly.....	29
2.2 ZÁSADY VÝCHOVY	31
2.2.1 Odměna a trest jako prostředky výchovy.....	34
2.3 KOMUNIKACE V RODINĚ.....	35
2.3.1 Neefektivní komunikace	37
3 VZTAHY MEZI GENERACEMI	40
3.1 MLADÍ VERSUS STARŠÍ	42
3.1.1 Představy mladých lidí o manželství a rodičovství.....	42
3.2 VÝZNAM PRARODIČŮ	43
II PRAKTICKÁ ČÁST	46
4 PŘÍPRAVA VÝZKUMU	47
4.1 CÍL VÝZKUMU	47
4.2 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	48
4.2.1 Výzkumné otázky.....	48
4.3 DRUH VÝZKUMU	48
4.4 VÝZKUMNÝ SOUBOR	48
4.4.1 Rodina Adamcova.....	49
4.4.2 Rodina Bláhova.....	50
4.5 VÝZKUMNÉ METODY	50
5 ZPRACOVÁNÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	52
5.1 ZASE TA TELEVIZE.....	53
5.2 PATRIARCHÁLNÍ MODEL?	55
5.3 JEN NE PODLE RODIČŮ!.....	57
5.4 HLAVNĚ BRZO DOMA.....	61
5.5 MLUV SE MNOU, DÍTĚ!.....	63
5.6 JE TO DOBOU... ..	67
5.7 SHRUTÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU.....	69
ZÁVĚR	73
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	77

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	81
SEZNAM TABULEK.....	82
SEZNAM PŘÍLOH.....	83

ÚVOD

Fenomén rodiny dnes patří k nejdiskutovanějším tématům nejen mezi odborníky, neboť rodina je instituce, s níž má zkušenost každý, protože soužití v rodině je kolektivní. Rodina se měnila spolu s dobou, ve které se právě nacházela, a se společností, jejíž byla součástí. Základ rodiny tvoří rodiče a jejich děti, proto je cílem předkládané práce zjistit, jakými způsoby vychovávají rodiče své děti a jak se tyto způsoby mění spolu s vývojem společnosti z pohledů více generací.

Předkládaná práce je členěna na teoretickou a praktickou část. První oddíl práce je uveden poznáním rodiny z hlediska jejího historického vývoje. Zaměřujeme se v ní na zásadní období, v nichž docházelo k proměnám rodiny. K posledním zvratům došlo v 60. letech 20. století. Rodina 21. století je jiná, má své charakteristické znaky typické pro postmoderní společnost (rodinu) a přitom se občas vrací k tradicím, v nichž dnešní rodiče vyrůstali (např. otec jakožto hlava rodiny). Trendy, kterými se rodina vyznačuje, se mění. S jistotou dnes můžeme vypsát například následující: pokles sňatečnosti, zvýšená rozvodovost, vyšší zaměstnanost žen nebo změna struktury rodiny. Nabízí se nám tedy nový obraz rodiny, ta však stále uznává tradiční hodnoty, což dokazuje mírné navýšení porodnosti v posledních letech nebo způsob trávení volného času, kdy je rodina pospolu (výlety, dovolené atp.). Změnilo se i postavení jednotlivých členů domácnosti a muž již není jediným, kdo dokáže rodinu ekonomicky zajistit a žena není pouze matkou pečující o děti.

Stěžejní, pro náš výzkum, je pojem výchova a její hlavní funkce, jež se vztahují k dítěti. Za jeden z hlavních prostředků výchovy považujeme komunikaci. Ta je v rámci rodiny nezbytná jakožto základ pro vývoj a učení se dítěte návykům, které získává právě ve své rodině. Komunikace tak dítěti slouží jako základní jev v rámci jeho socializace spolu s hranicemi, které mu rodiče ve výchově stanovili. Dále se domníváme, že v rodině je nezbytné upevňovat mimo jiné vztahy s předchozími generacemi, neboť i díky nim dítě pozná, jak se rodina a její struktura mění spolu s dobou. A jaký je reálný význam prarodičů pro samotnou výchovu dětí? Zasahují do výchovy svých vnoučat nebo jsou jen „tichými pozorovateli“, které rodiče potřebují pouze pro hlídání dětí?

Praktická část práce je zahájena navržením kvalitativního výzkumu a jsou v ní naplánovány jednotlivé kroky, které budou při dalším sběru dat učiněny. Výzkumem se pokusíme zjistit postoje rodičů a dětí k výchově se zaměřením na interpersonální vztahy. Data však budou vždy doplněna o názory prarodičů, tedy o výsledky generačních posunů ve výchově

dětí v rodinách ve 20. a 21. století. Kvalitativní sondou tak provedeme s respondenty rozhovory, které byly sestaveny na základě teoretických východisek uvedených v první části práce. Rozhovory budou členěny do čtyř hlavních oblastí týkajících se: vztahů v rodině, využití volného času, komunikace v rámci rodiny a mezigeneračních vztahů. Rodiny, jež tvoří hlavní výzkumný vzorek, budou vybrány záměrně z hlediska různých socioekonomických podmínek. Důležitým kritériem volby rodin bude existence tří generací v rodině, aby tak byly objektivně získány postoje všech jejích členů ke zvolené problematice. Zjištění budou dále doplněna o další dvě metody (škálování a analýzu textu), jež podpoří validitu získaných dat.

Diplomová práce pomůže zejména těm, kteří se fenoménem rodiny zabývají a zjištěné názory jednotlivých členů rodin tak využijí jako další možnost nahlížení na rodinnou problematiku se zaměřením na výchovu dětí. S ohledem na skutečnost, že autorka externě spolupracuje s Centrem pro rodinu ve Zlíně, mohou být výsledky touto institucí využity i jako sonda do života české rodiny 21. století.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA Z HLEDISKA HISTORIE A SVÉHO ÚČELU

Rodina je již od pradávna významnou společenskou jednotkou a v různých formách se vyskytuje ve všech historicky známých typech společenství a kultur. Dodnes i přes řadu proměn představuje základní socializační instituci. Rodinu lze označit mj. jako základní, primární a neformální sociální skupinu, která se vyznačuje svou různorodou velikostí, vnitřní strukturou a vazbami na společnost (Přadka et al., 2004). Vzhledem k tomu, že rodina prošla od své geneze výraznými změnami, ať už z hlediska autority svých členů, nebo formy jejich soužití, považujeme za nezbytné alespoň stručně nastínit její historický vývoj.

Římané již v roce 450 př.n.l. do svého prvního právního kodexu *Dvanácti desek* zapsali, že *rodina je základní jednotkou společnosti*, proto by bylo vhodné se blíže seznámit se samotnou historií rodiny, jejím smyslem a významem. Existuje také několik typů rodin, liší se svou strukturou, náboženským vyznáním či místem, kde rodina žije. Dovolíme si tedy udělat malý průřez tímto tématem, abychom se lépe orientovali v podstatě rodiny jako takové. Rodina je již po mnoho let zkoumána odborníky z mnoha oborů, ať už prizmatem pedagogiky, psychologie, sociologie či demografie. Rodina je tak institucí, jejíž oblast ještě zdaleka není dostatečně probádána, neboť s rozvíjející se společností se vyvíjí i rodina, mění svou podobu, avšak ve své podstatě je stále chápána jako „sociální zařízení, jehož primárním účelem je vytvářet soukromý prostor, stíněný proti vířícímu a nepřehlednému světu veřejnému“ (Možný, 2002, s. 13).

Není zcela jednoznačné, jak žili naši předkové před tisíci lety, a dohady o této oblasti nechme na historii a archeologii, vědách, které jako jediné mohou doložit a objasnit fakta, jak žili naši předkové už od dob pravěku. Jisté je to, že lidé žili už od pravěku ve skupinách (pokrevně spřízněných) a tato společnost byla *společností klanovou*, jejíž původ byl odvozen od společného mytického předka. Dá se tak vyvodit, že společnost je již odpradávná organizovanou jednotkou, která měla koordinované role jednotlivců a jejíž existence sahá až do doby kamenné (Matoušek, 1997).

Přejdeme-li do období antického, stojí za povšimnutí zachování striktního patriarchátu, kdy v čele rodiny stojí vždy muž a ženy své místo nacházely v domácnosti. Řecká společnost byla organizována podle rodů (*rod* = soubor rodin, jejichž muži odvozovali svůj původ od společného předka) a rozdíly mezi rodinnými formami můžeme nalézt i v jednotlivých oblastech Řecka - např. v uspořádání rodin. Zatímco ve Spartě se setkáváme s formou manželství, kde není výjimkou polygamie, pro Athény je typická až despotická monoga-

mie, kdy žena neměla právo vystupovat ani před úřady a vládu nad ní měl jen její manžel, který ji mohl kdykoliv vyhnat z domu (zatímco žena mohla rozvodu dosáhnout jen zdoluhavým soudním řízením). Obdobné formy patriarchální monogamie měl i Řím. Manželství definovali římsí právníci jako „trvalé a úplné společenství života muže a ženy za účelem zplození dětí“ (Klabouch, 1962, s. 33). Uznání dítěte otcem, záleželo na otcově vůli, vzal-li jej po jeho narození na své ruce – zavázal se ho vychovat, nezdvížené dítě bylo pohozeno na veřejné místo. Osmý den bylo dítěti dáno jméno a vychováváno bylo prvních sedm let života doma (o výchovu chlapců se staral otec, o výchovu dívek matka a zámožní Římané si najímali na výchovu dětí otroky), poté se některým dětem dostávalo vzdělání. Sňatkový věk byl, nahlíženo dnešním pohledem, velmi nízký a ke vstupu do manželství docházelo mezi čtrnáctým a osmnáctým rokem (Klabouch, 1962). Navíc staří Řekové samotný pojem rodina tak, jak je dnes užíván, neznali. Existoval pouze pojem *oikos* označující rodinné hospodářství a *anchisteia* a *syngeneia*, které postihují příbuzenství a majetkové společenství s dominantním postavením otce-občana. Římská *familia* – jako základ slova – se skládá z rodičů, dětí a otroků, kteří jsou prakticky inventářem domácnosti (Kalibová et al., 1998).

Doklady o silných patriarchálních rysech rodiny jsou známy i z mimoevropských kulturních okruhů. Pro indickou společnost byly významné tvrdě patriarchální rysy rodiny. Právní postavení žen bylo v Indii velmi špatné, nesměly téměř vycházet z domu a cizoložství ženy bylo ukrutně potrestáno, přičemž velmožové směli mít manželky několik. V Indické společnosti byla kolem 7. století n.l. hranice sňatku mezi čtvrtým a dvanáctým rokem (Klabouch, 1962).

Pokud se zaměříme na slovanské rodiny v období středověku, zjistíme, že v rodině přetrvávaly patriarchální rysy a mnohoženství zde bylo výsadou bohatých a mocných (neopomenutelný je ovšem silný vliv křesťanství, jež uznává monogamní a nerozlučitelné soužití manželů, jako je tomu dodnes). Děťství bylo ve středověku krátké, asi do osmi let věku dítěte, pak se stalo dospělým, což obnášelo práci v zemědělství, nebo šlo dítě do učení. Středověká „rodina je nejen společenskou jednotkou, je i jednotkou výrobní a institucí výchovnou“ (Matoušek, 1997, s. 27).

V novověku, době osvícenské, se evropsí myslitelé často obrací na státní moc, aby posílila zájem o rodinu a odsoudila odkládání dětí do nalezinců. Významným prvkem je také rozpad patriarchální rodiny, ta byla do té doby pod drobnohledem veřejnosti a citová láska se odehrávala pouze ve šlechtických kruzích, na venkově bylo vše podřízeno hospodářství.

Ještě Michel de Montaigne (1533 – 1592) ztotožňuje projevy lásky mezi manžely s incestem a prohlašuje, že rodina nemá jiné poslání než plodit děti. Podobný názor na rodinu má i Francis Bacon (1561 – 1626), který prohlašuje lásku za hloupou vášeň. Revolucí v této oblasti se stal rok 1774 a zavedení povinné školní docházky v habsburské monarchii, jež odvedla na větší část dne většinu dětí do školy. Počátkem 20. století začaly i ženy pracovat v průmyslu a muž tak přestal být jediným živitelem rodiny. Prestiž muže v rodině výrazně poklesla. Zásadní zlom v období modernizace společnosti nastává v měšťanském prostředí, v němž dochází k jistým změnám v postavení žen – žena je mnohem více spojována s domácností a muž s veřejným životem mimo dům. Co se výchovy dětí týče, svou výchovnou funkci si rodina podržela hlavně vůči nejmenším dětem. V ní je, jak se zdá, nezastupitelná. „Jinak je rodina místem uspokojování (a frustrování) citových potřeb, místem přerozdělování ekonomických hodnot, místem konzumu a rekreace. Nová doba posílila význam rodiny jako útočiště před veřejným světem“ (Matoušek, 1997, s. 29).

Nový pohled na evropskou rodinu ukazuje i britský profesor společenské antropologie Goody (2006). Zdůrazňuje, jak socialistické země a tamní režim ovlivnil, vývoj rodiny. „Rázně odsunuly stranou náboženská omezení, umožnily rozvod a interrupce, snížily porodnost, zvýšily zaměstnanost, vzdělanost a obecně pracovní příležitosti pro ženy, zajistily kolektivní péči o jejich děti ve škole i mimo ni“ (Goody, 2006, s. 168). Historici i sociologové z „kapitalistických“ zemí považují rodinu za nesmírně důležitý prvek procesů modernizace.

Tab. 1 Etapy ve vývoji lidské rodiny

Počátky lidské párové rodiny.	Milion let př.n.l. ?	Silná sexuální vazba heterosexuálních párů doprovázená spoluprací na výchově dětí. Je nutná zejména pro dlouhé období nedospělosti a závislosti u člověka ve srovnání s ostatními živočišnými druhy.
Složité příbuzenské systémy v kmenových společnostech.	8 000 let př.n.l. ?	Rozšířené příbuzenské sítě se složitými pravidly ekonomických a snubních výměn uvnitř i mezi příbuzenskými velkorodinami. Některé příbuzenské systémy jsou matriarchální, ale většina je zřejmě patriarchální, vyskytují se však i jiné formy.

Vynořují se nepříbuzenské systémy sociální organizace. Úpadek složitých systémů výměn a počátek vzestupu patrimonální domácnosti.	Asi 3 000 let př.n.l. v Mezopotámii a Egyptě; asi 600 let př.n.l. v Řecku a Číně	Vznik prvních států jako sociálních organizací nad rodinnými sítěmi. Upadají kmenové rodové systémy a jsou nahrazovány patrimonálními domácnostmi, jimž vládou muži, kteří drží ve svých rukou vlastnictví domácnosti, do které patří i služebnictvo v domě.
Vzestup byrokratického státu a kapitalistické ekonomiky. Vynořuje se domácí soukromí.	17. a 18. stol. n.l. v západní Evropě a severní Americe	Domácnost přestává být zároveň místem zaměstnání a její obranu přejímá obec a stát. Moc patriarchální hlavy domácnosti upadá. Vynořuje se nukleární rodina jako ideální typ – s mužem, který rodinu ekonomicky a sociálně zajišťuje, a ženou, která se stará o domácnost. Na místo s rodiči sjednávaných manželství nastupuje individualizovaný sňatkový trh.
Diverzifikace způsobů párování a domácností. Tendence k rovnoprávné pozici ženy a muže při vyjednávání o vztahu a rodině.	Druhá polovina 20.stol. v bohatých průmyslových společnostech.	Různorodost rodinných forem. Vzestup rozvodovosti a opakovaných manželství, všeobecná zaměstnanost žen a hluboké změny v mužské a ženské sociální roli. Vzestup nesezdaných soužití před, po i místo manželství. Vynořují se <i>singles</i> jako významná sociální skupina a stav.

(Možný, 2006, s. 17)

Tento rychlý náhled na historii rodiny nám dal nahlédnout na to, jak se rodina vyvíjela od samého počátku lidstva. Všimnout jsme si mohli zejména uspořádání rodiny, tedy toho, že po celou historii byla rodina patriarchální a hlavou rodiny tak byl otec, což se poslední staletí (resp. od posledních desetiletí 19. století a ve 20. století) měnilo neboť, jak je výše uvedeno, ženy začaly pracovat mimo domov, a tudíž i přispívat do rodinného rozpočtu. V rodině se tak postupně vyrovnávaly pozice všech jejích členů až do podoby, jak je známe dnes. Tato skutečnost však neplatí pro všechny kulturní okruhy ve stejné významové rovině.

V současnosti dochází i ke změnám podpory, kterou rodina poskytuje svým potomkům. Lze sledovat posun od vytváření materiálního zázemí k zajištění vhodných podmínek pro intelektuální rozvoj dětí. Podle Matouška (1997) je na vzdělání kladen mnohem menší důraz než na majetek.

1.1 Proměny rodiny od 60. let 20. století

Singly (1999) poukazuje na zásadní změny v rodinném životě zejména od 60. let minulého století. A i když se týkají zejména francouzského prostředí, lze je ve výsledku zobecnit i na českou společnost.

Proměnu rodiny lze shrnout do následujících šesti bodů:

- „snížení počtu sňatků (ať už prvních nebo dalších sňatků) a zvýšení počtu nesezdaných svazků
- nárůst počtu rozvodů a rozchodů
- nárůst neúplných rodin s jedním rodičem (tj. domácností s jedním rodičem a jedním nebo více dětmi), rodin nově složených nebo obnovených (domácnost tvořená párem, jehož alespoň jeden člen má již za sebou nějakou manželskou zkušenost a stará se o jedno ze svých dětí z prvního manželství)
- snížení počtu porodů
- nárůst mimomanželských dětí
- nárůst práce žen, převážně matek a následně i párů, kde jsou zaměstnáni oba manželé“ (Singly, 1999, s. 87).

Rodina se mění, od pradávna mění svou podobu a výše uvedená zjištění jsou doprovodným jevem společnosti již několik posledních desetiletí a právě v průběhu 20. století prošla rodina velkými změnami. Sňatek už dávno neznamená počátek rodinného života. Manželský život tak v mnoha případech nahrazuje legální forma nemanželského soužití, totiž soužití partnerské.

Singly (1999) vyzdvihuje rozmanitost strukturálních podob dnešní rodiny a menší stabilitu manželského života. Pro většinu z nás je ideální život v páru – nikoli v osamění. Svobodné ženy s vyšším vzděláním se však shodují v názoru, že v manželství chtějí získat jeho výhody a vyhnout se přitom jeho nevýhodám (netýká se financí). Myslí tím především budování své vlastní identity. Výsledkem takového individualismu je jistě částečná destabilizace rodiny, nedokázal však z rodiny učinit zbytečnou formu lidského soužití.

Minulé století bychom souhrnně mohli nazvat „stoletím změn“. Došlo k několika historickým či politickým zvrátům v mnoha zemích nejen v Evropě. „Padesátá až osmdesátá léta dvacátého století jakoby podtrhla a sečetla celé zrání moderního věku; poslední dekáda

minulého století už aspiruje na to, být počátkem úplně jiné epochy. Platí to i pro rodinu“ (Možný, 2006, s. 22).

1.2 Rodina 21. století

Abychom pochopili samotné styly výchovy dětí v rodinách, je nutné si v tomto kontextu ukázat, jak vlastně vypadá rodina 21. století. Rodina je v dnešní době často nazývána jako „rodina zaměstnané ženy“. Časy, kdy povinností a hlavní náplní práce žen byla péče o děti a o domácnost, jsou dávno pryč. To, aby ženy pracovaly, má v dnešní době ale také jiný důvod než pouze ženskou emancipaci – finance. Nepřispívá-li žena do společného rodinného rozpočtu, rodina se může ocitnout ve finanční krizi, má-li např. více dětí. Z toho tedy vyplývá poměrně nová funkce žen - z manželky a matky se tak stává plně zaměstnaná žena i v práci a s tím souvisí i nový trend toho, co ženy očekávají od muže – pomoc v domácnosti a s dětmi, ale i citové porozumění a harmonický partnerský vztah (Matoušek, 1993).

Rodina je vždy diskutována v kontextu demografickém, kulturním, politickém a ekonomickém, který je pro společnost neodmyslitelný. Proto je v této souvislosti nezbytné seznámit se také se statistickými indexy *sňatečnosti* a *rozvodovosti*. Podle Českého statistického úřadu (2009) je v České republice neustále se prohlubující intenzita úpadku sňatečnosti. V roce 1990 bylo v ČR uzavřeno necelých 91 000 sňatků a o jedenáct let později, v roce 2001, byl počet sňatků pouhých 53 000. Opačným směrem se však ubírá křivka průměrného sňatkového věku, která vzrostla z 25 let (v roce 1989) na 30 let (v roce 2001) u mužů a z 22 let (v roce 1989) na 27 let (v roce 2001) u žen (MPSV, 2004). Stejně tak prudce vzrostl i počet rozvodovosti v 90. letech - tento trend tak pokračuje od 2. světové války doposud. Jako nejčastější příčina rozvodů je uváděna rozdílnost povah (přes 40%), dále nevěra, alkoholismus či neuvážený sňatek. Národní zpráva o rodině (MPSV, 2004) uvádí také intenzitu rozvodovosti podle délky trvání manželství. Manželství se nejčastěji rozpadá hned v prvních pěti letech jeho trvání od uzavření sňatku a každé druhé dnes uzavřené manželství tak končí rozvodem. Závažným důsledkem rozvodu je však vznik neúplné rodiny, což je také jeden z mnoha modelů dnešní rodiny. Ve většině případů rozvodů (v roce 2003 až 90%) je dítě svěřeno do péče matky. Následkem je tedy často porozvodová pře o děti mezi jejich rodiči, jež se nedokážou dohodnout na jejich výchově. Matoušek (1997) poukazuje také na fakt, že rozvody jsou mnohem častější ve městech než na vesni-

cích, v průmyslových regionech s vyšším poválečným pohybem obyvatel a u lidí bez náboženského vyznání.

Jsou to jistě zarážející statistiky, neboť pokud připustíme, že mnoho párů žije ve společné domácnosti bez sezdání, je zvyšující se počet rozvodů na uzavřená manželství alarmující záležitostí. Jisté je, že na vývoj této rozvodové křivky bude mít vliv chování mladých lidí a jejich tendence vstupovat do manželství až v pozdějším věku, dnes až okolo třiceti let věku. Jak bylo uvedeno, důvodem rozvodu bývá i neuvážený sňatek, což by se v tomto pozdějším uzavírání manželství dalo značně eliminovat. Mladý člověk by si hledal partnera uváženěji, déle a v pozdějším věku, kdy už by zároveň uvažoval i o potomcích.

Co se *porodnosti* týče, z Národní zprávy o rodině (MPSV, 2004) vyplývá stálý pokles počtu narozených dětí a do roku 2000 se počet narozených dětí pohyboval pouze okolo 90 000 dětí ročně. Po roce 2005 však tento počet převyšuje hranici 100 000 narozených dětí (v r. 2007 bylo 110 100 živě narozených dětí; Český statistický úřad, 2009), přičemž demografové hovoří o rodičkách ze silných ročníků 70. let 20. století. Dá se také předpokládat, že silné ročníky rodiček budou i ty, které se narodily do roku 1989, protože právě do tohoto roku se počet narozených dětí za rok blížil téměř k 129 000. Mírné navýšení porodnosti je tak vizí blízké budoucnosti, kdy ženy z 80. let minulého století dosáhnou věku kolem třiceti let a přivedou na svět své první potomky. Stejně tak se však zvyšuje i počet dětí narozených mimo manželství, což je logický následek poklesu uzavírání manželství, a tudíž větší výskyt nemanželských dětí.

Uvedené informace jsou důkazem, že lidé jsou v posledních letech opatrnější jak v uzavírání sňatků, tak ve vztazích samotných a dochází k velkým změnám reprodukčního chování a změnám hodnot. To vše je odkládáno na pozdější dobu, tj. na dobu, kdy mají oba mladí partneři dokončené vzdělání a hledají si práci, ve které by se mohli úspěšně realizovat. Ano, zní to jako novodobý kariérismus, kdy lidé chtějí (potřebují) peníze a rodina je v tomto případě odložena na dobu neurčitou, a proto se tak často hovoří o možném „*konci rodiny*“ (Možný a spol.). Jenže i toto nařčení má své vysvětlení, kterým jsou finance. V 21. století si málokterý pár pořídí děti, pokud by nebyl finančně zabezpečen. Ubývá totiž více-generačních soužití, kdy mladí manželé s dětmi bydlí u svých rodičů a ti jim mj. finančně vypomáhají - to byl častý obraz mladých rodin do konce 90. let minulého století.

Výše uvedeného výčtu se dotýká také zásadní změna posledních let – vyšší *vzdělanost* lidí v České republice. Úroveň vzdělanosti totiž ovlivňuje jak funkčnost soužití v rodině, tak i

rozhodnutí, kdy chce manželský pár mít děti. Plánava (2000) ve svých výzkumech rodinného soužití zjistil, že nejvíce středoškolsky vzdělaných párů žije ve funkčním soužití. Zajímavé je zjištění, že vysokoškolsky vzdělaní lidé žijí v nefunkčních rodinách častěji než lidé se základním či středoškolským vzděláním. Tento výzkum dokazuje, že vysokoškolsky vzdělaní lidé mají ve svých životních hodnotách práci a kariéru na předních místech pomyslného žebříčku a rodina ustupuje do pozadí. Lidé s dokončeným vysokoškolským vzděláním mají také lepší uplatnění na trhu práce, obsazují vyšší pracovní pozice, které vyžadují jejich plné pracovní nasazení, a to se příliš neslučuje se zcela funkčním rodinným životem.

Problém, který pomalu, ale jistě vyplouvá v české (i evropské) společnosti na povrch je celkové *stárnutí obyvatelstva*. „Výrazné změny v rodinném chování české populace, změny v reprodukčních strategiích Češek a Čechů, roční počty narozených v České republice, které v rozpětí pouhých dvou generací kolísají v obrovském rozpětí mezi 190 000 a 90 000 novorozenců ročně, po půl století trvajícím pomalým, ale stálým vzestupem rozvodovosti a s tím pochopitelně spojeným vzestupem nejistoty při uzavírání manželství a zakládání rodiny, to všechno činí život obtížnějším i v bohatnoucí společnosti“ (Možný, 2006, s. 269). Znepokojující je Možného (2006) předpoklad vývoje věkové skupiny osmdesátiletých a starších, že v naší společnosti z dnešních 260 000 gerontů stoupne do roku 2050 jejich počet na neuvěřitelných 900 000 gerontů. To platí pouze za předpokladu, že bude reprodukční křivka v naší zemi stále klesat, což se za poslední dva roky nepotvrdilo, naopak porodnost se pomalu začíná zvyšovat. A jak lze stárnutí obyvatelstva zabránit? Jsou dva reálné způsoby - prvním již zmiňovaná zvýšená porodnost a druhým možným způsobem je masivní imigrace.

1.2.1 Charakteristiky rodiny v současnosti

Následujícím výčtem jednotlivých charakteristik se pokusíme poukázat na problém, který se v rodinách české, ale i evropské společnosti vyskytuje v posledním desetiletí pravidelně.

Stašová (In Kraus, Poláčková, 2001) vystihuje tyto momenty změn a posunů v rodinách:

- ***Množství funkcí rodiny převzaly jiné sociální instituce*** – nejvíce kompetencí přebírá za rodinu stát (školky, školy aj.).
- ***Oblast zakládání rodiny ztrácí svou ritualizovanou podobu*** – legalizovaný partnerský vztah již není nutnou podmínkou rodinného života.

- *Snižuje se stabilita rodiny* – dochází k nárůstu rozvodovosti.
- *Mění se celková struktura rodiny* – pokles dětí v rodině a také omezení vícegeneračních soužití.
- *Rozvoj antikoncepce a plánovaného rodičovství* – úbytek „nechtěných“ těhotenství.
- *Prodlužuje se délka života a tím i trvání rodiny po odchodu dětí* – děti a rodiče žijí pospolu po delší čas.
- *Proměny v organizaci rodinného cyklu* – odklad prvního otěhotnění na pozdější dobu, prarodiče jsou tak stále starší osoby.
- *Zvyšují se nároky na čas rodičů strávený v práci* – důsledkem toho je zkrácení společně stráveného času rodičů a dětí.
- *Přibývá dvoukariérových manželství (blíže viz. kapitola 1.2.1.1.).*

Z výčtu rodinných změn je patrné, že rodina prochází zřejmě tím nejvíce se proměňujícím obdobím, neboť tolik změn v rámci rodiny jen v několika posledních letech je opravdu revolučním skokem. Tyto změny by se daly rozdělit jak na pozitivní změny (např. prodloužení se délky života), tak i na negativní, kterých je, jak sami jistě posoudíte, více, neboť tvoří naprostou většinu uvedených faktů.

1.2.1.1 Zaměstnání a rodina

V dnešní době často mluvíme o dvoukariérových manželstvích (rodinách), které jsou „diagnostikovány“ od konce 60. let minulého století, kdy po celé Evropě začaly pracovat vedle svobodných, bezdětných, rozvedených či ovdovělých žen živících rodinu i ty, které jsou provdané a mají děti. Společnost se tak musela vyrovnat se skutečností, že těmto ženám je už v intimním světě rodiny „těsno“ a jejich orientace pouze na ni neuspokojující. V té době tedy přestává platit tolik zaběhnutá rovnice žena + muž + děti + domov = spokojená rodina. Dalším stereotypem je i to, že pracující, plně vytížená žena, nemůže být dobrou matkou. Právě proto se společnost v poslední době tolik zaměřila na ženu, jako hlavní objekt postmoderního typu rodiny a zejména na to, jak se ženy s novou rolí vypořádaly a netrpí-li touto změnou rodina samotná, především děti (Maříková, 2000).

Debaty o dvou zcela zaměstnaných a zaneprázdněných rodičích a o citově deprivovaném dítěti jsou dnes častým tématem sociologů, kteří zaznamenali nejen „mizející role matky“,

ale v posledních letech i „mizejícího otce“. Takto navozený kulturní chaos rodinných kompetencí pak vede páry mnohdy k mylným představám, že když se pro dítě rozhodnou, zjišťují, že už je pozdě. Spousta lidí však na sobě touhu po rodičovství nepocítuje vůbec a „umí žít“ i bez vlastní rodiny a potomků (Matoušek, 1993).

Dvoupříjmové rodiny jsou jevem vyskytujícím se v Evropě několik posledních desetiletí (Možný 2002). Následkem jsou však často plně pracovní vyčerpání rodiče, kteří se s dětmi během pracovních dnů vídají až v pozdních odpoledních hodinách, kdy má ale většina dětí volnočasové kroužky a rodiče s dětmi se vidí pouhých pár hodin denně - večer.

Pokud se na rodinu podíváme z perspektivy mužského modelu, dochází k problému, který se týká krize muže, jenž začal úspěšně podnikat a doma bývá zřídka. Svou absenci v rodině se spousta otců snaží vykompenzovat zvýšenými financemi pro rodinu. Jiný je případ, investuje-li otec – podnikatel – veškeré své peníze zpět do firmy a frustruje tím rodinu. Jindy je problém ve vyšším a lepším pracovním postavením ženy než muže, který má nižší pracovní pozici a menší plat. Muž se v tomto případě někdy nedokáže vyrovnat s tím, že jeho žena dosáhla větších úspěchů než on a přitom dokáže zvládat i domácnost, což je v rozporu s patriarchálními tradicemi rodiny (Matoušek, 1993).

Dnešní doba je a jistě bude dobou dvoupříjmové rodiny, ať už z důvodů finančních či emancipačních. Nezbytné je zajistit v rodině to, aby pracovní vyčerpání rodičů netrpělo dítě a byl mu věnován dostatek času i prostoru pro jeho zdravý morální vývoj a správnou výchovu.

1.2.1.2 Čas věnovaný rodině

Z výše uvedeného výčtu charakteristik dnešních rodin se logicky zaměříme i na čas, který rodiče věnují rodině a domácnosti, neboť tento faktor rovněž výrazně ovlivňuje nejen fungování rodiny, ale i vzájemné vztahy mezi členy. Pokud jeden z rodičů chodí domů ze zaměstnání velmi pozdě, čas, jenž měl být věnován rodině, se zkracuje na minimum.

Höhne, Svobodová, Šťastná (in Sirovátka 2008) provedli výzkumy, které se problematiky rozdělení času v rodině přímo věnují. Ženy rovnoměrně rozdělují svůj čas mezi tři „aktivi-

ty“: polovinu času žena věnuje zaměstnání, třetinu času dětem a šestinu času domácnosti.¹ Muži se po dominantní orientaci na zaměstnání (2/3 času) věnují dětem (1/4 času), nejméně času pak muži věnují domácnosti (necelá desetina času). Z výzkumu také vyplývá, že ženy by uvítaly větší zapojení partnerů do „chodu domácnosti“, neboť toto by přispělo k větší harmonii v rodině a pomohlo partnerkám samotným. Muži naopak připouští, že by větší zapojení partnerky nic nezměnilo.

1.3 Význam rodiny

V této kapitole se zaměříme zejména na rozlišení mnoha typů rodin, na posun rodiny od modelu tradičního k postmodernímu a na význam rodiny ve smyslu jejího působení na společnost. Význam rodiny se vztahuje zejména k dítěti. Rodina je pro dítě institucí ochrany, zajištění a lásky. V rodině by mělo docházet k seberealizaci dítěte a jeho socializaci. Zde se člověk učí mluvit, jednat s okolím. Učí se zde vyjednávat, dodržovat pravidla a respektovat druhé. „V rodinném prostředí se lidé učí reagovat na svět kolem sebe, na situace, v nichž se postupně ocitají. Rodina je chápána jako sociální subsystém. Člověk se v ní celý život učí hrát základní sociální role. Obsah rolí v dnešních rodinách je velmi proměnlivý a je vždy podmíněn kulturní a dobovou situací“ (Přadka et al., 2004, s. 26).

Autoři za posledních několik let stanovili spoustu typů rodin. Ať už je měřítkem historický vývoj, postavení jednotlivých členů či prostorové uspořádání, je nezbytné pro chápání hierarchie rodiny a diskuzích o možném *konci rodiny* (např. Možný).

Následující členění je řazeno zejména podle významu a důležitosti vzhledem k samotným členům rodiny. Klapilová (1996) vidí rodinu jako nejdůležitější převodní mechanismus, v němž se předávají hodnoty z generace na generaci. Uvádí, že rodina sama je jedna z nejvýznamnějších hodnot lidské společnosti. „I pro moderní rodinu je základním zákonem chování tabu pro incest, které nedovoluje členům jedné nukleární rodiny volit partnera ve svém okruhu. Prikazuje jej volit za hranicemi nukleární rodiny, ve které byli jedinci vychováni. Proto téměř každý člověk patří ve svém životě ke dvěma nukleárním rodinám:

- k rodině orientační, výchozí, původní (*family of orientation*)

---

¹ Čas věnovaný dětem = výchova, hraní, sport, učení se s dětmi, péče o děti.

Čas věnovaný domácnosti = zajištění chodu domácnosti, nákupy, domácí práce apod.

- a k rodině, kterou sám zakládá, což je rodina reprodukční, rozmnožující (*family of procreation*)“ (Klapilová, 1996, s. 27).

Sobotková (2001) se nechala inspirovat klasickou, sofistikovanou prací D. Kantora a W. Lehra (*Inside the family: Toward a theory of family process*, 1975), kteří rozlišují tyto tři základní typy rodiny:

- 1) **Uzavřený rodinný systém** – typický svými pevnými strukturami (stabilní prostor, čas a stálá energie).
- 2) **Otevřený rodinný systém** – řád a změna vyplývající z interakce relativně pevných, přesto se neustále vyvíjejících rodinných struktur (pohyblivý prostor, proměnlivý čas a pružná energie).
- 3) **Náhodný (nepravidelný) rodinný systém** – všechny struktury jsou nestabilní (rozptýlený prostor, nepravidelný čas a fluktuující energie).

Typologie rodiny dle Sobotkové (2001) slouží především jako vodítko k lepšímu pochopení problematiky a také k jejímu zjednodušenému pochopení. Každý z výše uvedených rodinných systémů se vyznačuje svou jedinečností a je zcela logické, že mezi jednotlivými typy se mohou vyskytovat i typy „přechodné“.

Pro tuto práci je nezbytné uvést typologii rodiny podle Možného (2006), neboť jeho členění vychází z historického kontextu a jako takové se přímo dotýká výzkumu v praktické části diplomové práce, kde bude posuzována výchova dětí v rodinách z vícegeneračního pohledu. Sociální struktura české společnosti prošla podstatnými změnami a to se zcela nepochybně odráží v odlišných názorech na tuto problematiku. Proto je zde patrný posun od rodiny tradiční, přes moderní až k postmoderní. Ukazuje se, že různé rodiny jsou těmito změnami zasazeny postupně a ne u každé je tento posun k dalšímu kroku stejný. To může být ovlivněno povahovými rysy členů rodiny, prostorem, kde rodina žije (odlišný vývoj rodiny na venkově / ve městě), nebo jejich vytížeností / zaměřeností na zaměstnání / rodinu.

Tab. 2 Základní charakteristiky tradiční, moderní a postmoderní rodiny

	Tradiční	Moderní	Postmoderní
Struktura	široká, vícegenerační	nukleární, manželská	variabilní, individualizovaná

Základní kapitál	ekonomický	ekonomický, sociální, kulturní	sociální, kulturní
Legitimizace	sex, děti	děti	nelegitimizuje
Role	komplementární, hierarchizované	segregované, komplementární	individualizované
Funkce	univerzální	pečovatelské, statusotvorné, citové	citové
Autorita	otec	otec – matka, funkčně segregované	individualizovaná, slabá
Reprezentace diskursu	náboženský, církevní	občanský	masmediální
Mezigenerační přenos	patrilinéární, autoritativní	demokratický, smíšený	slabý

(Možný, 2006, s.23)

Na Možného plynule navazuje i Singly (1999), neboť právě on upozorňuje na vztahy vyskytující se v rodině a na návrat k prvnímu modelu rodiny, kdy už nejde pouze o „šťastný model rodiny“, ale především o sebeuspokojení a splnění si vlastních ideálů. „Přechod moderní rodiny k rodině postmoderní se projevuje zvýrazněním charakteristik prvního období, a sice zaměřením na vztahy. To, co se mění, je skutečnost, že vztahy samy o sobě nemají hodnotu. Ta vyplývá především z uspokojení, které mají poskytnout každému členu rodiny“ (Singly, 1999, s. 90-91).

2 VÝCHOVA DĚTÍ V RODINĚ

Je známo, že největší vliv na člověka má výchova, na utváření jeho osobnosti, stylu života, komunikaci s okolím, navazování vztahů i v pohledu na svět. Výchova totiž zasahuje dítě v obdobích, kdy je nejtvoárnější – v období dětství a dospívání.

Pedagogický slovník definuje výchovu jako „proces záměrného působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn v jejím vývoji“ (Průcha a kol., 1995, s. 257). V názorech na výchovu se však autor od autora liší a lze je tak rozdělit do tří hlavních proudů:

- 1) Výchova jako plně řízený proces, při němž je nehotový člověk ovlivňován pedagogem nebo institucí, kdy podmínkou je podřídit jej normám společnosti. Do tohoto prvního proudu řadíme např. G. A. Lindnera či R. Huberta.
- 2) Vychovávaný jedinec jako subjekt vlastního formování a zvýraznění podílu osobnosti na svém vlastním utváření. K tomuto proudu patří např. J. J. Rousseau, J. Dewey, C. Freinet a další.
- 3) Výchova vymezená z interakce mezi pedagogem a žákem. Představitelé třetího směru jsou např. D. S. Peters nebo G. Mialaret (Průcha a kol., 1995).

Potřeb této kapitoly – tedy výchovy dětí v rodině – se přímo dotýkají v podstatě všechny zmíněné směry, kdy v prvním se hovoří o výchově dětí ve smyslu přímého a záměrného působení rodiči na dítě. Dítě je tedy chápáno jako „nepopsaná deska“, kterou lze výchovou formovat a z dítěte tak učinit člověka, jenž bude přínosem jak pro své okolí, tak i pro společnost, neboť jeho výchova probíhala v souladu právě s normami této společnosti. Druhý model poukazuje na jakousi „samovýchovu“, tedy na to, že dítě samo pozná, co je pro něj dobré. Samo si hledá hranice; samo pozná, kdy se v čem vzdělávat; samo určuje, čím je výjimečné a samo tak sestavuje svůj život. Rodič je v této formě chápán jako dozor, který na výchovu pouze dohlíží. Tento model vhodně doplňuje pedagogický román J. J. Rousseaua *Emil aneb o výchově* (1762), v němž švýcarský filozof jasně rozděluje věková období dítěte do čtyř hlavních skupin a každé z nich přisuzuje určitý osobnostní posun. Rousseau vidí cíl výchovy zejména ve výchově svobodného člověka, kterého do ničeho nenutíme a vychováváme ho především na základě osobní zkušenosti (Wikipedie: Otevřená encyklopedie [online] c2009). Třetí model vycházející z interakce pedagoga (rodiče) a dítěte je podstatný z hlediska samotných vztahů v rodině a jejího fungování.

2.1 Hlavní funkce rodiny a její výchovy

V dnešní době slyšíme snad ze všech médií domněnku, že se blíží krize rodiny. Rodina už není to, co bývala. Děti kradou, lžou, objevuje se šikana a mnohé další patologické aspekty. Jenže je nutno si uvědomit, že tyto problémy jsou ve společnosti odjakživa, jen byly často schovávány „pod pokličku“. I dříve se chlapi rvali, dělali si naschvály a jiné klukoviny, to jen dnes je to nazváno novými slovy – šikana apod. A dnes se, jako kdykoliv předtím, hovoří o špatné výchově, někdy i o špatné rodině, která nedokáže vychovat dítě v souladu s platnými normami společnosti.

Rodina má čtyři důležité sociální funkce, které – pro ideální vývoj dítěte – musí být splněny. Je pravdou, že s pokračující dobou se obsah těchto sociálních funkcí rodiny měnil, ale základní myšlenka přetrvává, i když v nepatrně obsáhlejší formě.

- **Biologická a reprodukční funkce** – za svůj hlavní cíl si klade legitimní sexuální vztah muže a ženy, a to za účelem plození dětí – tedy vytvoření rodiny. V současné době je však zaznamenán především nárůst nemanželských dětí a odkládání sňatků na dobu co nejpозdější. Nejde vždy o neúplné rodiny, ale často o soužití muže a ženy bez formálních svazků, jakým je např. manželství. Reprodukční funkci je nutné zmínit i proto, že je zaznamenáván čím dál tím větší pokles porodnosti (výjimku tvoří poslední cca dva roky, kdy se v naší zemi porodnost opět dostala za hranici oněch 100 000 narozených dětí / rok).
- **Emocionální funkce a tvorba domova** – dnes patří k nejžádanějším a její význam stále roste. Historici poukazují na to, že rodina byla vždy místem hospodařící domácnosti. Dnes je však důraz kladen zejména na porozumění partnerů a dětí, vzájemné sympatie, lásku a emoce. Makrosociální procesy posilovaly i další funkci rodiny s tím spojenou – tvorbu domova. Novou dělbou práce je tedy postupně oddělen „veřejný a soukromý prostor“ (zejména ve městech). Dítě se může v prostředí domova odreagovat ze školního nasazení a povinností spojených s veřejným životem.
- **Ekonomická funkce** – významná a pro mnohé rodiny nejdůležitější funkce. Zde totiž spadá finanční příjem matky a otce a podle toho se patřičně odvíjející životní úroveň. Výdělek dostatku financí je tak jednou z častých vidin spokojené rodiny, avšak s následkem toho, že členové rodiny se společně vídají čím dál méně a

v krajních situacích může dojít až k odcizení a následné deprivaci dětí, která zvyšuje riziko jejich deviantního chování.

- **Socializační a výchovná funkce** – pro potřeby této práce funkce nejvýznamnější, neboť se přímo dotýká výchovy dětí. Do této kategorie ale nepatří jen výchova v rodině, nýbrž i výchova od vrstevníků, nejlivnější v období dospívání, která je mnohdy v rozporu s rodičovskou autoritou. K velkým změnám patří i převzetí vzdělávací funkce školou a stále častějšími mimoškolními aktivitami a médii.

„V sociologii rodiny se setkáváme s tzv. tezí minimálního zaopatření, která praví, že každé dítě má nárok na to, aby mu rodiče zajistili: základní výživu, oblečení, ubytování, zdravotní péči a přístup ke vzdělání“ (Havlík, Kořa, 2002, str. 73).

2.1.1 Výchovné styly

V každé rodině převládá určitý způsob výchovy dětí, ať už některý z těchto stylů převažuje více či méně, je vždy jeden z nich dominující. Nejčastěji bývají doporučovány jejich různé kombinace, aby tak dítě bylo připraveno na různé styly jednání, s nimiž se v životě setká a aby bylo připraveno na přiměřené reakce ze své strany. Je jistě vhodné, když se následně dítě nezalekne jak jednání autoritativního, tak jednání např. přehnaně benevolentního. Aby bylo připraveno a naučeno spolupracovat, ale i pracovat samo a také „vést“ a „být vedeno“.

„Psychologické výzkumy ukázaly, že *nejcennějšími vlastnostmi dobrých vychovatelů* jsou: *přirozená láska k dětem, trpělivost, porozumění, přiměřené požadavky, důslednost, optimismus a sebedůvěra*“ (Čačka, 1996, s. 106).

Tab. 3 Základní výchovné styly

AUTOKRATRICKÝ	<p><i>dominantní či autoritativní</i> – pro tento výchovný styl jsou typické především příkazy a tresty, rodič má zpravidla malé pochopení pro děti, jejich potřeby a přání a také pro jejich individuální odlišnosti. Děti tak mají malý prostor pro samostatné rozhodování a jednání. Děti se často stávají závislými na pochvale. Tento styl vychovává submisivní, závislé a málo iniciativní osobnosti, někdy také osoby agresivní k autoritám.</p>
----------------------	---

LIBERÁLNÍ	označován francouzskou frází <i>laissez faire</i> - tento výchovný styl se dá také popsat jako slabé vedení. Děti vedené v tomto stylu jsou řízeny jen velmi málo nebo vůbec, nejsou na ně kladeny téměř žádné požadavky, a pokud přece jen ano, není kontrolováno jejich splnění. Důsledkem takového výchovného stylu může být to, že děti vykazují velmi nízký výkon.
DEMOKRATICKÝ	nazývaný jako <i>integrační, sociálně-integrační</i> nebo <i>kooperativní</i> . Demokratický výchovný styl bývá často označen jako nejvhodnější. Představuje určitou kombinaci výše popsaných stylů. Vychovatel zde méně přikazuje než u stylu autokratického, dítě spíše podněcuje k samostatné činnosti a podporuje jeho iniciativu. Ve skupinách dětí se často diskutuje, vychovatel má tedy větší přehled o přáních a potřebách dětí a o jejich individualitě a má tak pro ně větší pochopení. Rodič na dítě působí spíše vlastním příkladem než spoustou příkazů. Jako nejlepší bývá tento styl volen proto, že vytváří příznivou citovou atmosféru a důvěru mezi lidmi a také učí spolupráci mezi lidmi. Tento styl nejvíce pomáhá rozvíjet sociálně zralou osobnost.

Wikipedie: Otevřená encyklopedie, c2008

Čačka upozorňuje na důsledky výše uvedených výchovných přístupů, které jsou však u každého jedince individuální. Např. výrazný dopad na dítě má **autoritativní přístup**, jehož podstatou je domněnka rodičů, že čím budou na dítě přísnější, tím více bude dítě poslušné a jejich výchova tedy stoprocentní. Rodiče, kteří vyznávají autoritativní styl vedení se tak nejčastěji řídí mottem: „*Stromek se musí ohýbat, dokud je malý.*“ Tento typ výchovy je však omezující pro dítě, neboť omezuje nejen jeho duševní potřeby, ale i kognitivní funkce. „Výzkumy prokazují, že dopad autoritativní výchovy bývá dvojitý. Buď se dítě trpně podrobí, anebo se bouří“ (Čačka, 1996, s. 105). U dítěte se tak neprojeví známky autoritativnosti, protože je naučeno být autoritou vedeno, není samostatné, je neprůbojně zejména tam, kde mu nejsou nastavena přesná pravidla. Děti jsou plaché a výrazně přecitlivělé. Ve druhém případě se bouří, a to často výraznými projevy neposlušnosti, hrubými výrazy, lhaním, toulkami aj. Pasivní formou výchovy (tzv. ***laissez-faire přístup***) jsou naopak děti vychovány stylem, že jejich vychovatel jim nedokáže nic odeprít a dopřává jim vše, po čem děti touží. Tato shovívavost vede k tomu, že dítě již nedokáže své nároky ovládat a neumí se starat o své povinnosti. Pokud se na dítě zvýší náročnost (např. ve škole), tak je dítě ztraceno v množství nároků, jež jsou na něj kladeny. Jako **optimální** se tak ukazuje

výchova, která respektuje duševní vývoj dítěte a podle toho se k dítěti přistupuje, uspokojuje tak jeho psychické potřeby. V optimální výchově se doporučuje s dítětem vést diskuse, aby dítě umělo formulovat svůj názor a vlastní postoj, čímž si nevědomky buduje své „já“ a vytváří si tak vlastní identitu. Důležité je také nezapomínat na utužování citových vazeb s dítětem a vzájemné sympatie a porozumění. Cílem každé výchovy by tak měla být hlavně samostatnost dítěte a budování jeho sebevědomí, sebeuvědomění (Čačka, 1996).

Jednotlivých přístupů k výchově se týká i následující otázka, kterou si ve své knize „Výchova dětí“ položil Dobson (1995): „*Proč je dnes tolik zmatků kolem výchovy? Je skutečně tak obtížné vychovávat děti správně?*“ Odpověď nabízí zcela jasnou, a to, že dnešní rodiče jsou zmateni, neboť byli učeni nelogickému systému přístupu k výchově dítěte od odborníků, kteří je však nasýtí příliš liberálními názory, které odporují skutečné přirozenosti dítěte. Tito odborníci podle něj zastávali určitý druh přístupu, který byl na první pohled jasný, pro praxi však nepoužitelný. Proto i Dobson (1995) zdůrazňuje zásadu správných výchovných stylů: *diskutovat, vysvětlovat, komunikovat*.

2.2 Zásady výchovy

Mnoho autorů dnes poukazuje na správné výchovné zásady, tedy na to, jak s dětmi jednat, k čemu je vychovávat a co by mělo být hlavním cílem a smyslem výchovy. Proto zde uvedeme několik „praktických rad“, které jsou univerzální a jako základ správné výchovy nepostradatelné.

To, že děti potřebují **hranice**, tedy prostor, kam až mohou zajít, na tom se asi všichni shodneme. Ale jak tyto hranice stanovovat? Samotný pojem „hranice“ je velmi nápadný, neboť v sobě obsahuje pojmy jako např. trest, zákaz, odmítnutí, kázání, důvěra apod. Tedy dostatek významů pro jediný výraz, k němuž rodiče s dětmi směřují. Hranice dítěti může stanovit pouze jeho vychovatel (rodič), který je ochoten přijímat dítě se vším všudy, tedy i nedostatky. Neznamená to však, že rodič bude tolerovat dítěti vše, co si ono právě zamane a bude se podvolovat jeho příkazům a momentálním náladám. Nutné je dětem porozumět a naslouchat, empaticky uznat jejich starosti a trápení. Mnoho rodičů se však v této fázi odkazuje na minulost a na svou vlastní výchovu. „*Za co jsem já byl trestán?*“, „*Jakou náklonnost jsem cítil?*“, „*Byly vůbec respektovány mé potřeby?*“ (Rogge, 1996). Nemá smysl ohlížet se do minulosti, ať už byla výchova lepší nebo horší. Někdy jsou totiž vazby na původní rodinu plodné a zdravé, jindy však mohou ubližovat a vývoj dítěte brzdit. Dnes je nutné dívat se vpřed, brát dítě jako autentickou, individuální osobnost a brát zřetel na jeho

aktuální potřeby, jež by byly v souladu s jeho zdravým vývojem. Výchova dětí by pro jeho vychovatele neměla být nutným stresem, nýbrž radostí z toho, že se podílíme na utváření nové osobnosti, že máme možnost zasahovat do tohoto utváření. Rogge (1996) je zastáncem hranic pro děti ve výchově, neboť upozorňuje na rodiče, kteří mylně chápou správnou výchovu jako absenci hranic a pravidel. Zastupuje především takové stanovení hranic, aby nebylo v rozporu s osobností vychovatele. Hodně rodičů se také bojí stanovovat dítěti hranice, nechtějí být totiž považováni za „diktátory“. Vychovatel se ale musí zamýšlet i nad důsledky – co když dítě hranice překročí? Kopřiva (2005) je taktéž zastáncem hranic, jde však o to, jak je dospělí stanoví. Nutný je ale *partnerský přístup* dospělých k dětem proto, aby z nich vyrostli kompetentní a zodpovědní lidé, kteří budou schopni řešit problémy světa, v němž se nachází.

V rodině a výchově samotné se dnes, možná více než kdy jindy, řeší problém *kázně* u dětí. Už v 10. století př.n.l. král Šalamoun říkal: „*Kázni syna, dokud je naděje*“. Kázeň je možno chápat jako výchovu k sebeovládání a má-li být kázeň pozitivním prvkem ve výchově dětí, mělo by se jednat o inteligentní proces, jehož základem je systematičnost. Kázeň však úzce souvisí s rodičovskou autoritou, kdy právě disciplína tuto autoritu posiluje. Několika pokusy o překročení rodičovských příkazů si dítě testuje právě pevnost rodičovské autority. S kázní souvisí i výše uvedené stanovení hranic, které by mělo jít ruku v ruce s projevy rodičovské lásky. Hlavním faktorem kázně by ale měl být cíl, aby dítě dosáhlo sebekázně, tedy toho, aby samo dítě nalézalo své hranice a správná řešení. V současnosti je patrné, že kázeň u dětí stále ubývá, to může ovlivňovat spousta faktorů jak vnitřních, tak i vnějších (Melgosa, Posse, 2003). Výchova ke kázni by rozhodně měla patřit k těm důležitým procesům, jež mají v moci rodiče, je proto obzvlášť důležité, aby se rodiče na výchově domluvíli, a pokud již jednou hranice dítěti stanoví, neměli by slevovat ze svých nároků a dělat „ústupky“. Dítě by se po těchto „výjimkách“ cítilo zmatené a hranice by tak přestaly mít význam. Výchova ke kázni (a tedy i stanovení a dodržování hranic) vyžaduje trpělivost, díky níž vyrostle z dítěte disciplinovaná osobnost, která bude žít s pocitem bezpečí a samostatnosti.

Bendl (2004) uvádí následující *tradiční prostředky kázně*:

- **Příklad** – prostředek, pomocí kterého je lidem prezentováno chování ve smyslově vnímatelné podobě. Účelem příkladu je vyvolat žádoucí chování pomocí názorných a přitažlivých vzorů chování.

- **Slovo** – mívá se jím např. rozkaz, výstraha, napomenutí, vysvětlování, přesvědčování, rada, poučení, prosba.
- **Zaměstnání** – hra, vyučování jako dětské zaměstnání (zajímavá výuka, vyučovací hodiny realizované na bázi dramatické výchovy nebo sociální hry).
- **Trest** – nepříjemný následek zla, resp. neukázněného chování, který je vnímán jako odplata za provinění, jež postihuje provinilce nějakou újmou.
  - *Trest pracovní* (domácí úkoly navíc, písemná práce apod.)
  - *Administrativní opatření k posílení kázně* (černé puntíky, záporné body do deníčku...)
  - *Omezení volného času* (zrušení volna, domácí „vězení“...)
  - *Tresty založené na nadávkách, zesměšňování a ironii*
  - *Peněžitý trest* (odebrání kapesného...)
  - *Tělesný trest* aj.
- **Odměna** – jako způsob ocenění (hodnocení) chování nebo činnosti člověka, které je žádoucí (*blíže viz. kapitola 2.2.1*)

Tab. 4 Faktory ovlivňující osobnost dětí v souvislosti s jejich chováním.

Společensko-kulturní kontext	Dnešní společnost ovlivňuje rychlé změny a sociální nepokoje, násilí a nejistota.
Rodina	Rodinné problémy narůstají. Odloučení, rozvody rodičů, jejich lhostejnost a nedostatek zájmu o výchovu plní děti obavami.
Modely	Špatné příklady dospělých, kteří čelí vážným osobním problémům, popř. se sami chovají silně protispolečensky, děti rozrušují.
Metodologie	Používané kázeňské metody jsou často nevhodné, nahodilé a bez výchovného cíle. Většinou malé děti spíše matou.
Mezilidská komunikace	Kvůli nejrůznějším faktorům došlo k zhoršení rodinné komunikace. I v ostatních oblastech života postrádáme upřímný dialog a setkáváme se s nevhodně podávanými informacemi a malou snahou o naslouchání druhým.

Média	Zprávy, které nám poskytuje reklama i jiné formy masové komunikace, podporují materialismus a konzumní hodnoty a přitahují mnoho mladých lidí.
Kázeňské extrémny	Nepřiměřená kontrola a dozor či absolutní shovívavost bez váných norem nebo principů chování mají sklon děti dezorientovat.

Melgosa, Posse, 2003, s. 103-104

Eyrovi (2000) stanovili také několik obecných zásad pro optimální výchovu dětí, z nichž za základní mohu označit např. to, že děti je nutno *odmalička chválit* i za sebemenší projevy odvahy. Je také nezbytné dát pozor na to, že děti se učí na *příkladu svých rodičů*, a proto by se rodič měl chovat odvážně a seznámit s tím i děti. Barneyová a Savary (1998) však nejvíce vyzdvihují důraz na výchovu dětí k sebedůvěře, což nejlépe pochopíme na definici, kterou stanovili: „*Sebedůvěra je schopnost vidět sebe sama jako schopného a způsobilého člověka, který dokáže lásku přijímat i dávat, který je jedinečný a kterého lidé uznávají*“ (Barneyová, Savary, 1998, s. 11). Dítě tak po nabytí sebedůvěry získá vlastní obraz světa a uvidí své možnosti, se kterými do tohoto světa vstupuje („*Dokážu to!*“).

Domnívám se, že výchova dětí by se měla řídit jistými stanovenými hranicemi, na kterých se však rodiče s dítětem musí shodnout – stanovit si taková pravidla, aby dítěti bylo jasné, kde jsou ony hranice. Výchova by měla mít nenásilnou, zato láskyplnou a přátelskou formu; rodiče i dítě by se měli cítit dobře.

Cloud a Townsend (2000) dodávají, že bychom dětem měli hlavně umožnit, aby byly samy sebou, podporovat jejich nezávislost, cílevědomost a samostatnost.

2.2.1 Odměna a trest jako prostředky výchovy

Pod pojmem odměna si mnoho z nás z dětství představí pochvalu, pohlazení, uznání, někteří možná sladkost nebo nějakou tu korunu do kasičky. Trest pro nás naopak představuje negativní zkušenosti v podobě zákazů, křiku a možná i pohlavku. Každopádně odměny a tresty ve výchově vždy byly, jsou a určitě dlouho budou, a to nejen v rámci rodiny. Odměny a tresty se vyskytují ve všech oblastech lidského působení – v zaměstnání, ve vztazích, ve škole apod. Nejčastěji skloňovaný tento pojem přesto zůstává v rámci výchovy dětí v rodině.

Matějček (1994) definuje trest jako „onen nepříjemný, tísnivý, zahanbující, ponižující pocit, kterého bychom se chtěli co nejdříve zbavit a kterému bychom se chtěli rozhodně pro

příště vyhnout. Může se stát – a naštěstí se tak skutečně většinou děje – že je v podstatě shoda mezi tím, co vychovatel za trest pokládá a co dítě za trest přijímá“ (Matějček, 1994, s. 26). Odměnu popisuje jako „příjemný, povznášející pocit uspokojení, který bychom si rádi co nejdéle podrželi a který bychom si rádi znovu zopakovali“ (Matějček, 1994, s. 26), přičemž dodává, že odměna není to, co si dítě jako odměnu samo vymyslí, ale to, co dítě jako odměnu přijímá. Dále upozorňuje, že trest sice může špatné chování u dítěte pozastavit, odměna však rozhodně posiluje chování správné. Trest dítě utlumuje, a až když ví, co je správné, snaží se udržovat v těchto „správných kolejích“, aby k trestům docházelo méně často.

Kopřiva (2005) se zabývá i dopady trestů na dítě. Připouští, že trest může poškodit emoční, sociální a morální vývoj dítěte, a jako největší riziko trestů označuje „přenášení mocenského modelu do dalších vztahů“ (Kopřiva a kol., 2005, s. 124). Dlouhodobé trestání dítěte má však vážný dopad na osobnost dítěte. Poškozuje sebedůvěru, vztahy s okolím, ovlivňuje chování dítěte (dítě je bojácné, s tendencemi lhát a dělat naschvály, bez iniciativy, s otevřeným agresivním chováním aj.). Na druhou stranu „tresty musí být“, jde o to, jakou formou jsou podány. Pokud chlapec při fotbale rozbije sousedovi míčem okno, naše reakce mohou být dvojí:

- a) *„Tak a zítra žádný fotbal a míč se zabavuje! Teď se sousedovi omluvíš a to okno zaplatíš ze svého kapesného!“*
- b) *„Honzo, tak co navrhuješ udělat s tím oknem?... Myslím, že bys na to mohl přispět ze svého kapesného. Půjdeš se mu omluvit sám, nebo chceš, ať tam jdu s tebou? A pro příště vymysli jiné místo na fotbal, abychom toto už nemuseli řešit, ano?“* (Kopřiva a kol., 2005, s. 133).

Každý z nás by se zřejmě s jedním z řešení ztotožnil. Nejvhodnější pro pochopení formy udělování trestů je, když se každý vžije do situace dítěte a odpoví si na otázku: Jak se asi cítí? Co se řešením a) a b) chlapec naučí „pro život“?

2.3 Komunikace v rodině

Aby se výchova dětí mohla úspěšně realizovat, je k tomu mj. zapotřebí i vhodně zvolená komunikace, nejen v interakci rodič – dítě, ale i mezi rodiči samotnými. Proto se v této kapitole zaměříme na komunikaci, která je jedním z nejdůležitějších procesů odehrávajících se v rodinném prostředí, ve kterém ke komunikaci dochází.

Komunikace je součástí našeho života od samého počátku. Už v prvních měsících života dítě komunikuje a komunikaci vnímá. Vnímá, že jsou kolem něho „jeho lidé“, kteří reagují na jeho signály. Prof. Matějček (1996) tuto etapu v komunikaci nazývá „*časnou komunikací*“, kdy malé dítě nejčastěji komunikuje zejména prostřednictvím neverbální komunikace (gesty, mimikou, různými symboly, pohledy očí).

Vzhledem k tomu, že komunikujeme od našeho narození, by v rodině mělo být nastoleno pozitivní komunikační prostředí a příjemná atmosféra, ve které nedominuje napětí ani nedůvěra. Právě s ohledem na děti je v rodině nutné dávat si pozor na typy komunikačních prostředků, které rodiče používají. Děti se imitací rodinných komunikačních vzorců snadno naučí vhodně či nevhodně komunikovat. S tím souhlasí i Vybíral (2000), který se zaměřil na *vývoj slovního komunikování dítěte*. Rozvoj řeči u dětí rozvíjí vztahy dítěte, umožňuje mu vytvářet si diferencovanější sebepojetí a činí ho také kompetentnější zařadit se do komunity lidí okolo něj. V rodině by se tak, dle tohoto vzorce, mělo komunikovat co nejvíce, v pozdějším věku vést s dětmi časté rozhovory a diskuse, nejen z důvodu komunikačního vývoje dítěte v rodině, ale především kvůli zapojení dítěte do fungování rodiny.

Bylo by až nepřirozeně dokonalé, kdyby každá rodina uměla komunikovat bez urážek, vlídně a laskavě. Z mnoha druhů komunikace (např. pasivní, agresivní, etická aj.) bychom pro aktivní fungování rodinných komunikačních vazeb mohli s jistotou vybrat *asertivní druh komunikace*, jejíž hlavním přínosem je věcné řešení problémů, které se vyskytují i v rodině. Asertivní komunikací tak s partnerem v komunikaci jednáme nenásilně, vlídně, ale otevřeně a rozhodně tak, abychom dosáhli komunikačního záměru (Chudý, Vodák in Chudý, 2004).

Melgosa, Posse (2003) v rámci rodinného dialogu vytvořili několik *typů komunikace* podle okolností nebo příležitostí:

- **Investigativní konverzace** – užívaná často u malých dětí. Jejím cílem je zjistit požadované informace.
- **Analytická konverzace** – užívaná u starších dětí, kdy se komunikující snaží dobrat podstaty sdělení díky vhodným otázkám.
- **Přátelská konverzace** – nejčastěji v rodinách s dobrými vztahy, jejím cílem je přenášet porozumění a spřízněnost. Konverzace je plynulá a vřelá.

- **Agresivně-autoritativní konverzace** – negativní konverzace, kterou užívají rodiče nejčastěji pro zastrašení dětí.
- **Autokratická konverzace** – užívají ji rodiče, kteří chtějí na dítěti autoritativním přístupem vynutit plnění norem.
- **Nejasná konverzace** – užívána k vedení triviálního rozhovoru, nebo jako zástěrka k nechtěné konverzaci.
- **Podpurná konverzace** – cílem je navádět, napomáhat a podporovat druhého k vyřešení problémů.

Autoři tento výčet shrnuli jasnými „pravidly rodinné komunikace“ následovně: „Konverzace, která patří k dobré komunikaci je spontánní, plynulá a upřímná a odehrává se v prostředí úplné důvěry a svobody“ (Melgosa, Posse, 2003, s. 24). Dodávají také další nezbytný prvek komunikace, tedy *aktivní naslouchání*. Bez aktivní účasti na komunikaci konverzace nemá smysl. Pokud nás druhý nevnímá, nedocílíme tím myšleného záměru a nedobereme se tak podstaty sdělení. Proto je vyžadováno soustředěné naslouchání, pozornost a ujištění druhého, že ho posloucháme (např. přikývnutím hlavy). I dítě by tak mělo vědět, že v komunikaci v rodině je místo pro jeho názory a má na této komunikaci aktivní účast. Pokud dítě pozná, že jeho názory jsou vyslyšeny, bude je s rodiči sdílet častěji a pochopí, že je v rodině považován za důležitého člena, který není neustále odbýván větou rodičů: „*Ted' ne, nemám čas!*“ (Melgosa, Posse, 2003).

2.3.1 Neefektivní komunikace

Kopřiva (2005) dává pro tuto malou kapitolu jak spoustu příkladů neefektivní komunikace, tak i jednotlivé složky takto vedené komunikace. V knize „Respektovat a být respektován“ je mnoho ukázek neefektivního jednání a jedním z nich např. je, pokud svého partnera v konverzaci nerespektujeme, urážíme, obviňujeme apod. Ale pojďme popořadě.

Každý subjekt v komunikaci by měl znát jak prvky slušného chování (vystupování), tak i jisté zásady komunikace a to tak, aby se oba komunikující dobrali podstaty věci. Nestane-li se tak, jedná se o neefektivní komunikaci, která je pouze souborem signálů a informací, avšak bez účinku, jehož mělo být dosaženo. Právě Kopřiva (Kopřiva et al., 2005) se zaměřil na chyby, kterých se v rodině v rámci komunikace dopouštíme. Tou první je zásada, že není jedno, jak co říkáme. Hlavní je však naše mylná domněnka, že „*to co říkáme, je přece normální a jasné, tak proč to ty děti nechápou?*“. Pokud bychom však více zkoumali způ-

soby, jak to říkáme a obsah toho, co říkáme, asi bychom pochopili. Matka řekne dítěti: „Uklid' nákup do lednice a pak jdi s odpadky!“. Dítě nic, zůstává ve svém pokoji. Matka zesílí hlas: „To ti to mám říct ještě třikrát, než to uděláš? Nebo čekáš, až tě poprosím?“. Bylo by na každém z nás, jak bychom se v dané chvíli zachovali, ale uvědomíme-li si, že právě toto jsou věty (příkazy), které jsme jako děti slýchali denně a přísahali si, že na vlastních dětech je uplatňovat nikdy nebudeme, asi by se zamyslel každý pozdě. Základní příčiny těchto kritických situací v našem jednání jsou tři:

- 1) To, co se naučíme v dětství, v nás přetrvává do dospělosti.
- 2) Emoční stav v dané chvíli.
- 3) Neznalost jiných způsobů (víme, že něco říkáme špatně, ale nevím, jak to říct lépe).

Tab. 5 Desatero překážek rodinné komunikace

1) Velké pracovní, společenské a s volným časem spojené závazky a rušný styl moderního života.	6) Předsudky vůči některému členu rodiny mohou vést k tomu, že jej soudíme, aniž bychom mu naslouchali.
2) Povrchní vztahy s širší rodinou a sousedy, které byly v minulosti pečlivě udržovány.	7) Snaha o rychlá rozhodnutí, která nám zabraňují v trpělivém a uvážlivém hledání nejlepšího řešení.
3) Rozdíly v temperamentu a individuální zvláštnosti, které nejsou vždy chápány nebo akceptovány rodiči nebo dětmi.	8) Nadměrná důležitost přisuzovaná vlastní osobě v protikladu k altruismu a službě druhým.
4) Profesionální požadavky a zbytečně velké zaujetí vlastními záležitostmi mají tendenci zeslabovat naši citovou angažovanost při jednání s druhými.	9) Neochota měnit své postoje, která ztěžuje uzavírání kompromisů.
5) Vtipy, kritika a hanlivé komentáře na účet dětí (vyslovené v přítomnosti druhých) ničí dětskou svobodu vyjadřování.	10) Nepřiměřené paternalistické nebo diktátorské postoje jednoho členu rodiny vůči druhému.

Melgosa, Posse, 2003, s. 23

Jako neefektivní se tak přímo ukazují následující situace: poučování, moralizování („Kolikrát jsem ti už říkala, že...?“), kritika („Ty šaty jsou hrozné, převlékni se!“), lamentace a citové vydírání („Zase mě z tebe rozbolela hlava!, Ty mě jednou utrápíš!“), zákazy a vydírání („Nelez tam, spadneš a rozbiješ si hlavu!“), negativní scénáře a proroctví (Co z tebe

bude? Vždyť rosteš pro kriminál!“), nálepkování („*Bára je naše šmudla., Honza je lenoch, co nemusí, neudělá.*“), příkazy („*Okamžitě sesbírej ty hračky!*“), vyhrožování („*Než napočítám do tří, ať jsi venku! Jinak tě tam zamknu a odcházím!*“), srovnávání („*Vidíš, Pavlík už umí jezdit na kole. A ty chceš jezdit na tříkolce?*“), řečnické otázky („*Chceš pár facek?*“) urážky a ponižování („*Ty snad ani nejsi člověk, chováš se jak zvíře.*“) aj. (Kopřiva et al., 2005). Všechny předchozí situace, jež autorka uvedla, mají společné následky – nepříjemný pocit, agresivitu, pocity viny, ztrapnění nebo strach, které v dítěti vyvolaly. Tímto jednáním se v dětech namísto sebedůvěry buduje osobnost, která bude závislá na příkazech ostatních, nebo naopak bude všem příkazům vzdorovat a neumět tak s lidmi jednat. Jistě, dětem je nutné občas něco zakázat, nebo je před něčím varovat, jde pouze o to, jak jim to dospělý řekne (namísto: „*Nešlapej do toho bahna!*“, říct: „*To bláto se dá obejít a měl bys pak čisté, pěkné boty.*“).

Dalším negativním prvkem v komunikaci mohou být tabuizované situace v rodině, jimiž se podrobně zabývá Pernerová (2000), která si všimla několika rodinných situací, v nichž se komunikace také ukázala jako neúčinná: rodina o nich buď nemluvila, protože nechtěla, nebo proto, že nemohla – bála se celospolečenského „obvinění“ z toho, že něco dělají jinak, než většina.

Osobně se domnívám, že rodiče by měli umožňovat v rodině jak možnost otevřené komunikace, tak i posilovat a podporovat individualitu dítěte, což lze právě pomocí vhodně zvolených komunikačních prostředků. Dítě potřebuje jistou míru osobní svobody, což v prostředí plném pokynů, příkazů a nadávek zcela jistě nejde. Z psychologického aspektu je také nutné, aby se dítě naučilo samo rozhodovat a své myšlenky, touhy a potřeby umělo formulovat nejen v rodině, ale i veřejně.

3 VZTAHY MEZI GENERACEMI

Generace je „velká skupina lidí, kteří jsou socializováni přibližně ve stejné době, a pojí je proto dobově podmíněný styl života a způsob myšlení. Generace je pojem neostrý, příslušnost ke stejné generaci je relativní, závislá na kontextu. Do stejné generace patří lidé přibližně stejně staří, příslušníky jedné generace lze označovat za vrstevníky“ (Wikipedie: Otevřená encyklopedie, c2009). V rámci rodiny se tak nejčastěji vyskytují generace tři, dnes už ale čím dál častěji i čtyři. To z toho důvodu, že délka života se prodlužuje a v rodině se tak potkávají generace, které by se dříve potkávaly zřídka. Koncept tak potvrzuje, že není výjimkou, že dnešní děti znají své praprarodiče.

Vzájemné vztahy jednotlivých generací v rámci rodiny popisuje Cibulec (1980) a v jeho publikaci je jasně patrná shoda popisu rodiny, jež fungovala před více než dvaceti lety s tou dnešní. Generace zaujímají k sobě navzájem jistá stanoviska, lze hovořit o následujících:

- nepřátelské až agresivní
- nekritické, zaměřené jednostranně
- opatrnické
- neutrální
- pozitivní
- přátelské
- ambivalentní (Cibulec, 1980, s. 15).

Takové vztahy mezi členy rodiny je z vícegeneračního hlediska možno pozorovat i dnes. Členové rodiny mohou mít mezi sebou pozitivní a přátelské vztahy, ale často se v rodinách vyskytují i vztahy nepřátelské a členové spolu nejsou schopni pěkně vycházet. Což lze například vysvětlit jak osobním temperamentem, tak i vypěstovanou mírou negativních vazeb. Staří lidé tento fakt mnohdy vysvětlují „drzostí a nevychovaností“ dnešní mládeže, která nemá úctu ke starším lidem. Osobně si myslím, že podstata vzájemných vztahů mezi generacemi, zejména uvnitř rodiny, tkví v hodnotách každého člověka.

Sýkorová (1999, online) ve svém článku vyzdvihuje samotnou nutnost příbuzenských vztahů jako posilování rodinné solidarity a jako reakci na změny společenského klimatu, jež se v posledních letech objevují stále častěji, a odkazuje nás také na různé koncepty,

kteří podstatu rodinných generačních vztahů popisují (např. koncept Identity Salience a Crescive Bonds)².

Zajímavé vztahy mezi jednotlivci v rodině popisuje Cibulec (1980), který se zaměřil na *vícegenerační soužití* rodiny ve společné domácnosti a tato soužití rozdělil na několik základních kategorií:

- **Negativní forma soužití** – lidé k sobě zaujímají nepřátelské stanovisko (slovní projevy, v krajních případech i fyzické napadání).
- **Vegetační bydlení** – častější způsob soužití, založené na lhostejnosti jedinců navzájem; blíže k němu mají mladí lidé; někdy jako obrana a východisko z nouze, jestliže se prodlužuje dočasné bydlení. Zpravidla jedna strana využívá svého lepšího ekonomického statutu a určuje si podmínky, za kterých bude soužití probíhat.
- **Společné bydlení se samostatnou samosprávou** – každá z generací si udržuje vlastní hospodaření, panuje zde přátelská atmosféra vzájemného respektování.
- **„Komuna“** – nejvyšší stupeň z hlediska kvality vztahů ve společném bydlení; v praxi ojedinělý přístup, neboť vyžaduje skutečně zralé jedince s velkou dávkou sociální přizpůsobivosti (Cibulec, 1980, s. 79 – 83).

Společné soužití několika generací pod společnou střechou vyžaduje od jedinců nejen schopnost altruismu mezi členy domácnosti, ale i jistou míru tolerance s ohledem na povahy jejích členů.

---

² **Koncept Identity Salience** – zdůrazňuje vzájemnou závislost rodičů a dětí, kteří jsou jeden pro druhého (recipročně) součástí sebepojetí, zdrojem informací o sobě samých a prostředkem potvrzení vlastní identity. Rodiče mají sklon zdůrazňovat pozitivní vlastnosti svých dětí, neboť zrcadlí *self* rodičů, jsou důkazem „dobrého rodičovství“.

Koncept Crescive Bonds – představuje zcela nový směr. Vysvětlení rodinných vztahů staví na vazbách mezi rodiči a dětmi. Ty jsou v procesu celoživotní interakce modelovány na pevný „propletenec“ *identity bonds* (vazeb sycených vědomím totožnosti) a *response bonds* (odvíjejících se od schopnosti citlivě vnímat druhého a jeho potřeby a reagovat na ně). V konečném důsledku se tak vytváří *crescive bonds*, kvalitně vyšší, úplnější. Koncept je konsistentní s životním během a nosný na dyadické a skupinové úrovni (Sýkorová, 1999, online, s. 58-59).

3.1 Mladí versus starší

Vztahy mezi generacemi, dle mého názoru, nejsou zcela harmonické, neboť mladí lidé si s těmi staršími často nemají o čem povídat a mnohdy je vnímají jako „přítěž“. Staří lidé naopak vidí mladou generaci jako ty, kteří si neváží toho, co zde pro ně starší vybudovali a zanechali. Jenže co člověk, to jiný názor. Někdo si váží hodnot, které pro nás, dnes už starší lidé, vytvořili. Jiní je spíše odsuzují za to, že budovali sídliště plná šedivých paneláků či monstrózní továrny. Rozdíly mezi dnešními generacemi popisuje Šiklová (2000), která se ve svém projevu na kroměřížské konferenci „zastala mladých“ ve smyslu uvědomění si generačních rozdílů. Upozorňuje na to, že starší lidé by neměli mládež vnímat jen přes ty, kteří nějakým způsobem negativně poškozují společnost a vybočují z řady, ale celostně. Na jedné straně je dnes možné vidět sprejery nebo skinheady, ale na té druhé stojí cílevědomí vysokoškoláci, další skupinku by mohli tvořit „mladí manažeři“ s kufříkem spěchající na pracovní schůzku a tu poslední třeba ti, kteří dnes dobrovolně jezdí do zemí třetího světa pomáhat potřebným, aniž by se jim za to dostalo finančního ocenění či slávy. Příčinu rozdílů je možno hledat v nesplněných ideálech starší generace, která chce, aby se jejich dětem žilo lépe, aby nemusely demonstrovat například proti režimu, v němž žijí, tak jako jejich rodiče / prarodiče.

Šiklová (2000) vytvořila také jakýsi *profil dnešních mladých lidí*, do něhož patří mj. následující: mladí lidé se méně přetvařují, otevřeně říkají svůj názor - včetně nesouhlasu (což je staršími mnohdy považováno za drzost), nemyslí si, že demokracie je všelék na neduhy společnosti, více kritizují dnešní společnost za současné nedostatky než za to, co zde bylo před deseti lety, a jak vyplývá z mnoha výzkumů – dnešní mladí lidé chtějí hlavně cestovat, sebeexperimentovat, poznat život, „udělat kariéru“ a mít vlastní bydlení.

Tento popis dnešních mladých lidí (ve věku cca 15 – 24 let) je jistě odlišný od toho, který by se hodil na mladé lidi ve čtyřicátých či šedesátých letech. Někdo může namítat, že „*tehdy měli mladí jiné starosti - starali se o rodinu, sourozence, hospodářství.*“ Pravdou však, dle mého názoru zůstává často slýchaný výrok, že „*každá doba má své výhody a nevýhody.*“

3.1.1 Představy mladých lidí o manželství a rodičovství

Názory mladých lidí na budoucí život týkající se rodičovství jsou dnes rozporuplné. Z jedné strany se na nás valí důvody, proč s rodičovstvím čekat co nejdéle a nejdříve si

„užít“ a dosáhnout společenské prestiže, z té druhé strany názory, že dítě je nejlepší mít ve věku, kdy na něj rodiče ještě mají síly. Jaké ale jsou názory mladých lidí na samotné rodičovství?

Hamplová a kol. (2000) ve svých výzkumech zjišťovali postoje mladých lidí k manželství, rodičovství a dětem. Z výzkumů vyplývá, že pro mladé lidi (18 – 30 let) znamenají závazky v podobě sňatku a rodičovství příliš velké omezení svobody (30 %), přitom se tomu ale nijak zásadně nebrání, neboť *sledování dětí, jak v životě rostou, je přece tou největší radostí*. Tato nevyhraněnost názorů je vysvětlena tím, že otázky spojené s rodičovstvím jsou pro mladé lidi vzdálenou a těžko uchopitelnou perspektivou. Mladí lidé vidí jako pomyslnou hranici začátku rodičovství v ekonomickém a „formálním“ (dovršení plnoletosti, ukončené vzdělání) zajištění domácnosti, dále je kladen důraz na samostatné bydlení. Jako zanedbatelné, pro početí dítěte, se mladým lidem jeví úspory minimálně nad sto tisíc korun. Takové úspory jsou, dle respondentů, nereálné a nelze s nimi při narození dítěte počítat (s výjimkou potomků bohatých rodičů). To samozřejmě dokazuje i stále narůstající zadluženost českých domácností vůči státu.

3.2 Význam prarodičů

O dnešních prarodičích, jakožto seniorech všeobecně, platí, že jsou mnohem aktivnější než jejich předchůdci. Prodlužuje se délka života. Pořádají se výlety pro seniory, cvičení pro seniory nebo různé činnosti pro udržení jejich manuálních zručností. Senioři jsou dnes opravdu dynamičtější a to se odráží i na roli, kterou zaujímají v rodinách svých dětí – roli babičky nebo dědečka. Společnost o seniory mj. i více pečuje: budují se nové domovy pro seniory, domy s pečovatelskou službou nebo penzióny pro seniory. Dalo by se říci, že seniorům se, pomalu, ale jistě, dostává péče, kterou si zaslouží.

Prarodiče jsou „žijící kronikou rodiny“ a jejím členům tak předávají nejen své životní zkušenosti, ale i cenné rady a hodnoty. „Prarodiče nevyprávějí pouze *příběhy* z mládí nebo rodinné anekdoty z dob, kdy byli máma a táta dětmi, ale také předávají určité hodnoty. Nesmíme zapomenout, že rodiče nebyli vychováváni nikým jiným než prarodiči. Představují-li rodiče pro své dítě základní model chování, prarodiče jsou jeho ideálním doplňkem“ (Melgosa, Posse, 2003, s. 29). Dále autoři dodávají, že vhodný model pro všechny je, mohou-li se prarodiče spolupodílet na výchově dítěte – prarodiče si připadají užiteční, rodiče spokojenější a děti šťastnější. Ne v každé rodině však tento harmonický model funguje. Některým rodičům může vadit, že prarodiče do výchovy zasahují příliš nebo že děti jen

rozmazlují. Prarodičům zase, že rodiče jsou na děti příliš přísní nebo naopak benevolentní. Prarodiče by tak měli respektovat normy svých dětí, které stanovily dětem v rámci jejich výchovy, a rodiče naopak respektovat prarodiče jako zkušené rádce a vychovatele (Melgosa, Posse, 2003).

I samotné děti vnímají, jak k nim přistupují rodiče a jak prarodiče, a rozdíly jsou mnohdy více než patrné. Děti hodnotí výchovné postupy obou těchto generací a rychle pochopí, že styk s prarodiči je zkrátka jiný než doma s rodiči, že jejich výchovné styly nejsou horší nebo lepší, ale rozdílné. S tím souvisí i vzdálenost, kterou mají děti k rodičům a prarodičům. Dospělí, kteří jsou dětem časově vzdálení, jednají s dětmi klidněji, laskavěji a bývají shovívavější (mají tendence je rozmazlovat). Ti prarodiče, kteří jsou však dítěti nablízku (např. žijí ve stejném domě, ulici či vesnici) dětem zevšední a budou vnímáni na obdobné pozici jako rodiče (Rogge, 2007).

Hauserová-Schönerová (1996) nám přímo odpovídá na základní otázku: „Proč děti potřebují prarodiče?“ Prarodiče jsou něco jako „*průvodci dětství*“, dělají svým vnoučatům dětství pěknější, uvolněnější a zajímavější. Děti bývají fascinovány jejich vyprávěním o životě. Také „rady do života“ získané od prarodičů si děti cení více, než když je slyší denně od svých rodičů. Vezmeme-li v úvahu také věkový rozdíl rodičů a prarodičů, je na první pohled zřejmé i to, že prarodiče mají bohatší zkušenosti. Rodiče vychovávající své děti bez přítomnosti prarodičů jsou se svým výkladem života a světa dětem, zdá se, všemocní. Jejich vysvětlení mívají často jediný význam, což je v rozporu s pluralitou dnešního světa. I proto je vhodné, aby názory rodičů byly doplňovány a obohacovány jinými dospělými. Pravidlo „širší rodiny“ je zřejmě dalece vhodnější model pro výchovu dětí v dnešních rodinách. Ať už například z důvodu kompenzace názorů prarodičů a dnešního „moderního světa“. Jen je nutné, aby v rodině převládala vzájemná tolerance.

Ve výzkumné zprávě Kuchařové (Gender studies) je, pro účely této práce, zajímavé řešení problematiky *mezigenerační výpomoci*. Ve výzkumu se autorka dotazovala mladých rodin, zdali využívají výpomoci ze strany rodičů. „Z výsledků výzkumu vyplývá, že mnoho rodin s dětmi tuto pomoc využívá, neboť téměř čtvrtině rodin s péčí o dítě jejich rodiče pomáhají“ (Kuchařová, Gender studies). Jako nejčastější formy výpomoci jsou uvedeny následující: materiální výpomoc (46 %), finanční výpomoc (31 %), péče o domácnost (15 %) a *péče o dítě* (74 %). V rámci *péče o dítě*, o vnoučata prarodiče nejčastěji pečují formou hlídání o prázdninách a v případech, kdy se rodiče dětí věnují svým individuálním volnočasovým aktivitám (vlastní aktivity, úřední záležitosti, zájmy, odpočinek apod.) nebo pracovním

povinnostem (práce přesčas, služební cesty apod.). Nejmenší počet prarodičů se pravidelně stará o vnoučata o víkendech.

Prarodiče jsou jistě užiteční při výpomoci s vnoučaty. „Hlídacích babiček“ je dnes ale čím dál méně, neboť senioři si dnes umí vyplnit svůj čas jinak, lépe, individuálně. I ze samotných výzkumů (např. Kuchařová, Gender studies) vyplývá, že prarodiče vnoučata rádi vidí na návštěvách, avšak celodenní péči se vyhýbají. Myslím si, že je to tak správně. Dnešní senioři mají právo na svůj život a stáří by si měli naplánovat dle svého uvážení a možností a ne dle potřeb svých dětí. Netvrdím, že pohlídat vnoučata je špatné, pouze se přikláním k názoru, že by se to nemělo stát pravidlem. I rodiče by pak výsledky výchovy nemohli častěji svádět na neadekvátní přístupy prarodičů než na své vlastní selhání.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 PŘÍPRAVA VÝZKUMU

Pro praktickou část diplomové práce jsem zvolila výzkum ve dvou třígeneračních rodinách, neboť právě v nich je možné přímo sledovat vliv výchovy na fungování nejen rodiny, ale i celé domácnosti. Rodina má v životě dětí hlavní výchovnou funkci, což je zakotveno i v zákoně o rodině č. 94/1963 Sb. v §32 (1), v němž stojí, že „*rozhodující úlohu ve výchově dětí mají rodiče*“ (z. č. 94/1963).

4.1 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu je zjistit postoje jednotlivých členů rodin k výchově v rodině, jakým způsobem jsou vychovávány děti a jaké jsou jejich postoje k současným výchovným postupům, jež můžeme ve společnosti sledovat. Rodina je v současnosti často zmiňovaným fenoménem jak z hlediska ekonomického, sociálního, antropologického či psychologického. Nově je problematika rodiny zkoumána např. z pohledu gender.³ My se však ve výzkumu budeme věnovat generačním náhledům na rodinu, blíže pak výchově dětí v rodině a recipročním vztahům jejích členů.

Maxwell (Maxwell in Švaříček, Šed'ová, 2007) rozlišuje mj. následující dva cíle pojetí výzkumu: praktické pojetí cíle výzkumu a personální rozlišení cíle. Z Maxwellova pojetí jsme vycházeli i při koncipování cílů předkládané práce. Z hlediska *praktického využití* bude mít výzkum význam pro instituce zabývající se rodinnou tematikou a zkoumající např. jak rodinné kompetence⁴, tak i vzájemnou interakci jednotlivých členů v rodině. V *personální rovině* se autorka zaměří na jednotlivé členy rodiny a jejich interpersonální vztahy.

---

³ **Gender** = pojem, který odkazuje na sociální rozdíly mezi muži a ženami, které jsou kulturně a sociálně podmíněné, konstruované (tj. mohou se v čase měnit a různí se jak v rámci jedné kultury, tak v rámci více kultur). Jsou předmětem socializace (abz.cz slovník cizích slov, on line, 2009).

⁴ **Rodinné kompetence** = schopnosti, díky nimž lze v rodině získat nejdůležitější neformální dovednosti, které výrazně ovlivňují osobnost. Jsou jimi například tyto dovednosti: komunikační, organizační, flexibilita, schopnost rozhodovat se a učit se (*Rodinné kompetence, a jak nám mohou být užitečné v zaměstnání*, Centrum pro rodinu).

Výsledky navrhovaného výzkumu jsou určeny především těm, kteří se věnují fenoménu rodiny a mohou být jimi využity v oblasti studia rodinné problematiky.

4.2 Výzkumný problém

V rámci zvoleného tématu a zamýšleného výzkumu se autorka koncentruje na *postižení základních rozdílů v názorech tří generací na výchovu dětí v rodině*.

4.2.1 Výzkumné otázky

Výzkumné otázky vycházejí z postižení sledovaného problému a tvoří také jádro samotného průzkumu, jehož stěžejní složkou je, v našem případě, interview (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 69).

- 1) *Jaké výchovné přístupy k dětem jsou typické pro zkoumané rodiny?*
- 2) *Jaký názor mají respondenti na vliv autority v jejich rodině?*
- 3) *Jsou respondenti spokojeni s tím, jak se v jejich rodině komunikuje?*
- 4) *Jak respondenti hodnotí dnešní generaci mladých lidí?*

4.3 Druh výzkumu

Náš výzkum lze charakterizovat jako **kvalitativní** sondu založenou na komparaci postojů dvou rodin a zjišťování jejich názorů na výchovu dětí v rodině; to vše s ohledem na generační posuny ve vnímání sledované problematiky. Hlavní přínos kvalitativního zkoumání lze pak spatřovat v komplexní analýze sledovaných jevů a v proniknutí pod povrch zkoumaného problému. Nespornou devizou je přímý kontakt a účastníky, který podává, byť v omezenějším rozsahu, mnohem zevrubnější informace než pouhý sběr empirických dat.

4.4 Výzkumný soubor

Při volbě zkoumaného souboru byla zohledněna níže uvedena kritéria: přímý kontakt autorky s rodinou a její vícegenerační složení.

Výzkum v této práci se týká především názorů na výchovu dětí, proto je, pro naše účely, neadekvátnější zkoumání tohoto problému v samotných rodinách. Pro výzkum byly vybrány *dvě rodiny*. Obě pocházejí z blízkého okolí autorky, což je zárukou větší otevřenosti respondentů na straně jedné, a objektivnějšího srovnání výpovědí s realitou na straně druhé.

Další podmínkou při výběru rodin byla nutnost existence *tří generací* v každé z nich – tj. dítě, rodiče a prarodiče. Jedině tak lze dosáhnout lepšího zachycení názorů na výchovu dětí v rodině nejen v synchronní, ale i diachronní rovině.

V následujících dvou podkapitolách jsou čtenáři vybrané rodiny blíže představeny⁵.

4.4.1 Rodina Adamcova

OTEC

- Jan Adamec, 39 let, otec dvou dětí (Anna a Jáchym), ženatý téměř deset let (jedná se o jeho první manželství). Je vysokoškolsky vzdělaný a pracuje jako státní zástupce. S rodinou žije v novém bytě ve větším městě.
- Pozn.: dcera Anna je nevlastní dítě – je z prvního manželství ženy Evy a Jan ji poznal v jejích osmi letech.

MATKA

- Eva Adamcová, 40 let, matka dvou dětí (Anna a Jáchym). Z prvního manželství má dceru Annu. Z manželství s Janem syna Jáchyma. Je vysokoškolsky vzdělaná a pracuje jako státní zástupce.

DCERA

- Anna Adamcová, 19 let. Studuje posledním rokem osmileté gymnázium. Dále by chtěla studovat na vysoké škole práva, mediální studia nebo ekonomii.

SYN

- Jáchym Adamec, 8 let. Výzkumu se neúčastnil z důvodu nízkého věku.

BABIČKA

- Jana Adamcová, 64 let, matka dvou synů (Jan a Daniel) a babička tří vnoučat. Jana je již v důchodu, ale stále pracuje jako středoškolská učitelka. Má vysokoškolské vzdělání. Před necelým rokem ovdověla. Vdaná byla čtyřicet jedna let. Žije sama v bytě, ve městě, kde žijí oba její synové s rodinami.

---

⁵ Jména a příjmení všech členů rodin jsou z důvodu anonymity, na přání respondentů, změněna.

4.4.2 Rodina Bláhova

OTEC

- Antonín Bláha, 42 let, ženatý dvaadvacet let, otec dvou dětí (Kristýna a Petr). Antonín je vyučen (opravář zemědělských strojů) a nyní je v invalidním důchodu (příležitostně vypomáhá v bývalém zaměstnání formou brigád). S rodinou žije ve velkém domě manželčiny rodičů na vesnici, společně s nimi žije i tchýně (Marie Zelinková).

MATKA

- Lenka Bláhová, 39 let, matka dvou dětí (Kristýna a Petr). Vystudovala střední školu s maturitou. Pracuje jako laborantka v lékárně.

DCERA

- Kristýna Bláhová, jedenáct let. Chodí do šesté třídy základní školy. Po základní škole by ráda studovala gymnázium a na vysoké škole psychologii.

SYN

- Petr Bláha, 20 let. Výzkumu se neúčastnil z důvodu pracovních povinností.

BABIČKA

- Marie Zelinková, 70 let, matka dvou dcer (Lenky a Pavlíny), babička čtyř vnoučat. Vyučená prodavačka, pracovala v JZD v oblasti živočišné výroby ve vesnici, kde nyní žije s rodinou dcery Lenky. Marie před více než deseti lety ovdověla, byla třiatřicet let vdaná. Nyní v důchodu.

4.5 Výzkumné metody

Jak již bylo výše uvedeno, využijeme kvalitativního výzkumu, přičemž hlavní výzkumnou metodou bude *rozhovor*⁶, který lze aplikovat k podrobnému kvalitativnímu rozboru

---

⁶ Otázky, jež byly pro rozhovory použity, se nachází v **příloze PII**. Plné znění několika rozhovorů je pro ukázkou uvedeno v **příloze P VI**.

(Maňák, Švec, 2004). V předkládané práci konkrétně k charakteristice dvou rodin, názorů a postojů jejich členů ke zvolenému tématu.

Abychom však podpořili validitu získaných dat, využijeme při výzkumu techniku **triangulace**, která zároveň poslouží jako kontrolní nástroj sesbíraných dat z interview. Miovský (2006) uvádí několik typů triangulace, pro naše účely zvolíme „*triangulaci metod získáváníí dat*“, která „*má za cíl rozvíjet a aplikovat různé postupy, jimiž můžeme minimalizovat různá zkreslení vzniklá při procesu získáváníí kvalitativních údajů*“ (Miovský, 2004, s.264). Rozhovor s respondenty tak bude doplněn o další dvě výzkumné techniky: *analýza textu*⁷ a *škálování*⁸.

---

⁷ Ukázka analýzy textu i s doprovodnými otázkami, jež byla použita v našem výzkumu, se nachází v příloze **PIII**. Její vyhodnocení je uvedeno v příloze **PVII** pro rodinu Adamcovu a **PVIII** pro rodinu Bláhovu.

⁸ Vzor škálování použitého ve výzkumu se nachází v příloze **PI**. Výsledky škálování rodiny Adamcovy nalezneme v příloze **PIV** a rodiny Bláhovy v příloze **PV**.

5 ZPRACOVÁNÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

V rámci kvalitativního výzkumu byla pro zpracování výsledků použita **Metoda zakotvené teorie**, neboť, jak uvádí Miovský, jednou z výhod zvolené metody je její schopnost využívat více různých metod získávání dat a „současně využívat různých přístupů v samotné analýze“ (Miovský, 2006, s. 226).

První krok autorky směřoval ke zpracování rozhovorů z diktafonu do psané podoby, neboť jen tak lze kvalitně a přehledně provést **otevřené kódování**, jež bylo použito. Následně byly jednotlivé kódy zařazeny do kategorií, kde autorka hledala příčiny a vztahy mezi jednotlivými kódy, z nichž vzešlo šest základních kategorií. Ty tvoří následujících šest kapitol, v nichž jsou údaje, jevy a vzájemné interakce popsány v celkovém kontextu spolu s přihlédnutím k výsledkům dalších dvou metod sběru dat, které byly při výzkumu použity (*škálování a analýza textu*).

Přehled stanovených kategorií:

- ❖ Zase ta televize...
- ❖ Patriarchální model?
- ❖ Jen ne podle rodičů!
- ❖ Hlavně brzo doma.
- ❖ Mluv se mnou, dítě!
- ❖ Je to dobou...

V dalším kroku byla stanovena centrální kategorie, kterou je **Formování dětí**. *Formováním* se rozumí utváření a modelování nějakého jevu/objektu/subjektu vlivem jiného jevu/objektu/subjektu. *Děti* proto, neboť jsou to právě ony, jež jsou centrální oblastí výzkumu. Hlavní kategorie vznikla uvedením pomocných kategorií do této jediné – centrální, jak je definuje Strauss, Corbinová (1996).

Jednotlivé kroky v analýze dat byly dodrženy dle vzoru Švaříčka, Šedové následovně:

- 1) *Primární interpretace dat* (kódování, narativní analýza, tvorba kostry příběhu).

2) *Sekundární interpretace dat* (psaní výzkumné zprávy)

(Švaříček, Šedřová, 2007, s. 247).

V dalších podkapitolách, jež jsou označeny dle zvolených kategorií, autorka nejprve seznámí čtenáře s problematikou, která je pro podkapitolu stěžejní, a poté bude doplněna o samotné interpretace výpovědí respondentů. Každá kapitola je v závěru rozšířena i o postřehy respondentů z dalších užitých metod výzkumu – *analýzy textu* a *škálování*.

Ve shrnutí výsledků výzkumu se pokusíme definovat zásadní rozdíly, ale i shody mezi realitou a teorií, jež náš výzkum provází.

5.1 Zase ta televize...

Jak vyplývá z názvu kapitoly, budeme se zabývat výsledky výzkumu týkajících se především těchto oblastí:

- zájmy rodičů v dětství ve srovnání s nabídkou volnočasového vyžití dnes
- čas rodičů věnovaný dětem
- individuální trávení volného času
- vztahy v rodinách mezi jednotlivými členy

Spousta volného času, který rodinám zbývá poté, jakmile se vrátí ze školy a z práce domů, je jejími členy využita různě. Někdo svůj volný čas „věnuje“ rodině a dětem, jiný se jej rozhodne využívat individuálně a pouze pro své obohacení. Ve zkoumaných rodinách je tomu podobně. Každý člověk má však právo trávit volný čas dle svého svobodného uvážení a myslím si, že v dnešní době je opravdu „z čeho vybírat“. Nejen ve městech je nabídka kroužků či kurzů široká, i na vesnicích díky spolkům existuje pestrá nabídka volnočasových aktivit. Z rozhovorů jsou však patrné výrazné rozdíly mezi pojetím volného času ve městě a na vesnici, ale i mezi dospělými a dětmi. Otec Antonín B. uvádí, že **volný čas** tráví nejčastěji „*prací kolem domu a pro rodinu*“, zatímco Jan A. se po péči o rodinu vždy snaží najít si čas i sám pro sebe tím, že „*jdu třeba na fotbal nebo s kamarády posedět*“. Nelze s jistotou říci, že Antonín B. své volno investuje pouze do rodiny a péče o dům, protože na „nic jiného není čas“, jedná se totiž i o rozdílné životní podmínky obou rodin, jež jsou zá-

sadní (rodina A⁹ žije v bytě, rodina B¹⁰ ve velkém rodinném domě s četným hospodářstvím), a proto je nutné zohlednit i tento prvek. Respondenti se shodli, že *nabídka volnočasových aktivit* je přibližně stejně kvalitní a pestrá jako v minulosti. Což komentuje zejména babička z rodiny A, která upozorňuje na opravdu širokou nabídku kroužků ve městě v době, kdy do nich přihlašovala své syny, neboť „*kluci chodili například do plavání, do folklórního kroužku, stolního tenisu, tenisu... Ta nabídka byla tehdy opravdu obrovská, takže bylo i z čeho vybírat.*“ Také dcery z obou rodin navštěvovaly nebo navštěvují nějaké kroužky – Anna moderní tance a Kristýna pěvecký sbor. Ze samotných postav členů obou rodin však autorka měla dojem, že rodina žijící ve městě využívá „nabídek“ mnohem více než rodina žijící na venkově. Také mladší syn Jáchym (rodina A) byl rodiči přihlášen hned do několika kroužků najednou (fotbal, tanec) a může si tak vybírat hned z více nabídek. Pravdou jistě je, že ve městech je snazší se k aktivitám dostat, neboť i samotné děti je mají v dosahu, zatímco ty ze vzdálenějších vesnic jsou odkázány na nějakou formu dopravy nebo na rodiče.

Čas, který věnují rodiče dětem, není v dnešní době zcela optimální. Pokud se zamyslíme nad tím, že rodiče i děti se ze školy a zaměstnání vrací „*kolem třetí čtvrté hodiny*“, a uvědomíme si, že děti se připravují do školy na další den apod., je jistě patrné, že čas, který spolu rodina tráví, je minimální. Dle výpovědí respondentů spolu tráví rodina „*tak hodinu až dvě denně, o víkendu je to samozřejmě více.*“ A jak rodiny tento společně trávený čas vyplňují? „*Nejčastěji se asi díváme na televizi*“, „*jinak individuálně, Anna je velká, takže ta si ho tráví podle svého, teď před maturitou více méně ve svém pokoji...já se ženou často se synem.*“ Rodiče také vypověděli, že děti vozí na tréninky a kroužky.

Uvedená fakta doložíme i další použitou metodou – *škálováním* - v níž se vyskytl mj. i tento příklad: Aneta (8 let) se pozdě odpoledne dívá na detektivní příběh v televizi. Matka vypne televizi se slovy: „*Víš, že se díváme jen na pohádky, tohle je pro dospělé a není to pěkné. Pojďme si raději zahrát nějakou stolní hru.*“

Jednání matky v této situaci je: zcela správné – spíše správné – spíše nevhodné – zcela nevhodné

---

⁹ **Rodina A** = označení rodiny **ADAMCOVY**

¹⁰ **Rodina B** = označení rodiny **BLÁHOVY**

Odpovědi všech respondentů se pohybovaly ve variantě „zcela správné“ a „spíše správné“ (pouze babička z rodiny A zvolila odpověď „spíše nevhodné“), což je v rozporu s tím, že dnešní rodiny se setkávají právě u zapnutého televizoru. Pokud totiž dítě navykne na televizor již od útlého dětství, nemůže od něj rodič očekávat, že se mu v budoucnu bude vyhýbat. Na druhou stranu, pokud již dítěti dovolíme se na televizor dívat, měli bychom si s ním předem stanovit pravidla a dítě by o nich mělo vědět (např.: „*Nebudeš se dívat na televizi po osmé hodině večer, souhlasíš?*“). Odpovědi respondentů je možné vnímat jako „souhru se společností“, kdy se všichni členové rodiny běžně setkávají právě u televizoru, a na samotnou komunikaci členů není prostor. Avšak vidí-li před sebou respondenti výše uvedený příklad, cítí nutnost „zachovat se správně“, neboť jednání matky bylo autorkou záměrně popsáno jako ideální.

V průběhu rozhovorů se autorka dostala s respondenty k tématům týkajícím se právě využití volného času v souvislosti s rodinou. Neplánovaně tak odhalovala samotné vztahy mezi jednotlivými členy ihned v počátcích rozhovorů. Ve spoustě rodin se najdou momenty, kdy to mezi některými členy rodiny nefunguje. V našem případě není pravidlo výjimkou, neboť v obou rodinách se ihned v počátcích rozhovorů objevily skutečnosti poukazující na komplikace ve vzájemných vztazích. Více o těchto faktech budeme pojednávat v kapitole Mluv se mnou, dítě!, která je věnována právě samotným vztahům a komunikaci v rodině.

5.2 Patriarchální model?

Již od pradávna je spojení autorita v rodině = otec pravidlem. Jak bylo popsáno v první kapitole předkládané práce, rodina je synonymem pro patriarchální model po dlouhá staletí a v našem výzkumu jsme proto zjišťovali, zdali toto „nepsané pravidlo“ přetrvává i v dnešní době. Nebo je 21. století stoletím změn a v rodinách se vyskytuje i žena jako nejvyšší autorita? Další oblastí zájmu byl i význam autority, její samotná role. Významné bylo i to, jak respondenti autoritu vnímají a jak ji nejčastěji charakterizují.

Důležité sledované faktory byly v této oblasti stanoveny následovně:

- vnímání autority v rodinách
- charakteristické rysy „hlavy rodiny“
- model otce a matky v rodinách

Některé z nás jistě napadne, že bez „hlavy rodiny“ by rodina nemohla nefungovat a je proto v rodině nezastupitelná a potřebná z hlediska její funkčnosti a organizovanosti. Syntézu těchto dvou prvků se pokusíme najít v odpovědích respondentů. Z výzkumu v této oblasti měla autorka rozporuplné pocity, neboť se vyskytovalo hned několik různých názorů a zajímavé byly naopak shody vzdálených generací (vnučky – babičky), což může znamenat přenos stereotypů z prarodičů na vnoučata, babičky pravděpodobně vnučky „učí“ známé pravidlo *otec = hlava rodiny*. Postoj vnuček a babiček tak byl téměř shodný – za „hlavu rodiny“ považují otce a důvod vystihuje nejlépe babička z rodiny B, „*protože to tak bylo odjakživa, u mých rodičů i u nás; manžel byl hlava rodiny.*“ Výjimku tvoří rodiče, a to zřejmě z toho důvodu, že oni jsou momentálně těmi, kdo autoritu uplatňují, a proto se ji „nesnaží přiznat“, ale naopak jejich odpovědi zní vyhybavě – obě matky považují za autoritu v rodině manžela (otce rodiny), přičemž však matka z rodiny A dodává, že ji „*vnímám spíše rozporuplně – někdy ano, je totiž zapotřebí, ale někdy s ní výrazně nesouhlasím a dávám to najevo. Děti ji vnímají asi podobně jako já.*“ Otcové se za „*hlavu rodiny*“ označili, i když ne se zřetelnou jistotou, přičemž autorka se domnívá, že v rodině A je hlavní autoritou otec a v rodině B pak matka, která však tuto roli připsala svému muži, ten konkrétní osobu nedefinoval „*každý má na věc svůj názor a nemůžu říct, že by někdo byl ten jediný, hlavní.*“ Pokud bychom se zaměřili na samotné *vnímání autority* jednotlivými členy obou rodin, všichni dotazovaní se shodli, že „hlavu rodiny“: „*...respektují, tolerují a... občas s ní i nesouhlasím, což dám i najevo.*“ Všichni členové také s autoritou v rodině souhlasí, neboť se domnívají, že její role je v rodině nezastupitelná z hlediska plánování, rozhodování, financování, péče o rodinu a zodpovědnosti.

Získaná data z rozhovorů v této části práce podpoříme i odpověďmi respondentů z metody *analýzy textu*, kde všichni odpovídali na otázky týkající se chlapcova špatného chování¹¹. Respondenti označili, za příčinu chlapcova nevhodného chování právě rodiče, přičemž dalším prvkem problémů je zřejmě nízká úroveň komunikace se synem a benevolence ze strany rodičů. Dále respondenti upozorňovali na slabou autoritu v rodičích. Tyto výpovědi tak dokládají, že účastníci výzkumu považují roli rodiče za nezbytnou, neboť jsou si vě-

---

¹¹ Ukázka analýzy textu se nachází v **příloze PIII**.

domi, že „hlava rodiny“ je osoba, která by mj. v kritických případech zasáhla rozhodněji, než člověk, který v rodině autoritu nemá.

Tím se dostáváme i k tomu, co vše musí autorita v rámci rodiny zastávat, neboť účastníci výzkumu pocítují k osobě „hlavy rodiny“ rozporuplné emoce: na jednu stranu si uvědomují její důležitost, ale jak sami přiznávají, někdy s ní nesouhlasí, což dávají najevo. Role autority v rodině není snadná a bylo by jistě ideální, kdyby ji vždy zastávala osoba, která ji bude umět vhodně využívat, nikoli zneužívat, bez ohledu na to, plní-li tuto funkci muž či žena.

5.3 Jen ne podle rodičů!

V této, pro nás stěžejní, kapitole se dostáváme k hlavnímu tématu výzkumu a diplomové práce, kterým je výchova.

Uvádíme jednotlivé oblasti, jež byly v této části výzkumu vyhodnoceny jako hlavní:

- styl výchovy dnes
- styl výchovy před více než třiceti lety
- reakce dětí na výchovné postupy
- rozdílné přístupy rodičů k dětem
- hodnocení vlastní výchovy (odkaz na minulost)

Každý z nás si výchovou „prošel“, ať už jako vychovávané dítě nebo jako vychovatel. Každému z nás zřejmě utkvělo i to, co jsme na výchově obdivovali a co naopak nesnášeli. Rozdílný přístup dětí, rodičů a prarodičů k výchovným postupům byl hlavní otázkou v rámci uskutečněného výzkumu. Zajímaly nás rovněž reakce na výchovné metody. Právě vnímání výchovy dětmi, dále rodiči a prarodiči v časovém odstupu je možno chápat jako „myšlenkovou křivku“, jež nám odhalí zkoumané skutečnosti.

Jak jsme uvedli v teoretické části, *typy výchovy* jsou rozličné. Někdo k dětem přistupuje spíše v roli „přísného učitele“, jiný jako „benevolentní kamarád“. Jak bylo výše uvedeno, ani jeden tento styl není zcela vhodný, častěji bývá vyzdvihován ten, který v sobě snoubí oba uvedené přístupy. Ve zkoumaných rodinách se nejčastěji vyskytovaly tyto typy výchovy (ať už z hlediska dětí, rodičů nebo prarodičů): přísná a benevolentní (kamarádká, cito-

vá). Oba uvedené styly dokládají následující výpovědi: matka A: „*Já jsem taková víc kamarádká a tolerantnější než manžel, ale taky mám ráda určitá pravidla a jejich dodržování, ovšem ne vždy si je dokážu prosadit...*“ Její manžel naopak přiznává, že on je v rodině ten, kdo na těchto pravidlech lpí, a proto se z jeho pohledu „*jedná spíše o výchovu přísnější*.“ To dokládají i výpovědi babičky a dcery. V rodině B všichni členové určili výchovné styly jako „*demokratické a kamarádké*“, přičemž babička mj. vypověděla, že své děti vždy vychovávala ke „*slušnosti a úctě ke starým lidem*.“ Srovnání generačního pohledu na zvolenou situaci je možné rozdělit do tří kategorií: dcery, rodiče a babičky. Na otázku položenou dcerám *Jak by chtěly v budoucnu vychovávat své děti?* Zazněla shodná odpověď, že „*kamarádky*“, což značí na jedné straně možný nesouhlas s výchovou realizovanou rodiči (dcera v rodině A to i vypovídá), na straně druhé spíše pokračování ve výchovné tradici.

Další zajímavou oblastí zkoumání byl i **názor na uplatňovanou výchovu**. Tedy to, jak děti vnímají výchovné metody rodičů, ale i to, co si o způsobu své výchovy a jejích účincích myslí rodiče a prarodiče myslí. Výsledky dokazují, že názor na výchovné metody je jak z pohledu dětí, tak i rodičů často zkreslený a ne zcela shodný. Největší „rozpor“ byl spatřen v rodině A mezi dcerou a otcem. Menší se vyskytl i u dcery a rodičů rodiny B. Otec A má na svou výchovu názor takový: „*Myslím si, že mé děti ale nějaké problémy s mou výchovou nemají. Aspoň mi o nich neřekli, tak nevím.*“ Zato dcera vnímá výchovu, již na ní rodiče (zejména otec) uplatňují, takto: „*Myslím si, že jsou na mě zbytečně přísní vzhledem k tomu, kolik mi je let.*“ Z dalších výpovědí dcery jsem měla dojem, že dcera pocítuje málo svobody ze strany rodičů, a to se samozřejmě projevuje i v její nespokojenosti s výchovným stylem. V rodině B je tento postoj poněkud mírnější. I když i v této rodině se rodiče domnívají, že děti jejich výchovu vnímají „*bez problémů*“, dcera jejich výpověď nepodpořila, když tvrdí, že „*rodiče mě vychovávají asi dobře, ale stane se, že... mě buď moc rozmazlujou, nebo jsou na mě moc zlí*“, přičemž obě dcery podotýkají, že se způsobem výchovy občas i nahlas nesouhlasí.

Důležitou oblastí výzkumu bylo i **vědomí rodičů, zdali ke svým dětem přistupují**, co se výchovy týče, nějak **odlišně**. Tzn., jaké vědomé pocity odlišnosti pocítují ve způsobu výchovy svého prvního dítěte a dítěte druhého? Neopomenutelným faktorem bylo i to, že v obou rodinách jsou děti s výrazným věkovým odstupem (10 a 9 let). Z výsledků výzkumu je jasné, že rodiče v obou rodinách si jsou vědomi rozdílů, s nimiž k výchově přistupovali, což dokládá i výrok matky B: „*změny určitě nějaké byly, protože u dcery jsem byla*

vyspělejší a věci chápala jinak...syna jsem měla v devatenácti“. Matka A to dokonce nazývá jako „*velké rozdíly. Aničku jsem měla, když jsem byla hodně mladá a nedokázala jsem si představit určitá rizika, byla jsem víc v pohodě. Kdežto teď u Jáchyma jsem taková úzkostlivá, bojím se ho pouštět ven...mám o něj strach.*“ Což potvrzují i oba dotazovaní otcové. Babička A potvrzuje rovněž rozdílný postoj při výchově svých synů. Pouze babička z rodiny B nás ujistila, že k oběma dcerám ve výchově přistupovala stejně a nedělala mezi nimi rozdíly.

Poslední část je totožná s názvem kapitoly, neboť pojednává o **rozdílech výchovy**, tedy o tom, jak respondenti byli vychovávaní a jak nyní vychovávají své potomky. V této části se tak přímo dotkneme **generačních odlišností**, protože rodiče i prarodiče vypovídají o zmíněných rozdílech a babičky dokonce srovnávají výchovu, v době svého dětství s tou, jak jsou vychovávány dnešní děti a nabízí nám tak pohled na více než dvougenerační posun ve vnímání zkoumaného jevu. Většina respondentů poukazovala na to, že se snaží záměrně nepřenášet styly výchovy svých rodičů na vlastní děti, i když, jak zmínil otec A „*něco přenáším vědomě... něco nevědomě. Jinak se chce člověk asi odlišovat od svých rodičů, protože kopírovat něčí postupy není dobré a měl by si hledat vlastní cestu.*“ Jak však dodává, komplikace je v tom, že člověk si myslí, že jde ve výchově svých dětí vlastní cestou a přitom zjišťuje, že jedná stejně jako jeho rodiče. S výchovnými postupy rodičů je spokojena pouze matka B, jinak všichni respondenti, stejně jako otec A, se s postupy svých rodičů ztotožnit nechtějí. Nejčastější důvod záměrného odlišení je, že rodiče respondentů byli přísní, dělali mezi dětmi výrazné rozdíly nebo si s nimi málo povídali. Oběma respondentkám - babičkám byla dále položena otázka na zhodnocení výchovných postupů jejich rodičů a výchovy dnešních dětí. Rozdíly klientky označily jako výrazné nebo *obrovské*. Babička z rodiny B vidí zásadní odlišnost v tom, že dnešní výchova je „*dalece volnějš*“ a srovnává to tak s přísností a jistým řádem, jenž musela dodržovat. Babička B doplňuje, že „*my jsme byli vychováni k práci a strašně moc povinností...dnes děti mají všechno a neváží si toho. Problém je, že nemají povinnosti, schází jim práce! To bylo na naší generaci dobré... Naopak odsuzují přístup dospělých k nám – nebyl v něm dostatek citů...*“ Babička A tuto „*nevědomost o výchově*“, jak přístup tehdejších dospělých nazvala, přisuzuje intuici, se kterou se dříve vychovávalo. Poukazuje tak na to, že dnešní rodiče k dětem přistupují s láskou, kterou se nebojí projevit a jež ona tehdy neměla možnost poznat. I to se zřejmě projevilo na způsobu výchovy, kterým vedla své syny, neboť uvedla, že výchovu synů by nazvala jako citovou.

Z výčtu ukazatelů se tak můžeme domnívat, že ať rodiče vedou své děti sebelépe a uvědoměle, děti jejich přístup vnímají „jinými očima“ a také se pohybují v době, kterou jejich rodiče znají z jiného věkového hlediska než ony. Stejně tak tomu ale bylo v každé generaci, pokud jsem s jejími představiteli měla možnost mluvit. Pravdou je i to, že důsledky výchovy si s sebou neseme po celý život a nevědomě (nejčastěji) se je snažíme předávat dalším generacím jako jakýsi odkaz na tradici, jež z našich životů vyprchává. A to i v tom případě, uplatňují-li rodiče naprosto vědomě odlišnou výchovu, než jakou byli vedeni oni sami, protože i touto zcela záměrnou odlišností se na tradici odkazují a upozorňují tak mladou generaci na chyby jejich rodičů, kterých se snaží záměrně vyvarovat.

I tato kapitola bude doplněna o metodu *škálování* (uvedenou na příkladu) a analýzu textu.

Rodina jede vlakem. Oba synové (6 a 8 let) se vzájemně pošťuchují. Starší bratr prudce strčí do mladšího, ten upadne, uhoď se do hlavy a hlasitě brečí. Otec dá ihned staršímu z chlapců pořádný pohlavek se slovy: „Chceš mu rozbít hlavu? Vždyť je to tvůj mladší bratr!“

Reakci otce považuji za: zcela správnou – spíše správnou – spíše nepřiměřenou – zcela nepřiměřenou

Na ukázkou ke zvolenému tématu byla záměrně vybrána uvedená situace, neboť ji každý z respondentů v rodině A hodnotil zcela odlišně, zatímco v rodině B bylo hodnocení naopak téměř shodné.¹² Důvody, proč právě tato situace vyvolala v rodině A výrazné odlišnosti, jsou pravděpodobně způsobeny generačními postoji členů rodiny. Matka a otec se pohybovali s odpověďmi ve střední hranici („*spíše správnou – spíše nesprávnou*“). Babička s reakcí otce naprosto nesouhlasí a označila odpověď „*zcela nepřiměřenou*“, což dokládá i její výpověď, že se své syny snažila vést emotivně a domlouváním. Překvapivá pro mne byla odpověď dcery, jež označila reakci otce za „*zcela správnou*“, čímž vyvrací přístup, s jakým by chtěla přistupovat ke svým dětem – „*kamarádsky*“. Opak nalézáme v odpovědích rodiny B, která se, s výjimkou dcery, jež označila otcovu reakci za „*spíše nepřiměřenou*“, shodla na odpovědi „*zcela přiměřenou*“. V těchto výsledcích opět nalézáme generační rovnici, i když z jiného hlediska. Dcera si je vědoma, co je to trest a vnímá jej aktuálně - z pohledu dítěte (trest = pohlavek = bolest). Naopak rodiče a babička vědí, že nejúčinnější zbraní na zlobení dětí je zřejmě pohlavek, proto situaci nepokládali za nijak výraznou, i když by tak ve skutečnosti možná nejednali.

---

¹² Vyhodnocení škálování je pro obě rodiny uvedeno v přílohách **P IV** a **P V**.

Z *analýzy textu* byla pro tuto část zpracování výsledků zvolena z osmi předkládaných otázek zejména otázka č. 7¹³, týkající se stylu výchovy, jež respondenti hledali v textu a zároveň tuto situaci měli převést na sebe – jakoby na rodiče. Z výsledků vyplývá, že účastníci se v této odpovědi lišili a vinu za špatné chlapcovo chování hledali jak v rodičích, tak v prarodičích. Ze svého pohledu by však nejčastěji zareagovali následovně: otec B „*rozhodně být přísnější a dítě k prarodičům osobně vodit*“, matka A podobně, tedy „*dohodou s otcem prarodiči o doprovázení syna*“. Dcera A: „*Ve čtyřech letech bych dítě nepouštěla samotné - dítě nemůže chápat pojem bezpečí a nebezpečí.*“ Babička B vidí důležitost ve „*sjednocení výchovy a názorech na ni.*“

Z rozhovorů tak vyplynuly názory tří generací na výchovu dětí v rodině, které byly podpořeny, v jednom případě i vyvráceny, doplňujícími metodami, jež byly ve výzkumu použity. Jako zásadní se jeví fakt, že každý rodič by se měl nad svými výchovnými postupy občas zamyslet z důvodu, aby nevědomě nešel ve stopách svých rodičů, ve kterých nikdy jít nechtěl. Pokud se mu to podaří, dostane se mu jistě ocenění ze strany dětí. Respondenti si to zřejmě díky svým odpovědím a otevření se někomu „zvenčí“ uvědomili, neboť v jistých okamžicích rozhovoru bylo jasné, že se nad sebou zamýšlí, pokyvují nebo se nad svými výroky občas pozastavili.

5.4 Hlavně brzo doma.

V předchozí kapitole jsme věnovali pozornost zejména výchově a výchovným stylům. Nyní na tyto prvky plynule navážeme, neboť hlavními tématy jsou:

- limity ve výchově
- odměna a trest

Limity ve výchově, neboli hranice, jež jsou dětem ze strany rodičů stanoveny, úzce souvisí s tresty i odměnami. Překročí-li dítě domluvené hranice, následuje trest. Dodržuje-li je úspěšně po delší dobu, zřejmě bude odměněno. Ve výzkumu jsme se zaměřili především na samotné určování hranic a jejich vnímání dětmi, neboť předpokladem je v této části

---

¹³ *Jak byste řešil/a tuto situaci – jako rodič – Vy osobně?*

práce fakt, že děti se stanovenými hranicemi mnohdy nesouhlasí. Proto budou výpovědi dětí a rodičů porovnávány ve vzájemném kontextu. Doplněny byly výpověďmi babiček, tedy další generace, a jejich názory na stanovování uvedených limitů. Všichni rodiče se shodli v tom, že dětem stanovují hranice individuálně – *„je to takové individuální a přichází to s věkem a danou situací“*, vypověděla matka B a dodává: *„Děti své hranice znají a ví o nich.“* Její manžel to vysvětluje tím, *„že děti prostě ví, jaká je jejich míra a norma, kterou nesmějí překročit.“* Stejný názor mají na situaci i rodiče A, kdy otec limity nazval jako *„pomyslné hranice, o kterých děti ví“* a matka to dále konkretizovala na příkladu dcery, která má hranice stanoveny ve *„volném čase a s ním spojené návraty domů a kontrolu financí.“* Dcery z obou rodin s hranicemi souhlasí a jsou si vědomy limitů, které by neměly překročit, protože následek není příjemný a jedná se často o křik, výčitky. Dcera z rodiny A uznává, že hranice se týkají především návratů domů ve stanovený čas a dále dodává: *„Vím, že si nemůžu dělat, co mě napadne. S hranicemi v jednom ohledu souhlasím, protože vím, že to se mnou myslí dobře (pozn.: rodiče), ale na druhou stranu jsou někdy zbytečné, jako třeba zákazy a příkazy. Ty mi přijdou absurdní!“* Obě babičky měly na hranice ve výchově opět podobný názor, neboť přiznaly, že děti měly stanoveny limity především v návratech domů, kdy babička B uvedla, že *„když odněkud přišly (pozn.: dcery), tak nás musely vzbudit a dýchnout na nás, jestli nemají popitý...jinak o svých hranicích (pozn.: dcery) věděly. Věděly, kde mají svou „míru“.“* V rodině babičky A byla situace obdobná v návratech synů domů a v tom, že oba směli jít ven mezi kamarády až poté, co se řádně připraví další den do školy.

Pohlavek a pochvala. Možná dva výrazy, jež jsou v mnoha rodinách pro výchovu doslova typické. V teoretické části práce jsme uvedli, že mnohem účinnější než pohlavek je domluva a vysvětlování, na ně však mnozí rodiče, zkoušení životem a dětmi, nemají vždy trpělivost a pohlavek je *„rychlé a účinné řešení“*. Zdali je tomu podobně i ve zkoumaných rodinách se nám vykrystalizuje v následujících řádcích. Zpracování této části práce bude jednodušší, neboť všichni rodiče i prarodiče přiznali, že pochvala se v jejich rodině provádí / prováděla formou *ústní pochvaly* a naopak trest *zvýšeným hlasem, popř. křikem*. Otec B pouze doplnil, že pokud se jedná o významnější formu pochvaly, pozve rodinu do restaurace: *„Za vysvědčení s nima (pozn.: dětmi) zajedeme někde na večeři. Jinak věcnými dary ne (pozn.: neodměňujeme).“* Fyzickým trestům se obě rodiny vyhýbají, i když přiznaly, že dětem již někdy pohlavek dali, čehož vzápětí litovali a dnes vypjaté situace řeší zvýšeným hlasem.

Jak vyplynulo z uvedených výpovědí a poznámek z rozhovorů, v rodinách „vládne pohoda“ v tom smyslu, že děti jsou často za dobré výkony chváleny a naopak tresty probíhají formou zvýšeného hlasu. O svých hranicích a limitech děti také vědí, a proto se zdá, že vše funguje, jak by mělo, možná až idylicky. Domnívám se však, že tomuto stavu předcházelo velké rodičovské úsilí a snaha dětem vysvětlit a naučit je, kam až mohou ve svém jednání zacházet. Protože však rodiny mají děti „odrostlé“ a nikoliv předškoláky, mají již tento velký „výchovný úkol“ za sebou. Nápomocné jim v tom jistě byly i starší děti, které působí jako vzor pro mladší.

Škálováním opět doplníme rozhovory. Otázku, týkající se stanovování hranic dětem, se pokusíme rozšířit o reakce dětí, rodičů a prarodičů ke stanovené problematice.

Patrik (15 let) si domů často zve své kamarády a nejčastější místo, kde čas tráví, je obývací pokoj. Rodičům toto chování syna vadí a snažili se mu několikrát vysvětlit, že si nepřejí, aby se svými kamarády vysedával v obýváku – od toho má přece svůj pokoj. Patrik se začne rozčilovat, že je to i jeho dům a může si trávit čas, kde chce.

Postoj rodičů se mi jeví jako: zcela přiměřený – spíše přiměřený – spíše nevhodný – zcela nepřiměřený

Ukázka byla zásadní u rodiny A, neboť všichni její členové označili reakci a postoj rodičů jako *zcela přiměřený*, což dokazují i názory respondentů, že hranice ve výchově jsou důležité a děti by je časem měly pokládat za automatické. Matka B označila postoj rodičů z ukázky za *zcela přiměřený*, stejně tak jako otec. Babičce se situace jevila jako *spíše nevhodná* a dceři jako *zcela nepřiměřená*. Dcera na mne během rozhovorů působila dosti nezávazně a z jejího chování bylo možné vysledovat, že ne vše si od rodičů nechá líbit. Zřejmě proto se jí situace jevila jako nepřiměřená a od rodičů čeká jistou míru volnosti a méně kritičnosti.

5.5 Mluv se mnou, dítě!

Následující kapitola pojednává o komunikaci jakožto hlavním prostředku výchovy v rodinách. Budeme se snažit zachytit názory zkoumaných generací na dialog jako výchovný prostředek v jejich rodině v kontextu časového posunu a na způsoby komunikace, jako předcházení její neefektivity.

Jako hlavní oblasti zkoumání byly stanoveny:

- komunikace v rodině
- témata komunikace

- přístup dětí k rodinné komunikaci
- zájem rodičů o komunikaci
- bariéry v komunikaci rodiny

Povídají si členové rodin dnes mezi sebou více, než tomu bylo v minulosti? Někdo by mohl říct, že ano, že dnes si lidé povídají více, díky moderním technologiím mohou být v kontaktu neustále a že dříve si lidé nepovídali, protože trávili spoustu času prací. Jiný by mohl namítat, že dnešní doba je dobou shonu a na nějaké povídání si není čas. Jak je tomu ve zkoumaných rodinách a jaký je jejich názor, odhalíme v následujících řádcích. Členové rodiny A přiznávají, že na **komunikaci** v jejich rodině není prostor (možná někdy i chuť) a povídají si málokdy. Povídat si s dětmi denně se snaží především matka: „...*snažím se s dětmi mluvit každý den, obou dětí se vždy zeptám na školu...*“ Otec přiznal, že dohromady si jako rodina popovídají „*málokdy*“ a „*hodně příležitostí máme hlavně při různých oslavách, dovolených, výletech a společných akcích, kde je to takové uvolněnější...*“ Dceři tato situace vyhovuje, neboť nejraději tráví čas s partnerem nebo u sebe v pokoji studiem, četbou, prací na počítači apod. Každý den si však na rodiče najde čas, kdy si s nimi jde alespoň „*půl hodiny povídat*“. Babička dnešní komunikační procesy „*nechápe*“ a komunikaci v rodinách svých synů nazvala jako „*komunikaci, která naprosto vážne*“, protože ona s manželem si dříve se syny povídali pořád. V rodině B vyzorovala autorka lepší komunikační procesy a z výpovědí respondentů vyplynulo, že „*diskutují pořád*“, což potvrdila hlavně matka. Otec však připustil, že si s dětmi povídá, „*když je čas*“. Přesněji to specifikovala dcera, která uvedla, že čas jako rodina nejvíce tráví u televize, při níž si i povídají. Zajímavé bylo zjištění, že otec i dcera vypověděli, že spolu každou sobotu chodí na procházky, při nichž si dlouze povídají. Babička dodává, že dříve si lidé povídali hodně, v její rodině „*každý večer, když jsme se sešli doma, jsme se posadili a povídali si o tom, co jsme ten den prožili, co se nám podařilo...*“ Bylo naším záměrem mj. zjistit **hlavní témata, jichž se rodinná komunikace týká**. Opět budeme porovnávat odpovědi respondentů v časové souvislosti, tedy v posunu generací a jejich názorů. Respondenti shodně vypověděli, že komunikace v rodině se obrací nejčastěji k tématům týkajícím se školy, volnočasových zájmů, kamarádů dětí, partnerů dětí, budoucnosti dětí a manželé mezi sebou mluví o práci, dětech a zájmech. Babičky přiznaly, že témata komunikace se ani v této době nezměnila a zůstávají stejná.

To, *jak rodiče i děti přistupují k rodinné komunikaci*, bude nyní oblastí zájmu, neboť samotný postoj ke komunikaci s ostatními členy rodiny je důvod, proč se v dnešních rodinách „málo“ komunikuje. Je tato nízká úroveň způsobena dobou nebo samotnými lidmi? Zásahu na změnu jistě mají oba uvedené faktory, ale otevřenou otázkou zůstává, snažili se o její nápravu. Domnívám se, že pokud rodina nastolí „komunikační pravidla“ dítěti od útlého dětství (vzájemné a časté povídání si), dítě si na ně zvykne a povídat si s rodiči se mu bude jevit jako samozřejmost a bude jej vykonávat automaticky. V teoretické části byla popsána právě zmíněná „časná komunikace s dítětem“, která se v mnoha rodinách zřejmě odehrává, avšak po čase vyprchá a dítě tak tuto změnu nepostřehne, neboť se tak děje v jeho přímé blízkosti. Respondenti uvedli, že se domnívají, že si s nimi děti / rodiče / prarodiče „snad“ povídají rádi, což však vyvraceli v dalších odpovědích, kdy přiznali, že se stává, že na povídání si s dětmi / rodiči / prarodiči občas nemají čas nebo náladu. Otec B uvedl, že si častěji povídá s manželkou a dcerou, protože syn je „*takový uzavřený*“. To ale opět vyvrací dcera, která si přeje, aby si bratr s nimi doma více povídal, protože „*když už je doma, tak jde za kamarádama*“. Proto se domnívám, že syn není tak uzavřený, jak jej charakterizoval otec, nýbrž se vyhýbá komunikaci v rodině a vyhledává ji ve vrstevnické skupině. Z jeho věku, 20 let, lze předpokládat, že si hledá partnerku a vlastní místo mezi přáteli, než aby utužoval vztahy v rodině, ve které vyrůstá. Podobné „úmysly“ má i věkově blízká (19 let) dcera A, která je nejráději sama ve svém pokoji, nebo venku s kamarády. Z pohledu autorky je tato dívka ale velmi komunikativní, příjemná a otevřená, místy až exhibicionistická. Ráda hovoří o vlastním bydlení a vysoké škole, na které bude „mimo domov“. Rodiče by jistě přivítali, co se komunikace týče, větší aktivitu ze strany dětí. Aby si více povídali. Aby se v rodině rádo komunikovalo. Aby se v rodině komunikovalo otevřeně a o všem. S čímž by nesouhlasila dcera A, která podotýká, že doma „*nejde o všem mluvit*“, hlavně kvůli „*povaze otce*“.

Bariéry v komunikaci. Neefektivní komunikace. I tak by se daly nazvat překážky a problémy, které členové rodin spatřují v oblasti rodinné komunikace. Jistě, chyby lze vidět v lidech samotných. Myslím si ale, že jde také o přístup a otevřenost, jaké byly v rodině stanoveny. Nápravy neefektivní komunikace jsou uvedeny v teoretické části práce, nyní se seznámíme s reálnými problémy ve zkoumaných rodinách. Členové obou zkoumaných rodin si při dotazu na bariéry v komunikaci nemohli na žádné vzpomenout. Pokud jim však bylo nabídnuto, že odpověď mohou směřovat i na jednotlivé vztahy mezi členy, ihned si shodně vybavili „problém“, který je v rodinné komunikaci trápí. V každé z rodin jsme tak

výzkumem včas odhalili potíže mezi dvěma jejími členy. V rodině A se týká vztahu a komunikace ve dvojici otec ↔ dcera, v rodině B otec ↔ syn. V rodině A otec sám připustil, že by si přál „větší komunikaci mezi mnou a Aničkou“, hned nato však dodal, že mu to „přijde i jako pasé...s ohledem na její věk apod.“ Dcera by si rovnou přála „změnit povahu otce, abychom spolu měli lepší vztah a taky více pochopení z jeho strany.“ Autorka přisuzuje dceřinu úsudku o povaze otce Janovu přísnost a autoritativní charakter jeho osobnosti, který z něj vyzařuje. Také matka a babička si přály změnit právě tento vztah (otec ↔ dcera), babička dodává obecný závěr k dnešním rodinám a jejich špatné komunikaci. „Určitě je to ale dnes těžké, ta doba je jiná a děti mají zcela jiné zájmy, kterým mnohdy rodiče ani nerozumí.“ V rodině B se vyskytl obdobný problém, tedy výše zmíněný komplikovaný vztah otce a syna, kdy otec sám přiznává, že problémem je v rodině „asi komunikace ve vztahu já a syn. I když si myslím, že je to daný tou jeho povahou...“ Matka však dodala, že komunikace otce vážne k oběma dětem a přála by si, aby si „manžel s dětmi více povídal“. Dcera má problematiku stejný názor jako rodiče, navíc by si přála, aby si s rodiči mohla více povídat i o svých problémech, kdy ji rodiče odbývají se slovy „na to máš dost času“ a poukazuje na kamarádky, které se se svými problémy běžně rodičům (matkám) svěřují.

Z rozhovorů s rodinou B jsem měla neustále pocit „malé otevřenosti“ jejích členů ke mně, zřejmě ze strachu, abych si na ně neudělala špatný názor. Otevřenost v otázce týkající se bariér v rodinné komunikaci mne proto překvapila, neboť jsem měla dojem, jako by se tím členové rodiny „vyventilovali“ a když tento problém vyslovili nahlas a uvědomili si ho, možná jej začnou i blíže řešit.

Kapitola bude opět doplněna další užitou metodou – *analýzou textu*. Tentokrát však žádnou konkrétní otázkou a odpovědí respondentů. Odpovědi, týkající se komunikace, se totiž vyskytovaly téměř ve všech, nejčastěji však jako odpověď na otázku č. 7¹⁴. Členové obou rodin spatřovali špatné chování dítěte v přístupu rodičů v jejich nejednotnosti a špatné komunikaci. Stejnou váhu přikládali i téměř nulovému zapojení prarodičů do situace. Např. matka A uvedla, že by se měla „Adamovi vysvětlit na příkladu jistá rizika, která mu hrozí“. Babička A přímo dodala, že by „více s Adamem komunikovala.“ A matka B by celou situaci s dítětem řešila „domluvou“. Tím, že se matky a babička na situaci shodly v tom směru,

---

¹⁴ Jak byste řešil/a tuto situaci – jako rodič – vy osobně?

že by ji řešily komunikací, ukázaly, že ženy v sobě zřejmě mají větší ochotu komunikovat, teoreticky věci řešit, do hloubky bádát a hledat příčinu problémů. Naopak muži by volili přísnost, razanci, zásah. Jako nejefektivnější se jeví obě tyto formy skloubit dohromady a společně se tak dopátrat výsledků. Neboť každá forma řešení jistě má své výhody a nevýhody.

5.6 Je to dobou...

Poslední kapitola je věnována zkoumaným generacím, jejich vzájemnému soužití a názorům na mezigenerační rozdíly.

Základní stanovené oblasti zkoumání jsou následující:

- soužití tří generací
- čas věnovaný prarodičům
- projevy chování dnešních dětí
- časová (generační) rozdílnost ve výchově

Soužití mladých rodin s vlastními rodiči v jednom domě (bytě) je obraz, který se nabídne mnoha lidem, jež se vrátí cca 20 let zpět. Konec 20. století je totiž typický pro tzv. „**vícegenerační soužití**“. Mladé rodiny neměly a nemají tolik financí a z počátku nijak závratný příjem, aby si mohly dovolit vlastní bydlení. Dnes se mladé rodiny často obrací na banky s prosbou o půjčku, aby tak vyřešily svou nejistou bytovou situaci, která nastala v případě jejich rodičů, a aby se jí vyhnuly. Výzkumu se účastnily oba typy zmíněných rodin - jedna ve vícegeneračním soužití žije, druhá žije samostatně (odděleně od prarodičů). Rodina B žije něco přes dvacet let v domě na vesnici spolu s babičkou (matkou Lenky B). Nejvíce mne zajímal názor otce na „soužití s tchýní“, jeho odpověď mne docela překvapila: „*Nevidím v tom vůbec žádný problém. My jsme se tak pospolu naučili žít a funguje to... Nevýhody nevidím..., i když je to tchýně, tak spolu vycházíme dobře a rozumíme si.*“ Stejně situaci charakterizuje i matka. Dcera je ráda, že žije v domě i s babičkou, kterou považuje za svého „spojence“, hlavně pokud se nepohodne s rodiči, „*tak jdu vždy za babičkou a ta mě utěšuje.*“ Rodiče za největší výhodu tohoto soužití považují pomoc při péči o dům a hospodářství, které babička obstará, pokud jedou např. na dovolenou nebo jsou nemocní. Babička je velmi ráda, že s ní v domě žije rodina dcery a soužití jí přináší spoustu výhod, např.:

„Nemusím se o nic starat, vím, že se o vše postarají (pozn.: rodina dcery). Já si podělám něco na zahrádce, doma. Zbytek vím, že zajistí oni... jsem takto spokojená, do jejich života jim nezasahuju, a tak to je.“ Nevýhodu nevidí nikdo ze členů rodiny žádnou. Rodině A byla položena otázka na „představu o možném vícegeneračním soužití“, neboť prarodiče (babička) a rodina syna žijí odděleně, avšak ve stejném městě. Byla to otázka, na kterou autorka dostala nejrychlejší odpověď a odpověď od všech členů stejnou: „V žádném případě! Absolutně ne!“ Nevýhody by prý byly „na každém kroku ve formě nejrůznějších střetů“ a „zasahování do soukromí“, jak vypověděli otec a matka. Babička si soužití s rodinami synů také nechce ani představovat, neboť „naše životní styly už jsou velmi odlišné..., ale s rodinami synů se setkávám strašně ráda“.

Také *čas, který věnují rodiny svým prarodičům*, byl předmětem našeho zkoumání. Bylo totiž otázkou, zdali se čas v práci a shon dneška odráží v době, kterou věnují rodiče prarodičům. Jak bylo uvedeno v teoretické části i prarodiče jsou mnohdy vytíženi povinnostmi, které si vybrali pro spokojenější trávení volného času v důchodovém věku. Rodina B se s babičkou setkává denně, a proto je předpoklad, že rodina svůj čas věnuje také babičce. Rodina A uvedla, že se s babičkou stýkají často a rádi. Zejména otec se synem se s babičkou stýkají alespoň jednou do týdne a pomáhají ji. Babička přiznala, že se se svými syny vídá často a vnučata občas hlídá, se snachami se však vídá méně. Běžné návštěvy probíhají v rodině B také prostřednictvím rodinných akcí pravidelně.

I to, jaký mají rodiče a prarodiče *názor na mladou generaci* nového tisíciletí je součástí pochopení generačního soužití. Děti a mládež jsou častovány různými přívlastky ze strany dospělých nebo seniorů. „Ztracená generace“. I tak je mnozí nazývají. Ničeho si neváží, jen se poflakují a věci kolem sebe ničí. To je charakteristika „mladých lidí“. V každé době tu ale mladí byli a budou a v každé době s nimi někdo nesouhlasil. Někteří dospělí jim však i závidí. Volnost, otevřenost, svobodu, komunikativnost nebo odvalu. Potvrdí či vyvrátí respondenti uvedené „modely“? Nesouhlas s dnešní mládeží a upozornění na její drzost a přílišnou demokracii v jednání vyslovila např. matka B, která příčinu takového chování vidí v rodičích a jejich benevolentnosti k dětem. Ale ve výchovných přístupech sama vypověděla, že se k dětem snaží přistupovat „kamarádsky“. Matka A vidí dnešní děti „příliš sebevědomě“ a domnívá se, že „nedokážou fungovat jako celek – každý jde sám za sebe.“ Jako „předčasně dospělé“ vnímá mladé lidi otec A, zároveň však vnímá s tím spojenou „větší komunikativnost, otevřenost“ mládeže. Otec B charakterizuje mladé lidi v souvislosti s dobou, ve které žijí: „Každý dospělý říká, že za nich něco nebylo..., ale tak to

prostě je, svět jde dál... mladí víc vědí, jsou otevřenější, umí říct svůj názor, cestují, mají širší obzory, nesedí doma, ale zajímají se, co se děje jinde“ a dále dodává, že „příčina je v době samotné... a ve výchově.“ Nejmladší z respondentů, obě dcery (z rodiny A i B), si uvědomují rozdíly v generacích a blíže mají ke generaci svých rodičů než prarodičů, protože „víc věcí tolerují a chápou život mladých, třeba diskotéky.“ Jsou si však dobře vědomy generačních rozdílů a upřednostňují dobu, ve které žijí, neboť dobu svých babiček nazvaly jako „tvrdou, vyplněnou prací a povinnostmi.“ Je to však pouze jejich osobní postoj, váží-li si doby, ve které žijí a se kterým s názorů na mladé lidi se ztotožňují?

5.7 Shrnutí výsledků výzkumu

Ve výše uvedených kapitolách se zpracovanými výsledky jsme se pokusili nastínit charakteristické rysy zkoumaných rodin v souvislosti s jejich názory na výchovu dětí. Stěžejní však bylo zkoumat tuto problematiku z hlediska více generací – tedy dětí, rodičů a prarodičů. Každá zvolená kategorie byla nejprve popsána názory respondentů, jež uvedli v rozhovorech, a závěr každé kapitoly ve Zpracování výsledků výzkumu byl doplněn i o odpovědi členů zkoumaných rodin ze škálování a analýzy textu, jakožto dalších metod, jimiž byla podpořena validita získaných dat. V této kapitole budou vytyčena a zhodnocena zásadní fakta z dat, která byla sesbírána pomocí tří metod ve dvou zkoumaných rodinách (Adamcovi a Bláhovi), v nichž jsou zastoupeny tři generace. Dodržena bude mj. i skutečnost odpovědět na výzkumné otázky, které jsme si stanovili v kapitole 4.2.1, což bude dále doplněno o další důležité informace získané výzkumem.

Nejdříve respondenti odpovídali na dotazy týkající se trávení jejich volného času a naším záměrem bylo zjistit, zda jej tráví s rodinou nebo spíše individuálně. Byly však zjištěny rozdíly v názoru na tuto problematiku jak v rámci generací, pohlaví, tak i místa, kde rodina žije (město – vesnice). Děti nejčastěji navštěvují zájmové kroužky (individuálně trávený čas), matky čas věnují práci pro rodinu a otcové taktéž, přičemž otec A se snaží i o individuální trávení času mimo domov (s kamarády). Babičky, vzhledem k věku, si volný čas, jehož mají z respondentů zřejmě nejvíce, užívají samy, s rodinou dětí a vnoučaty. Rozdílnost byla také spatřena v místě bydliště rodin, neboť jak bylo ve zpracování výzkumu uvedeno, rodina žijící ve městě využívá mnohem více nabídek, které jim život ve městě poskytuje. Rodina, která žije na vesnici, užívá naopak klidu venkova a věnuje se práci kolem domu a hospodářství, jež je jejich zálibou, nikoliv povinností.

Oblast zabývající se autoritou v rodině a jejím postavením byla určující jako potvrzení či vyvrácení patriarchálního modelu rodiny, jež ve společnosti funguje (s jistými omezeními) od počátku lidstva. Existuje stále tento model nebo 21. století změní pohled na rodinu jako na společenství, kde jsou pozice autority muže a ženy vyrovnány? Ve zkoumaných rodinách nikoliv. Stále je vnímán muž jako hlava rodiny a hlavní autorita, přičemž v rodině Bláhových si autorka povšimla, že postavení matky a otce je vyrovnané a dominantní osoba se jeví spíše matka. Otec totiž sám potvrdil, že se nejčastěji pohybuje okolo domu a pracuje na něm. I proto se zřejmě dcera svěřila, že si lépe popovídá na procházkách s otcem, který se jinak jeví jako uzavřenější osoba. Ze strany dětí – dcera je považován za hlavu rodiny automaticky otec, to se jeví jako zachování tradice vůči respektování muže jako autority. V rodině Adamcových bylo, oproti druhé rodině, cítit absolutní dominanci otce, který je všemi shodně určen jako jediná autorita, neboť přístup matky je k dětem spíše kamarádský. Opět bylo přihlédnuto i k vícegeneračnímu názoru (prarodičů), jež byl v této oblasti stejný jako u rodičů a dětí.

Nechovat se k dětem tak, jak se ke mně chovali mí rodiče! Zřejmě to je zásada, které se snaží držet všichni účastníci výzkumu (s výjimkou matky z rodiny Bláhovy, která s výchovnými postupy, jež na ní uplatňovali rodiče, souhlasí). Co je špatného na výchovných postupech rodičů? Zřejmě nic, anebo vše. Z výzkumu totiž vyplynula jistá „zkreslení“ tohoto problému, která byla nejzřetelnější u rodičů, neboť autorka mohla sledovat postoje babiček k výchově a názory dětí na uskutečňovanou výchovu právě ze strany rodičů. Rodiče vypověděli, že by neradi šli ve stopách svých předků právě proto, že s jejich výchovou nesouhlasili (myšleno s některými jejími prvky nebo celkově), přitom v jejich stopách, vědomě či nevědomě jdou. Ve výchově, kterou tak realizují vůči svým dětem, byla tato skutečnost odhalena, především v Adamcově rodině, v níž například dcera s výchovou rodičů zcela nesouhlasí, neboť je příliš přísná. Jaký je tedy ideální styl výchovy? Zřejmě takový, jaký je uveden v teoretické části – kombinace liberálního, demokratického a autoritativního stylu. Ve zkoumaných rodinách převažovaly dva extrémy, buď styl přísný anebo benevolentní, se kterými dcery příliš nesouhlasily (stejný názor měly i babičky). Ani dcery by nechtěly jít ve stopách svých rodičů, ale zvolit si vlastní cestu, které však není snadné se držet, neboť výchovné ovlivnění ze strany rodičů je příliš silné. Rozdílné jsou i názory na samotnou výchovu a každý z členů by zvolil jiný postup, což dokazovaly i reakce respon-

dentů na analýzu textu, v němž hledali chyby a příčiny chlapcova špatného chování¹⁵. Z čeho tyto rozdíly názorů na výchovu pramení? Jsou na vině generační odlišnosti? Autorka v rozhovorech odhalila jasnou odpověď – vlastní zkušenost. Koho rodiče vychovávali příliš přísně, záměrně volí uvolněný a přátelský přístup (např. otec B nebo babička A). Komu se výchova jevila jako emotivní, volná, racionálně vyhledává opačný styl, v němž by své rodičovské schopnosti uplatnil (např. otec A, matka B). Je tedy patrné, že respondenty vysoce ovlivňují předešlé generace, ať už záměrně či nezáměrně.

Dodržování stanovených pravidel je zřejmě pro každé dítě obtížné. Proč však dětem pravidla stanovujeme? Stanovení limitů (hranic) ve výchově je možno považovat za první „rodinný“ krok v oblasti pravidel a řádů, se kterými se dítě v pozdějším životě setká. Je tedy součástí socializačního procesu dítěte, s nímž se nejlépe vyrovná právě v rodinném prostředí, aby jej poté snáze chápalo i od ostatních lidí, jež mu pravidla v životě nastaví (pedagog, zaměstnavatel, partner apod.). V rodinném prostředí jsou však hranice, kam až dítě smí ve svém jednání zajít, stanoveny neformálně a dle výpovědí respondentů individuálně. V rodinách tak nejsou tyto hranice definitivně určeny, např. s narozením dítěte až do jeho dospělosti. Hranice jsou flexibilní vzhledem k situaci, v níž se rodina nachází, dále k věku, v němž dítě je a k problému, před kterým dítě (rodina) stojí. Což se jeví jako dokonalé řešení, které dítě doprovází na cestě k dospělosti. Podobně bychom mohli hovořit i o odměnách a trestech, které se v rodinách používají. Překvapujícím závěrem bylo pro autorku zjištění, že rodiče své děti netrestají fyzicky (uveden byl pouze jeden až dva příklady, kdy bylo dítě potrestáno pohlavkem / fackou). Na děti nejčastěji zvyšují hlas nebo křičí. Tresty probíhají také formou zákazů nějaké činnosti. Naopak pochvaly jsou uskutečňovány prostřednictvím slovní pochvaly dítěte, ve výjimečných případech (vysvědčení, maturita apod.) vyrazí rodiny na slavnostní oběd či večeři. S odměnami a tresty se děti také setkají v průběhu svého života v různých situacích, a proto jsou, stejně jako stanovení pravidel, součástí socializace dítěte.

Komunikaci jistě můžeme označit jako hlavní prostředek výchovy. Proč právě komunikaci? Vysvětlováním, objasňováním nebo domlouváním se totiž uskutečňuje podstatná část výchovy. Ve zkoumaných rodinách byla zjištěna malá míra komunikace a příčinu nachá-

---

¹⁵ Analýza textu je uvedena v **příloze PIII**.

zíme v odlišných zájmech rodičů a dětí, nedostatku času, uspěchané době nebo nezájmu některého z členů zkoumané rodiny. S dětmi si více povídají matky nežli otcové, proč tomu tak je, však nebylo z výpovědí jasné a vinu je možno vidět opět v tradičním schématu rodiny: žena pečující o děti a muž zabezpečující rodinu z ekonomického hlediska. Hlavními tématy rodinné komunikace jsou nejčastěji škola a zájmy dětí. V rodinách byly odhaleny i bariéry v komunikaci a s ohledem na malou komunikaci se situace může jevit jako nevhodná. Do bariér v komunikaci rodin byly zařazeny zejména komplikované vztahy mezi dvěma jejími členy, jejichž hlavním problémem byla nízká úroveň komunikace (v rodině A mezi dcerou a otcem, v rodině B mezi synem a otcem). Jako možné vysvětlení se nabízí vyšší věk dětí (19 a 20 let), které mají vlastní zájmy a „povídání si s rodiči“ mezi ně nepatří. Jsou také členy vrstevnických skupin a volný čas tráví raději s přáteli než doma. Snaží se však respondenti o vyřešení uvedených bariér? Dle autorky nikoliv, například otec z rodiny Adamcových uvedl, že navázat ztracenou komunikaci je vzhledem k věku dcery „pasé“, což je možná nejsnazší obrana před nápravou vzniklého problému, a to i přesto, že právě otcové byli označeni za hlavu rodiny (a silnou osobnost).

Závěr výzkumu se zaměřuje na názory zkoumaných generací na vícegenerační soužití a hledání zásadních rozdílů mezi generacemi. Výsledky bylo možno hodnotit ze dvou pohledů, neboť rodina Bláhových se ve vícegeneračním soužití nachází, kdežto rodina Adamcových žije ve složení rodiče a děti a babička žije ve svém bytě. Nikdo z respondentů by svou bytovou situací neměnil. Všichni členové rodiny Bláhových jsou na soužití tří generací v jednom domě zvyklí a vyhovuje jim, neboť uvedli, že se takto pospolu naučili žít, respektovat se a vzájemně tolerovat. Dcera je ráda, že v domě žije s babičkou a „generační rozpory“ nenachází, ba naopak, má s ní velmi důvěrný vztah. Rodiče si váží babiččiny pomoci, pokud někdo z rodiny onemocní nebo jsou na dovolené. Babička pro změnu oceňuje péči, jež je jí od dceřiny rodiny poskytována (nákupy, vaření apod.). Rodině Adamcově (včetně babičky) naopak vyhovuje oddělené soužití a neradi by na společné přistupovali, neboť se obávají zásahů do soukromí a možných střetů, vyplývajících ze silných povah členů rodiny a jejich neústupnosti. S rodinami svých dětí se však babička setkává často a ráda, nikoliv jen příležitostně. Co se názorů dospělých na dnešní děti a mládež týče, na jedné straně z výzkumu vyplynul jistý „nesouhlas“, jehož příčinou je přílišná drzost a demokratičnost v jednání mladých lidí. Na straně druhé „podpora mladých“, neboť se nebojí říkat své názory, jsou komunikativnější, otevřenější, cestují a mají širší obzory, než měli jejich rodiče a prarodiče.

ZÁVĚR

Cílem diplomové práce bylo odpovědět na otázku, jakými způsoby probíhá v českých rodinách výchova dětí v souvislosti se změnami, jimiž rodina v posledních letech prochází. V teoretické části práce jsme se pokusili objasnit pojem rodina a s ní spojené funkce a charakteristiky spolu s mezigeneračním náhledem na vztahy v rodině a vliv rodinného prostředí na výchovu dětí. Výzkumem jsme hledali odpovědi na otázky týkající se využití volného času v rodině, hranic ve výchově dětí, vnímání autority v rodině, charakteristiky jednotlivých výchovných stylů, jež uplatňují rodiče vůči svým dětem, dále komunikačních prostředků rodiny a postojů tří různých generací k současné generaci mladých lidí.

Provedený výzkum směřuje k socializační funkci, již rodina plní vůči dětem, kterým připravuje podmínky pro jejich vlastní život. Tato socializace v rodině probíhá mj. prostřednictvím výchovy, která výrazně zasahuje do formování dítěte v souladu s normami, jež jsou stanoveny společností. Nezbytné je i stanovení zásad v rámci výchovy, jimiž se budou členové rodiny řídit a které jsou vodítkem pro další „nasměrování“ dítěte. Pokud se totiž dítě sžije s jistými pravidly, nemělo by pro něj být problémem dodržovat je i nadále, mimo domov (např. ve vztahu k učiteli, zaměstnavateli apod.).

Významným faktorem, jenž dotváří formování dítěte, jsou i mezigenerační vztahy. To, jak nahlíží mladí lidé na starší a naopak, je často řešenou otázkou nejen v rámci rodiny. Význam prarodičů je pro rodinu přínosem, ať už z pohledu emocionálního, nebo praktického, neboť vztah prarodičů a vnoučat bývá mnoha lidmi, a prarodiči zvláště, popisován jako velmi silné pouto. Proto byl výzkum proveden v rámci vícegeneračního zkoumání.

Neexistuje žádný „návod“ na to, jak by rodiče měli vychovávat své děti. V každém knihkupectví najdeme sice mnoho „příruček na výchovu dětí“, „rádců pro děti, jak na rodiče“ a „rádců pro rodiče, jak na děti“, avšak rodič by měl především dbát na osobnost a charakter dítěte, neboť žádný univerzální výchovný postup nenahradí instinkt, jímž by se měl rodič řídit. Ve výzkumu jsme tak se pokusili zjistit, jak přistupují rodiče ke svým dětem a jak tyto výchovné postupy vnímají děti. Vše bylo doplněno o názory a osobní zkušenosti prarodičů. Data byla pro výzkum sesbírána při osobní návštěvě autorky ve dvou zkoumaných (třígeneračních) rodinách a svými názory do výzkumu přispěly děti, oba rodiče a babičky, se kterými bylo provedeno (individuálně) nejprve škálování na osmi reálných situacích, dále rozhovory a na závěr respondenti analyzovali předložený text s výchovnou situací, kterou řešili rodiče čtyřletého chlapce. Vybrané rodiny, jež se výzkumu zúčastnily, pochá-

zely z odlišných socioekonomických podmínek, přičemž v rodině Adamcově jsou oba rodiče i babička vysokoškolsky vzdělaní a žijí v novém bytě ve větším městě, babička ve vlastním bytě nedaleko rodiny syna. Matka z rodiny Bláhovy je středoškolsky vzdělaná a otec je vyučen. Rodina žije spolu s babičkou na vesnici ve velkém domě, k němuž přísluší i hospodářství.

Výzkum byl proveden kvalitativními metodami a ze všech výše uvedených metod vyplynulo, že zkoumané rodiny tráví nejčastěji svůj volný čas s přáteli (zejména děti a rodiče), prací na domě a na zahrádce a u televize. Děti navštěvují také zájmové kroužky, stejně tak, jako je kdysi navštěvovali jejich rodiče, což dokládá, že nabídka volnočasových aktivit není záležitostí pouze několika posledních let, ale existuje tady už celé 20. století (např. TJ Sokol, Orel).

Jak bylo uvedeno v teoretické části práce, rodina měla téměř vždy patriarchální strukturu a hlavou rodiny byl muž. Respondenti uvedli, že v jejich rodině je hlavou a zároveň nejvyšší autoritou otec. Důvod je dle dotazovaných prostý: protože to tak má být a bylo to tak odjakživa. Členové rodiny s tímto modelem souhlasí a autoritu respektují a tolerují, avšak často do rozhodování otce zasahují matky, pokud s ním nesouhlasí. Děje se tak v rodinách současných, ale i minulých, o čemž shodně vypověděly rodiče i babičky. Názory dětí na hlavu rodiny jsou rozporuplné, neboť i když s ní mnohdy nesouhlasí, musí jí respektovat a jsou si vědomy, že tato role je v rodině potřebná (z hlediska plánování, rozhodování apod.). Tento překvapující návrat rodiny k historickým kořenům, co se autority v rodině týče, je zřejmě jedním z mála prvků, které v rodině po celá staletí přetrvávají, neboť její samotná struktura a vztahy mezi členy se mění neustále. Jaká je pravděpodobnost, že rodině bude dominovat žena? Postavení žen se ve společnosti zlepšuje pomalými, ale jistými kroky, a proto se možná za pár let dočkáme i žen, coby hlavní autority v rodině.

Názory na výchovu dětí mají respondenti odlišnou, tak jako většina společnosti. Jeden zastává výchovu liberální, druhý demokratickou a jiný autoritativní. Někdo se řídí instinktem, někdo radami okolí. Ve zkoumaných rodinách byly odhaleny dva zásadní směry, jimiž se výchova ubírá – výchovný styl liberální a autoritativní. V rodinách uplatňují autoritativní a přísnou výchovu zejména osoby se silnými osobnostními rysy; v rodině Adamcových je to především otec. V rodině Bláhových je postavení rodičů rozporuplné, neboť jako hlava rodiny byl označen otec, avšak na základě výzkumu se ukázalo, že výraznější postavení (co se výchovy dětí týče) má matka, i když celková výchova dětí je v rodině spíše liberální. Ideální přístup k dětem, tedy propojování všech výše uvedených výchovných

stylů, nebyl v rodinách identifikován. Generační rozdílnost je patrná zejména v názorech rodičů a prarodičů na směry výchovy, neboť prarodiče uvedli, že jejich výchova byla orientována zejména na práci a povinnosti, kdežto dnešní výchova dětí nesměruje ani k jednomu z uvedených směrů.

Důležitým prostředkem výchovy se zdají být limity v rámci výchovy, které mají děti určené svými rodiči. I když rodiče uvedli, že dětem limity nijak zásadně nestanovují, děti o svých hranicích vědí, protože je mají stanoveny „neformálně a automaticky“. Vyvíjí se podle aktuálních situací, v nichž se rodina nachází a ve které by dítě mělo mít určená pravidla. Hranice ve výchově také souvisí s věkem dětí, neboť u mladších dětí se jedná o odlišné limity, než mají děti starší. Děti však hranice ve výchově potřebují k vlastní socializaci, která pramení z rodinného prostředí a již uplatní ve svém dalším životě v rámci studia či zaměstnání. Nejčastější hranice ve výchově se dle výpovědí respondentů týkají návratů dětí domů a kontroly finančních výdajů dětí. Jiné limity nebyly respondenty uvedeny. Spolu s hranicemi byly jako účinné prostředky výchovy určeny odměny a tresty. Ve zkoumaných rodinách bylo jednohlasně uvedeno, že odměny dětí probíhají formou ústních pochval, naopak tresty zvýšeným hlasem nebo zákazem určité činnosti dítěti. Domnívám se, že rodiny s uvedenými výchovnými prostředky zachází v normách, které jsou pro děti přijatelné, i když jistá pravidla by rodina měla mít stanovena tak, aby o nich její členové věděli. Všem v rodině by mělo být jasné, že tyto normy jsou pro ni typické a ne že se k nim přihlíží pouze ve specifických situacích.

Nízká úroveň komunikace v rodinách. Takto stručný je výsledek, týkající se komunikace v rodinách, jež byla další oblastí zkoumání. Z výpovědí respondentů vyplynulo, že na komunikaci v dnešní době není příliš času a prostoru, i když se členové rodin schází doma často a pravidelně každý den, přesto čas tráví spíše individuálně a vyplňují ho svými zájmy a koníčky. Matky uvedly, že si s dětmi povídají více než otcové. Důvodem by mohly být méně komunikativní povahy obou mužů. Hlavní témata byla v rodinách stanovena následující: škola, kamarádi, volný čas, zájmy a budoucnost dětí. Z pohledu prarodičů byla nízká komunikace vytknuta zejména v rodině Adamcových, především otce s dětmi, a jako příčina byla uvedena „jiná doba“, pro kterou je typický shon a odlišné zájmy dětí a rodičů. V rodinách byly výzkumem odhaleny i komunikační bariéry, které mezi sebou členové mají. V obou zkoumaných rodinách se týkají otců a staršího dítěte. Příčinou je zřejmě vyšší věk dětí a jejich snaha „osamostatnit se“ a s tím spojená nižší komunikativnost. Na straně

otců jde zřejmě o menší ochotu povídat si s dětmi, zatímco matky komunikaci s dětmi samy vyhledávají a vždy si na ni najdou čas.

V rámci generačního náhledu na zkoumanou problematiku, ve které jsme se zabývali mj. i vícegeneračním soužitím, které bylo charakteristické pro konec minulého století. Rodina Bláhova takto žije po celou dobu své existence, což jejím členům vyhovuje a v soužití nacházejí jen pozitiva. Babička se stará o zahradu a částečně o domácnost, když je ještě rodina dcery v zaměstnání a ve škole. Naopak matka s otcem se, jakmile přijedou ze zaměstnání, postarají o hospodářství, dům a jídlo pro celou rodinu. Úkoly, zdá se, mají rovnoměrně rozděleny. Pouze u dětí nebyly vysloveny žádné zásadní povinnosti. Otec rodiny (zeť) s tchýní vychází velmi dobře a na společné soužití si rychle navyknul a vyhovuje mu, neboť si je vědom toho, že díky babičce může s rodinou kdykoliv odjet na dovolenou s jistotou, že se babička o dům a hospodářství postará. Žádné vzájemné „zásahy do života“ ze strany babičky, ale i rodičů nebyly vysloveny. Naopak rodina Adamcova žije samostatně a babička ve svém bytě, nedaleko od rodiny syna. Na otázku, zda by mohli žít všichni pod jednou střechou, jednohlasně odpověděli, že nikoliv. Obavy vyvstaly především ze vzájemných konfliktů, které by, vzhledem k silným osobnostním rysům otce a babičky, byly časté. Dalším důvodem je zaběhlý a odlišný styl života. Zajímá nás rovněž fenomén mladé generace. Na tuto oblast jsme se ve výzkumné části cíleně zaměřili, neboť pro nás byly stěžejní pohledy starších generací na mladé lidi. Názory byly ovlivňovány pohlavím a věkem respondentů. Matky z obou rodin se domnívají, že dnešní mládež je mnohdy drzá a zneužívá demokracii, v níž žije a vyrůstá. Neumí ani fungovat jako celek, ale každý pouze sám za sebe. Naopak otcové se vyslovili, že mladí lidé jsou dnes „předčasně dospělí“, s čímž souvisí jejich větší otevřenost, samostatnost či komunikativnost. Postoje dnešních mladých lidí k životu nevycházejí pouze z nich samotných, ale i z výchovy a přístupu jejich rodičů, kteří vedou děti k tomu, k čemu směřuje aktuální dění a doba samotná.

Doufám, že tato diplomová práce bude sloužit především těm, kteří se zajímají o problematiku současné české rodiny a využijí tak poznatky a uskutečněný výzkum, uvedený v této práci. Další krok zkoumání by se mohl hlouběji zaměřit na rodiny z pohledu jejich socioekonomického postavení nebo oblastí, v níž žijí (město – vesnice, Čechy – Morava - Slezsko).

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BENDL, S. *Jak předcházet nekázni aneb kázeňské prostředky*. Praha: ISV, 2004. ISBN 80-86642-14-3.
- BERNEOVÁ, P. H., SAVARY, L. M. *Jak nevychovat dítě s pocitem méněcennosti*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-192-4.
- CIBULEC, J. *Soužití tří generací*. Praha: Práce, 1980. (ISBN neuvedeno).
- CLOUD, H., TOWNSEND, J. *Prosím tě, mami... Jak nás ovlivnily naše matky*. Praha: Návrat domů, 2000. ISBN 80-7255-011-X.
- ČAČKA, O. *Psychologie dítěte*. Tišnov: Sursum, 1996. ISBN 80-85799-03-0.
- DOBSON, J. *Výchova dětí*. Brno: Nová naděje, 1995. ISBN 80-901726-4-4.
- DOBSON, J. *Zdravá rodina*. Brno: Nová naděje, 1994. ISBN 80-901726-0-1.
- EYROVI, L. a R. *Jak naučit děti hodnotám*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-360-9.
- FIALOVÁ, L., HAMPLOVÁ, D., KUČERA, M. et al.. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-87-7.
- GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii: historicko-antropologická esej*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-396-7.
- HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7.
- HAUSEROVÁ-SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-105-3.
- CHUDÝ, Š. *Základy společenských věd pro pomáhající profese*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati. Fakulta technologická. Univerzitní institut. 2004. ISBN 80-7318-176-2.
- KALIBOVÁ, K., PAVLÍK, Z., VODÁKOVÁ, A. *Demografie (nejen) pro demografy*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. ISBN 80-85850-30-3.
- KLABOUC, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962. (ISBN neuvedeno)
- KLAPILOVÁ, S. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1996. ISBN 80-7067-669-8.
- KOPŘIVA, P., NOVÁČKOVÁ, J., NEVOLOVÁ, D. et al. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2005. ISBN 80-901873-6-6.

- KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. et al. *Člověk – prostředí – výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
- KUCHAŘOVÁ, V. et al. *Zaměstnání a péče o malé děti z perspektivy rodičů a zaměstnavatelů (zpráva z výzkumu, realizovaného jako součást projektu Role rovných příležitostí pro ženy a muže v prosperitě společnosti)*. Gender studies, o. p. s.
- MAŇÁK, J., ŠVEC, V. (ed.). *Cesty pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-078-6.
- MAŘÍKOVÁ, H. et al. *Proměny současné české rodiny (rodina – gender – stratifikace)*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-93-1.
- MATĚJČEK, Z. *Po dobrém nebo po zlém? O výchovných odměnách a trestech*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-7178-138-X.
- MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-085-5.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. ISBN 80-901424-7-8.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-24-9.
- MELGOSA, J., POSSE, R. *Umění výchovy dítěte*. Praha: Advent-Orion, 2003. ISBN 80-7172-613-3.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČESKÉ REPUBLIKY. *Národní zpráva o rodině*. Praha: MPSV, 2004. ISBN 80-86878-18-X.
- MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1362-4.
- MOŽNÝ, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8.
- MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-58-X.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. ISBN 80-86429-05-9.
- PERNEROVÁ, R. A. *Tabu v rodinné komunikaci: o čem se v rodinách nemluví, ač by to bylo užitečné*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-363-3.
- PLÁŇAVA, I. *Manželství a rodiny*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-039-2.

- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-029-4.
- PŘADKA, M., KNOTOVÁ, D., FALTÝSKOVÁ, J. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, 2004. ISBN 80-210-3469-6.
- ROGGE, J. U. *Děti potřebují hranice*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-088-X.
- ROGGE, J. U. *Rodiče určují hranice*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-990-9.
- ROGGE, J. U. *Výchova dětí krok za krokem*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-249-2.
- SINGLY, F. de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1.
- SIROVÁTKA, T., HORA, O. et al. *Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti*. Boskovice: Albert, 2008. ISBN 978-7326-140-5.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.
- STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu – postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, 1996. ISBN 80-85834-60-X.
- ŠIKLOVÁ, J. Co je na mladých lidech kladné ve srovnání s generacemi předchozími. In: *Mladí lidé – aktivní občané v budoucí Evropě*. Kroměříž: Školský úřad Kroměříž a Klub UNESCO Kroměříž, 2000.
- ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. et al. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- VYBÍRAL, Z. *Psychologie lidské komunikace*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-291-2.

Internetové zdroje:

- ABZ.cz: *slovník cizích slov* [online]. [citováno 2009-04-09]. Dostupný z WWW:
<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/hledat?typ_hledani=prefix&cizi_slovo=gender>
- Český statistický úřad: *Základní údaje o České republice* [online]. [citováno 2009-02-18].
Dostupný z WWW:
<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/zakladni_udaje_o_ceske_republice>

SÝKOROVÁ, D. *Rodina staršího středního věku v systému příbuzenské pomoci a podpory*. In: Sociologický časopis [online]. 1999, roč. 32, č. 1. [citováno 2009-03-27].

Dostupný z WWW: http://sreview.soc.cas.cz/upl/archiv/files/312_051SYKOR.pdf

Wikipedie: Otevřená encyklopedie: Francis Bacon [online]. c2009 [citováno 2009-04-26].

Dostupný z WWW:

<http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Francis_Bacon&oldid=3830114>

Wikipedie: Otevřená encyklopedie: Generace [online]. c2009 [citováno 2009-03-05]. Do-

stupný z WWW:

<<http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Generace&oldid=3497409>>

Wikipedie: Otevřená encyklopedie: Jean-Jacques Rousseau [online]. c2009 [citováno

2009-04-17]. Dostupný z WWW: <[http://cs.wikipedia.org/w/index.php? tit-](http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Jean-Jacques_Rousseau&oldid=3784147)

[le=Jean-Jacques_Rousseau&oldid=3784147](http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Jean-Jacques_Rousseau&oldid=3784147)>

Wikipedie: Otevřená encyklopedie: Michel de Montaigne [online]. c2009 [citováno 2009-

04-26]. Dostupný z WWW:

<[http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Michel_de_Montaigne&oldid=375941](http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Michel_de_Montaigne&oldid=3759415)

[5](http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Michel_de_Montaigne&oldid=3759415)>

Wikipedie: Otevřená encyklopedie: Styly výchovy [online]. c2008 [citováno 2009-02-09].

Dostupný z WWW:

<[http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Styly_v%C3%BDchovy&oldid=27692](http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Styly_v%C3%BDchovy&oldid=2769210)

[10](http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Styly_v%C3%BDchovy&oldid=2769210)>>

Jiné zdroje:

Rodinné kompetence, a jak nám mohou být užitečné v zaměstnání. Centrum pro rodinu. (brožura CPR).

Zákon č. 94/1963 Sb. ze dne 4. prosince 1963 o rodině a doplnění provedených zákonem č.259/2008 Sb.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

MPSV Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky.

CPR Centrum pro rodinu, Zlín o. s.

JZD Jednotné zemědělské družstvo.

SEZNAM TABULEK

Tab. 1	Etapy ve vývoji lidské rodiny.....	16
Tab. 2	Základní charakteristiky tradiční, moderní a postmoderní rodiny.....	25
Tab. 3	Základní výchovné styly.....	29
Tab. 4	Faktory ovlivňující osobnost dětí v souvislosti s jejich chováním.....	33
Tab. 5	Desatero překážek rodinné komunikace.....	38

SEZNAM PŘÍLOH

- P I Škálování
- P II Otázky pro rozhovory
- P III Analýza textu
- P IV Výsledky škálování – rodina Adamcova
- P V Výsledky škálování – rodina Bláhova
- P VI Plné znění rozhovorů – babička (Jana Adamcová), otec (Antonín Bláha), dcera (Anna Adamcová)
- P VII Výsledky analýzy textu – rodina Adamcova
- P VIII Výsledky analýzy textu – rodina Bláhova

PŘÍLOHA P I: ŠKÁLOVÁNÍ

- 1) Matka už potřetí říká dceři (11 let), aby šla vynést odpadky. Ta jakoby ji neslyšela. Počtvrté na dceru matka zakřičí: „*To jsi úplně hluchá, nebo si ze mě děláš srandu?!*“ Dcera se ušklíbne a s odpadky jde.

Reakce matky se mi jeví jako:

zcela správná – spíše správná – spíše nevhodná – zcela nepřiměřená

- 2) Dcera (16 let) chce jít v pátek večer s kamarádkou na diskotéku. Jde se zeptat matky, zda může jít, ta souhlasně přikývne, ale s tím, ať se jde zeptat i otce. Otec dceři jít na diskotéku zakáže se slovy: „*Dnes je tam tolik drog a alkoholu! Počkej si do osmnácti, to si chod', kam budeš chtít!*“

Jednání otce je:

zcela správné – spíše správné – spíše nevhodné – zcela nepřiměřené

- 3) Patrik (15 let) si domů často zve své kamarády a nejčastější místo, kde čas tráví, je obývací pokoj. Rodičům toto chování syna vadí a snažili se mu několikrát vysvětlit, že si nepřejí, aby se svými kamarády vyesedával v obýváku – od toho má přece svůj pokoj. Patrik se začne rozčilovat, že je to i jeho dům a může si trávit čas, kde chce.

Postoj rodičů se mi jeví jako:

zcela přiměřený – spíše přiměřený – spíše nevhodný – zcela nepřiměřený

- 4) Aneta (8 let) se pozdě odpoledne dívá na detektivní příběh v televizi. Matka vypne televizi se slovy: „*Víš, že se díváme jen na pohádky, tohle je pro dospělé a není to pěkné. Pojd' me si raději zahrát nějakou stolní hru.*“

Jednání matky v této situaci je:

zcela správné – spíše správné – spíše nevhodné – zcela nevhodné

- 5) Rodina jede vlakem. Oba synové (6 a 8 let) se vzájemně pošťuchují. Starší bratr prudce strčí do mladšího, ten upadne, uhoří se do hlavy a hlasitě brečí. Otec dá ihned staršímu z chlapců pořádný pohlavek se slovy: „*Chceš mu rozbít hlavu? Vždyť je to Tvůj mladší bratr!*““

Reakci otce považuji za:

zcela správnou – spíše správnou – spíše nepřiměřenou – zcela nepřiměřenou

- 6) **Marek (7 let) pomáhá otci na zahradě se stavěním dřevěného zahradního domku. Otec mu dokonce dal malé kladívko a velký hřebík a pod jeho dozorem ho syn zatlouká do prkna. Marek je rád, že může otci pomáhat s „dospěláckou“ prací.**

V tomto případě s postojem otce k synovi:

zcela souhlasím – spíše souhlasím – spíše nesouhlasím – zcela nesouhlasím

- 7) **Matka přijde do dětského pokoje synů (8 a 12let) a rozčiluje se: „*To si tady nemůžete alespoň občas uklidit? To vám nevadí žít tady v tom nepořádku? Okamžitě všeho nechte a uklid'te si tady, nebo o víkendu nepojedeme k babičce!*“**

Reakci matky považují za:

zcela adekvátní – spíše adekvátní – spíše nepřiměřenou – zcela nepřiměřenou

- 8) **Jonáš (5let) při obědě doma házel po stole jídlem, otec ho několikrát napomenul, ale když Jonáš nepřestal, dostal pohlavek. Rozbrečel se a běžel za babičkou, která byla v kuchyni. Ta ho utišila a otci i před Jonášem vyhubovala: „*Vždyť je to ještě dítě a nemá z toho rozum! A co ho biješ po hlavě? Já Tě neuhodila nikdy!*“**

S jednáním babičky:

zcela souhlasím – spíše souhlasím – spíše nesouhlasím – zcela nesouhlasím

---

Ukázka č. 5 převzata z knihy:

KOPŘIVA, P., NOVÁČKOVÁ, J., NEVOLOVÁ, D. et.al. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2005. ISBN 80-901873-6-6.

PŘÍLOHA P II: OTÁZKY PRO ROZHOVORY

ROZHOVORY – RODIČE

- 1) Mohl/a byste se mi, prosím, představit?
- 2) Kolik máte dětí?
- 3) V kolika letech jste vstoupil/a do manželství?
- 4) Je to Vaše první manželství?
- 5) Kolik let Vám bylo, když se Vám narodilo první dítě, a kolik, když druhé dítě?
- 6) Myslíte si, že máte časově náročnou práci? V kolik hodin se denně průměrně vracíte z práce domů?
- 7) Dalo by se říct, že jste pracovním hodně vytížen/á?
- 8) Jak trávíte volný čas?
- 9) Kolik hodin denně průměrně trávíte s dětmi? Jak tento čas nejčastěji prožíváte?
- 10) Jak jste trávil/a volný čas, když jste byl/a dítě? Věnovali Vám rodiče hodně času?

- 11) Co Vás jako první napadne, když se řekne *hlava rodiny*?
- 12) K čemu je dobrá tzv. *hlava rodiny*? Myslíte si, že je v rodině tato role potřebná?
- 13) Máte ve Vaší rodině tzv. *hlavu rodiny*? Jak ji vnímáte Vy a jak si myslíte, že ji vnímají děti?
- 14) Jak byste popsal/a výchovný styl, který uplatňujete na svých dětech?
- 15) Jak si myslíte, že děti tento výchovný styl vnímají?
- 16) Jaké změny u sebe, jako rodič, pociťujete v tom, jaký/á jste byl/a u prvního dítěte a jaký/á u druhého dítěte?
- 17) Jak byste srovnal/a výchovu, kterou nyní uplatňujete na svých dětech a tu, jak jste byl/a vychováván/a Vy? Kde vidíte největší rozdíly?
- 18) Mají od Vás děti stanoveny nějaké hranice? V jakých situacích/oblastech nejčastěji?
- 19) Jak odměňujete Vaše děti? A jak je trestáte?

- 20) Jak často si v rodině povídáte?
- 21) O jakých tématech v rodině nejčastěji komunikujete?
- 22) Myslíte si, že si s Vámi děti rády povídají?

- 23) Jsou chvíle, kdy vidíte, že by si s Vámi dítě chtělo promluvit, ale Vy na něj nemáte čas / náladu? Jak často se to stává?
- 24) A naopak jsou chvíle, kdy byste si s dětmi rád/a popovídal/a a ony na Vás nemají čas / náladu? Jak často se to stává?
- 25) Kdybyste mohl/a, co byste změnil/a na komunikaci ve Vaší rodině?
- 26) ADAMCOVI: Dokázal/a byste si představit soužití s Vašimi rodiči? Proč ano/ne? V čem by byly výhody a nevýhody?
- 27) BLÁHOVI: Jak vnímáte vícegenerační soužití pod jednou střechou? V čem spatřujete nevýhody a výhody?
- 28) Kolik času trávíte s prarodiči? Při jakých příležitostech?
- 29) Jak byste charakterizoval/a dnešní děti / mládež v souvislosti s výchovou? Kde vidíte hlavní příčinu rozdílů?

DĚKUJI VÁM ZA ROZHOVOR...

ROZHOVORY – DĚTI

- 1) Mohla by ses mi představit?
- 2) Kolik máš sourozenců? Jak spolu vycházíte?
- 3) V kolik hodin chodíš průměrně ze školy domů? Myslíš si, že trávíš ve škole moc času?
- 4) Co nejčastěji děláš, když přijdeš domů ze školy?
- 5) Jaké máš záliby, kroužky?

- 6) Co si představuješ pod pojmem *hlava rodiny*? Je ve vaší rodině někdo takový?
- 7) Jak tuto autoritu – *hlavu rodiny* – vnímáš?
- 8) Popiš mi, jak bys jednou chtěla vychovávat své děti?
- 9) Jaký máš názor na to, jak Tě vychovávají rodiče? Vyhovuje Ti to?
- 10) Jak často se stává, že rodičům vzdoruješ, nesouhlasíš s nimi apod.? Proč si myslíš, že to tak je? Co by se mělo změnit, aby tomu tak nebylo?
- 11) Jaké máš od rodičů stanoveny hranice, které víš, že nesmíš překročit? Souhlasíš s těmito hranicemi?
- 12) Jaké vidíš hlavní rozdíly v tom, jak Tě vychovává táta – máma - babička?
- 13) V jakých situacích pociťuješ nějaké výrazné změny ve výchovných přístupech rodičů k Tobě?
- 14) Jaký máš názor na zaměstnání rodičů v souvislosti s tím, jestli na Tebe kvůli práci mají dostatek času?
- 15) Kolik času denně strávíš pouze se svými rodiči – např. jdete do kina, na zápas, večeríte spolu, vaříte, povídáte si aj.?

- 16) O jakých tématech se v rodině nejčastěji bavíte?
- 17) Myslíš si, že si s Tebou rodiče dostatečně a rádi povídají?
- 18) Stává se, že si chceš s rodiči popovídat a oni na Tebe nemají čas? Jak často se to stává?
- 19) A naopak jak často se stává, že si někdo z rodičů přijde popovídat za Tebou, ale Ty na něj nemáš čas / náladu?
- 20) Co bys změnila na komunikaci ve vaší rodině?

- 21) Slýcháš od rodičů/prarodičů často věty typu: „*No to, co si vy mladí dnes dovoluujete, jsme my si nemohli vůbec dovolit!*“ nebo „*Vy jste teda generace - drzí, líní, sprostí – to my byli slušní, vychovaní!*“? Co si myslíš, že to znamená? Jaká si myslíš, že byla jejich doba?
- 22) BLÁHOVI: Jaké to je, když žijete tři generace v jednom domě? V čem vidíš hlavní výhody a nevýhody?
- 23) ADAMCOVI: Dokázala by sis představit soužití i s Tvými prarodiči pod jednou střechou? V čem by byly výhody a v čem nevýhody?
- 24) V čem vidíš hlavní rozdíly mezi Tvou generací a generací Tvých rodičů a prarodičů? Rozumíte si spolu?

DĚKUJI TI ZA ROZHOVOR...

ROZHOVORY – PRARODIČE

- 1) Mohla byste se mi prosím představit?
- 2) V kolika letech jste se vdávala?
- 3) Bylo to Vaše jediné manželství?
- 4) Kolik Vám bylo let, když se Vám narodilo první dítě a když druhé?
- 5) Myslíte si, že když byly Vaše děti ještě školou povinné (do 18 let), tak jste byla pracovně hodně vytížená? V kolik hodin jste se průměrně vracela z práce?
- 6) Jak to u Vás probíhalo, když jste se jako rodina sešli všichni z práce a ze školy doma? Co jste dělali?
- 7) Navštěvovaly Vaše děti v té době nějaké kroužky nebo kurzy?

- 8) Co to znamená, podle Vás, když se řekne *hlava rodiny*?
- 9) K čemu je *hlava rodiny*? Je v rodině tato role potřebná?
- 10) Měli jste ve Vaší rodině tzv. *hlavu rodiny*? Jak jste ji vnímala Vy a jak si myslíte, že ji vnímaly Vaše děti?
- 11) Jak byste popsala výchovný styl, který jste uplatňovala na Vašich dětech? A Váš manžel? V čem se nejvíce lišila výchova Vaše a Vašeho manžela? Jak si myslíte, že ji vnímaly děti?
- 12) Byla výchova, kterou jste uplatňovala na Vašich dětech totožná s tou, jak jste byla vychovávána Vy? V čem se lišila a v čem byla stejná?
- 13) Jak jste, jako matka, v souvislosti s výchovou Vašich dětí přistupovala k prvnímu dítěti a jak ke druhému?
- 14) Stanovovali jste s manželem dětem nějaké hranice ve výchově? Čeho se nejčastěji týkaly?
- 15) Kde vidíte největší rozdíl v tom, jak jste byla vychována Vy a jak jsou vychovávány dnešní děti?
- 16) Jak byste popsala výchovu dětí v dnešních rodinách?
- 17) Jaké chyby vidíte u Vašich dětí v tom, jak vychovávají své děti?

- 18) Povídali jste si s Vašimi dětmi v rodině často? Jaká byla hlavní témata?
- 19) Jak vnímáte komunikaci v rodinách Vašich dětí? V čem se liší od toho, jak jste v rodině komunikovali Vy? Kde vidíte příčinu rozdílů?

- 20) V kolika letech jste se stala poprvé babičkou?
- 21) V čem se liší Váš přístup k vnoučatům a k Vaším dětem, když byly malé?
- 22) ADAMCOVI: Dokázala byste si představit soužití s rodinami Vašich dětí pod jednou střechou? Jaké by byly hlavní výhody a nevýhody?
- 23) BLÁHOVI: Jak vnímáte soužití s rodinou Vaší dcery? Kde vidíte hlavní výhody a nevýhody?
- 24) Stýkáte se s rodinami Vašich dětí často?

DĚKUJI VÁM ZA ROZHOVOR...

PŘÍLOHA P III: ANALÝZA TEXTU

Adamovi byly sotva 4 roky a už chodil sám z domu rodičů k babičce a dědovi. Bylo to asi 300 metrů a musel přejít jednu malou ulici. Používal k tomu přechod. Vždy se zastavil a rozhlédl se. Potom s nataženou pravicí opatrně, ale sebejistě přešel.

Petra, Adamova matka, trpěla rozpornými pocity: jednak Adamovi důvěřovala, říkal si: „Adam to zvládne!“, jednak ale měla sousedy, příbuzné a známé, kteří ji vyčítali lehkomyšlnost, ba nedbalost, a vyhrožovali nebezpečím: „Počkej, až se Adamovi něco stane, budeš do smrti nešťastná!“

Petře se dokonce začaly zdát strašné sny o tom, co vše se může stát. Probouzela se celá propocená a připadala si jako by stanula před soudem. Nakonec se nechala zviklat. Zakázala Adamovi chodit samotnému k babičce a dědovi a ke kamarádům. Adam však tuto hranici nepochopil a neuznal. Den co den vycházel z domu a vydával se na samostatnou cestu. Nic se mu nestalo, nicméně po návratu domů se na něj pokaždé sesypalo hromobití slov a postupně i sankcí. Nic ho od cest ale neodvrátilo.

Adamův otec, Rudolf se do patové situace vložil. Zkritizoval poddajnost a shovívavost své manželky a rozhodl se, že „to vezme do svých rukou“.

Pohrozil synovi, že ho zamkne v dětském pokoji, jestliže ještě jednou opustí sám bez dovolení dům. Adam si otcovy hrozby moc nevnímal, protože měl zkušenosti s jeho nedůsledností ve výchově. Ale tentokrát se přepočítal. Když se zase jednou vytratil z domu, čekalo ho nemilé přivítání otce: „Počkej, zítra tě zamknu v pokoji a nikam nepůjdeš!“ Další den ho matka opravdu zamkla v pokoji. Adam si ale otevřel okno a s obratností se vyplížil ven a odešel k babičce. Další den se situace opakovala a atmosféra v rodině houstla. Na Adama neplatily žádné argumenty. Jeho protiargumentem bylo, že se mu přece nic nestalo.

„Ale může se ti něco stát“, křičela na něj matka.

„Mně ne“, pohotově odsekl Adam.

„Zítra zůstaneš prostě doma!“

„Proč?“

„Ty jsi mi snad nerozuměl?“

Takto to pokračovalo, asi po desátém „proč?“ vyběhl Adam z pokoje, kde vypukla hádka mezi rodiči. „Možná nejsme v právu“, ráda by ustoupila matka, ale otec se opravdu zlobí: „Ne! Tohle už opravdu přehání!“

„Tak abys věděla, jestli zítra uteče, přivážu ho a uvidíme, kdo vyhraje“, pohrozil otec. Matka se pokouší otce od takového úmyslu odradit. Její argumenty však v tuto chvíli nezabírají a ráno raději varuje Adama: „Jestli dnes utečeš, přivážu tě další ráno ke garáži, Adámku. Je ti to už jasné?“

Ten přikývne a odpoledne se vydá k babičce. Den nato ho otec přiváže, jak slíbil. Adam tomu nemůže uvěřit: kolem pasu má dlouhý provaz a několika uzly je jím připoután ke garáži. Marně se snaží uzly rozvázat. Když pochopí, že nic nezmůže, rozkřičí se na celé kolo. Když jeho řev dostoupí vrcholu, přijde otec. Adam sténá a prosí: „Když mě odvážeš, už nikdy neuteču.“ Otec se nechá obměkčit a syna rozváže.

Za chvíli Adam zmizí, tentokrát ke kamarádovi.

Úryvek převzat z knihy:

ROGGE, J. U. *Rodiče určují hranice*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-990-9.

OTÁZKY K TEXTU:

---

1. Jak na Vás ukázka zapůsobila?

---

2. Jak si myslíte, že celá situace dopadne? Jaký byste „dopsali závěr“?

---

3. Kde spatřujete největší chybu v Adamově chování? Proč si myslíte, že se takto chová?

---

4. Jak byste popsali jednání matky?

---

5. Jak byste popsali jednání otce?

---

6. Jakou úlohu v této situaci hráli prarodiče? Jaký byl asi jejich přístup k celé situaci?

---

7. Jak byste řešili tuto situaci - jako rodič - Vy osobně?

---

8. Má tato ukázka nějaké prvky, které se objevují i ve Vaší rodině? Jaké?

PŘÍLOHA P IV: VÝSLEDKY ŠKÁLOVÁNÍ – RODINA ADAMCOVA

V řádcích jsou u jednotlivých respondentů zaznamenány jejich odpovědi na danou situaci v ukázce. První řádek tvoří seznam respondentů. V prvním sloupci je seznam situací (ukázek) v daném pořadí a pod příslušnými čísly (1 – 8).

Odpovědím respondentů byla přiřazena, pro přehlednost tabulky, písmena A, B, C a D.

A = s reakcí (jednáním) matky / otce / babičky zcela souhlasím

B = spíše souhlasím

C = spíše nesouhlasím

D = zcela nesouhlasím

Plné znění škálování (vzor) uvedeno v příloze P I.

	MATKA	OTEC	DCERA	BABIČKA
UKÁZKA Č. 1	B	A	B	C
2	C	C	D	D
3	A	A	A	A
4	A	A	B	C
5	C	B	A	D
6	A	A	C	A
7	B	A	B	D
8	D	D	C	D

Červenou barvou jsou vyznačeny řádky, kde se vyskytovala shoda respondentů v odpovědích ve třech a více případech. Naopak naprostá rozdílnost odpovědí respondentů je označena fialovou barvou.

PŘÍLOHA P V: VÝSLEDKY ŠKÁLOVÁNÍ – RODINA BLÁHOVA

	MATKA	OTEC	DCERA	BABIČKA
UKÁZKA Č. 1	B	A	B	C
2	A	C	C	B
3	A	A	C	B
4	A	B	B	A
5	A	A	C	A
6	A	A	A	A
7	A	A	B	A
8	C	D	B	D

Červenou barvou jsou vyznačeny řádky, kde se vyskytovala shoda respondentů v odpovědích ve třech a více případech.

PŘÍLOHA P VI: PLNÉ ZNĚNÍ ROZHOVORŮ – BABIČKA (JANA ADAMCOVÁ), OTEC (ANTONÍN BLÁHA), DCERA (ANNA ADAMCOVÁ)

ROZHOVOR S BABIČKOU (JANA ADAMCOVÁ):

❖ Dobrý den, mohla byste se mi prosím Vás představit?

Jmenuji se Jana Adamcová, je mi šedesát čtyři let, jsem v důchodu, ale ještě pracuji jako učitelka na gymnáziu a mám vysokoškolské vzdělání. Jsem matkou dvou synů a babičkou tří vnoučat.

❖ V kolika letech jste se vdávala?

To mi bylo dvaadvacet let.

❖ Bylo to Vaše jediné manželství?

Ano, jistě.

❖ Kolik Vám bylo let, když se Vám narodil první syn a když se Vám narodil druhý syn?

Když se mi narodil první syn, to mi bylo dvacet čtyři let a druhý syn v jedenatřiceti letech.

❖ Myslíte si, že když byli Vaši synové ještě školou povinní, řekněme do těch osmnácti let, že jste byla pracovně hodně vytížená? V kolik hodin jste se průměrně vracela z práce domů?

Hodně, to ano. Ale dětem jsem se věnovala vždy maximálně. S těmi návraty to bylo různé, když jsem pracovala jako učitelka, tak jsem se vracela průměrně kolem třetí hodiny. Když jsem byla ředitelkou školy, tak jsem se často vracela i mnohem později.

❖ Jak to u Vás probíhalo, když jste se jako rodina sešli všichni z práce a školy doma?

První setkání většinou probíhalo v kuchyni, kdy za mnou kluci přišli a vyprávěli mi, co bylo ve škole, svěřovali se mi. Oni byli naučení svěřovat se se svými starostmi, byli jsme hodně otevření a často jsme si povídali. Večery jsme pak trávili u televize nebo jsme si zase povídali, občas i zpívali.

❖ Navštěvovaly Vaše děti v té době nějaké kroužky?

Spoustu! To jsme s manželem opravdu dbali na to, aby se kluci do takových aktivit zapojovali. Chodili například do plavání, do folklorního kroužku, stolního tenisu, tenisu. Ta nabídka byla tehdy opravdu obrovská, takže bylo i z čeho vybírat.

❖ Co si představujete pod pojmem „hlava rodiny“?

Někdo, kdo tu rodinu řídí. Ale u nás jsme vždycky dbali na určitou vyrovnanost. Já, byť vypadám jako emancipovaná ženská, tak doma jsem dbala na to, abych zodpovědnost přenášela více na manžela. S manželem jsme se navíc na všem uměli domluvit a řešili jsme věci vždy společně.

❖ ***K čemu si myslíte, že tato „hlava rodiny“ slouží?***

Myslím si, že je to hlavně organizační složka rodiny. Nejen ten, kdo zvládá nákupy, ale i ten kdo třeba naplánuje dovolenou. Jeden v tom manželství by prostě měl sloužit jako taková štika, která to vede. Ale neměl by to být někdo, kdo všemi v rodině otáčí. To už bylo špatné.

❖ ***Byl někdo ve Vaší rodině touto „hlavou rodiny“? Jak jste ji vnímala Vy a jak asi Vaše děti?***

Svémi syny jsem byla považována za tuto autoritu zřejmě já. I když i všech zásadních věcech jsem nechala vždy rozhodovat manžela. Nechtěla jsem, aby zodpovědnost byla jenom na mě. Já tuto autoritu – manžela – vnímala jako vedení rodiny, jako někoho, kdo rodině dával řád, motivoval ji. No a synové mě vnímali jako tu autoritu, přitom věděli, že mi mohou naprosto všechno říct, a taky vím, že mě uznávali.

❖ ***Jak byste popsala výchovný styl, který jste na svých synech uplatňovala?***

Já uplatňovala citovou výchovu. Dokonce mě v období puberty říkali: „*Maminko, vždyť ty nás citově vydíráš.*“ Dávala jsem si ale pozor na to, abych nementorovala. Neřekla bych: „*Okamžitě jdi s tím košem!*“ Já jsem vždycky pěkně poprosila a kluci na to říkali, že to mi pak nemohou nic odmítnout. Ale někdy jsem byla i přísná, hlavně v období puberty. Ale vždy jsem na to šla nějakou oklikou. Násilím se totiž nikdy nic nespraví.

❖ ***A Váš manžel?***

Manžel byl neskutečně tolerantní a laskavý člověk. On byl úplný opak mě. Byli jsme jako vítr a voda. On kluky naopak přesvědčoval, rozumně s nimi hovořil. Oni ho za to brali jako osobnost a uznávali vše, co řekl.

❖ ***Jak synové Vaše výchovné postupy vnímali?***

Oni ji opravdu uznávali. A když třeba něco provedli, tak manžel se s nimi zavřel do pokojíku a vysvětlil jim to, proč to bylo špatné. Kdežto já řekla: „*Kluci ještě jednou a nebude to a to!*“. A v tomto mě manžel usměrňoval, protože z jeho strany on to vždy tak jakoby uhladil a vše bylo v pořádku.

❖ ***Jak byste popsala to, jak jste vychovávala své syny a jak jste byla kdysi vychována Vy? V čem byly zásadní rozdíly a v čem byly Vaše postupy totožné s výchovou od Vašich rodičů?***

Tak v tom byly obrovské rozdíly. Schválně jsem nikdy nešla v jejich stopách. Mí rodiče měli jen základní vzdělání a celý život žili na vesnici. Měla jsem starší sestru, která byla od mládí těžce nemocná a veškerá výchova rodičů a péče se upnula na nemocnou sestru. Rodiče ke mně byli nesmírně přísní. Nikdy jsem od nich nedostala pochvalu, bili mě, byli velmi popudliví, neurotičtí. Opravdu jsem si říkala: „*Nikdy nebudu taková ke svým dětem!*“ Sloužili mi jako špatný vzor. Ale vím, že za to nemohli: jejich práce byla těžká, jejich život byl těžký... Přesto jsem je ale měla velmi ráda.

❖ ***Jak jste jako matka, v souvislosti s výchovou, přistupovala k Vašemu prvnímu a druhému synovi?***

Tak hlavně jsem dbala na to, aby starší syn nebyl kritizován za něco, co provedl mladší a naopak. Snažila jsem se k oběma synům přistupovat spravedlivě. Pravdou ale je, že tomu prvnímu synovi jsem se věnovala více, než tomu druhému, protože jsem byla v obrovském pracovním zapojení - v té době už ve funkci ředitelky školy – takže mladší syn byl i v jeslích, což ten prvorozený ne. Jesle se i odrazily na tom, že mladší syn začal strašně pozdě mluvit a chodit. Oba synové ale mají i rozdílné povahy. Honza, ten starší, je po mě: energický, egoistický a temperamentní, což do dneška neumí plně ovládat a zvládat, ale on ho život ještě naučí. A Daniel, ten mladší, je po manželovi: uvážlivý, citlivý, rozvážný.

❖ ***Stanovovali jste synům nějaké hranice ve výchově? Čeho se týkaly?***

Ano, určitě. Dbali jsme na to, kdy se budou vracet z venku domů. A na tom jsme se vždy domlouvali, i když s námi synové žili a byli už dospělí. Bavili jsme se s nimi i o špatných vlivech part a drog, aby do ničeho nespadli. Hranice se týkaly také toho, že když kluci přišli ze školy domů, tak se nejdříve dělaly úkoly do školy a až poté směli ven za kamarády.

❖ ***Jaký největší rozdíl vidíte v tom, jak jsou vychovávány dnešní děti a jak jste byla kdysi vychovávána Vy? Tedy rozdíl dvou generací...***

Obrovský rozdíl. My jsme byli vychováni k práci a strašně moc povinnostem, které se musely plnit. Třeba když jsem odmaturovala na samé jedničky a přišla jsem domů, tak na mě nikdo nečekal. Na stole jen ležel lístek: *Přijď za námi sušit seno!* Tam se mě jen rodiče zeptali: *„Udělal jsi to? Dobrá. Však to děláš pro sebe!“* V tom jsme jako generace byli i samostatnější. Dnes totiž děti mají všechno a neváží si toho. Problém je ale ten, že nemají tolik povinností, schází jim práce. To bylo na naší generaci dobré, ale tehdejší přístup dospělých k nám naopak odsuzují – nebyl v něm totiž dostatek citů. Tehdy ale ani nebyly žádné znalosti o výchově, vše se dělo intuitivně. Dnes je na každém rohu nějaké příručka pro rodiče, poradny apod. Příčinu je určitě možno hledat v samotném prostředí. Tehdy byla tvrdá doba, dnes je úplně jiná.

❖ ***Jaké chyby vidíte u Vašich dětí v tom, jak vychovávají své děti?***

U mého mladšího syna, Daniela, ve vztahu k Marušce (*pozn.: Marušce jsou čtyři roky*) chyby nevidím. On spíše jen napравuje tam, kde to kazí jeho žena. On je nesmírně citový, tolerantní a Marušce a věnuje. U Honzy vidím chyb hodně. Jednak jsou tady „dvojí děti“ – dospělá Anička a malý Jáchymek. On není špatný člověk, naopak, jen to nedává najevo a s Aničkou na sebe naráží jako kosa na kámen a to mě strašně mrzí. Honzova žena, Eva, je velmi pohodový člověk, tolerantní a je pro něj vlastně ten nejideálnější partner. A vůči Jáchymovi si myslím, že bývá velmi nekritický, vyhovuje mu totiž téměř ve všech jeho požadavcích. To je chyba, která se mu jednou nemile vrátí.

❖ ***Povídali jste si ve Vaší rodině často? Jaká byla hlavní témata?***

Moc jsme si povídali. Pořád. I když byli kluci v pubertě a mluvit se jim nechtělo, vždy se našla příležitost, při které jsme si popovídali, která je zajímavá. Ta témata byla všelijaká – škola, osobní život, volný čas, zájmy apod.

❖ ***A jak vnímáte komunikaci v rodinách Vašich synů?***

V rodině Daniela si myslím, že komunikace naprosto vážně. Jistě, bude chyba i na jeho straně, ale tam jsou dva partneři intelektově si zcela odlišní a témata se jim hledají těžko. Navíc jsou z odlišných sociálních prostředí. Daniel, z prostředí citového a jeho žena je z prostředí, kde city chybí. Tady u Honzy vážně komunikace zejména mezi Honzou a Aničkou. Ale i s Jáchymem si povídá jen podle nálady. Určitě je to ale dnes těžké, ta doba je jiná a děti mají zcela jiné zájmy, kterým mnohdy rodiče ani nerozumí.

❖ ***V kolika letech jste se stala poprvé babičkou?***

Tak já Aničku беру jako svoji první vnučku, Aničce bylo tehdy devět let, tak mě mohlo být tak dvaapadesát.

❖ ***V čem se liší Váš přístup k vnoučatům a Vaším dětem, když byli ještě malé?***

No liší se, to asi určitě. V něčem se liší, ale v něčem zůstává stejný. Tak, jak jsem byla náročná na chování synů, tak jsem náročná i na chování vnoučat. Ale mantinely, které mají ode mne stanovené, jsou posunuty podstatně dál, než mají stanoveny od rodičů. S vnoučaty si ale především ráda a velmi povídám a myslím, že i oni se mnou. Třeba Jáchym si pro mě „schovává“ průšvihy a tajnůstky, které spolu řešíme. Maruška si se mnou zase ráda vyjde do cukrárny, to se potom cítí jako dámička a dělá jí to dobře. S Aničkou hovořím hodně a hodně a řekla bych, že o všem. Pravda je, že dovedu, jako babička, i rozmazlovat, ale rozhodně nejsem nekritická, pokud je to potřeba.

❖ ***Dokázala byste si představit soužití s rodinami Vašich synů pod jednou střechou? V čem byste viděla nevýhody a v čem výhody?***

Ne, tak to opravdu ne! Výhoda by byla jediná, a to ta, že bych měla vnoučata pořád u sebe. Ale ani to by nakonec nebylo dobré, protože by se pak bily výchovné přístupy k dětem. Myslím si, že děti rády přijdou ke mně na návštěvu. Vnímají to jako své království u babičky, kde platí jiná pravidla. Ale soužití pod jednou střechou? To v žádném případě! I když od počátku jsem si stanovila pravidlo, že abych neztratila syny, musím mít ráda své snachy a toho se držím a s rodinami svých dětí vycházím dobře. Soužitím pod jednou střechou bychom si vzájemně narušovali soukromí. Naše životní styly už jsou velmi odlišné... Ale na návštěvách se s dětmi a jejich rodinami setkávám strašně ráda.

❖ ***Stýkáte se tedy s rodinami Vašich dětí často?***

Řekla bych, že poměrně často, ale ne přehnaně často. Několikrát do týdne si telefonujeme a někdy se zveme o víkendech na návštěvy. S Aničkou se vídám denně na gymnáziu. Jáchym a Maruška u mě bývají občas soboty a neděle. Se snachami už bývám méně. Většinou se ale stýkáme na chalupě, což je nejčastěji v létě. Rodina se někde musí dávat dohromady.

ROZHOVOR S OTCEM (ANTONÍN BLÁHA)

❖ ***Mohl by ses mi prosím představit?***

Jmenuji se Antonín Bláha, je mi čtyřicet dva let, jsem v invalidním důchodu a jsem vyučen v oboru opravář zemědělských strojů. A příležitostně chodím vypomáhat i do bývalého zaměstnání. Jinak jsem ženatý a jsem otcem dvou dětí, Petra a Kristýny.

❖ ***V kolika letech jsi vstoupil do manželství?***

Tak to bylo přesně na den mých dvaadvacátých narozenin.

❖ ***Je to Tvé první a jediné manželství?***

Ano. První a doufám, že poslední.

❖ ***Kolik Ti bylo roků, když ses stal otcem prvního dítěte, a kolik, když druhého?***

Když nám narodil Petr, to mi bylo necelých dvacet tři let, když Kristýna, tak třicet jedna.

❖ ***Jak jsi mluvil o té výpomoci v práci, myslíš si, že Ti tato práce zabere moc času?***

Teď momentálně hodně. Pokud jsem „v práci“, tak se vracívám domů kolem třetí hodiny.

❖ ***A jak pak trávíš svůj volný čas, když přijdeš domů?***

Tak nejvíc asi prací kolem domu a pro rodinu.

❖ ***A kolik hodin denně průměrně trávíš s dětmi? A jak tento čas trávíte?***

To je těžko, s klukem skoro vůbec, protože je dospělý. A i když u nás bydlí, tak už pracuje a je v podstatě samostatný. A s Kristýnou docela dost, tak pět hodin asi...býváme spolu často. Nejvíce si povídáme, pomáhá mi, když pracuju kolem domu nebo na zahradě, a v sobotu a v neděli spolu chodíme pravidelně na procházky.

❖ ***Jak jsi trávil volný čas, když jsi byl dítě? Věnovali Ti rodiče dostatek času?***

Věnovali se mi určitě míň, než teď já dětem. Oba dva totiž chodili na směny, takže jsme viděli odpoledne týden jednoho a týden druhého.

❖ ***Co se Ti jako první vybaví, když se řekne „hlava rodiny“?***

Zabezpečení rodiny finančně, péče o dům a zahradu.

❖ ***Je ve vaší rodině někdo touto „hlavou rodiny“?***

Tak u nás je to tak nějak rozdělené, každý si děláme svoje a víme, co kdo má dělat. Každý má na věc svůj názor a nemůžu říct, že by někdo byl ten jediný, hlavní.

❖ ***Jaký druh výchovy na svých dětech uplatňuješ?***

Nazval bych to asi jako kamarádkou výchovu. Děti nebiju, a když mi to jednou „uklouzlo“, tak to mě dodneška mrzí.

❖ ***A cítíš u sebe nějaké změny v tom, jak jsi jako otec přistupoval k prvnímu dítěti a teď k tomu druhému?***

Určitě. U Kristýny už jsem byl dospělejší, cítil jsem i mnohem větší odpovědnost. První dítě si myslím, že jsme měli dost brzy, ale tenkrát se to tak prostě „nosilo“. Po té třicítce se hodně věcí u mě změnilo. Co se výchovy týče, tak nevím čím to je, jestli tím, že mám dceru a je mladší, ale mám k ní daleko bližší vztah než

k prvnímu dítěti. Ale je to asi synovou povahou, on je hodně uzavřený, zato Kristýna je ženská, je upovídaná... Ale přísný jsem na obě děti stejně, tak v normě, řekl bych.

❖ ***Jak si myslíš, že děti tento Tvůj přístup k nim vnímají?***

Neřekl bych, že s ním mají problém. My se vždy na všem domluvíme a snažíme se vycházet si vstříc.

❖ ***Jak bys srovnal výchovu, kterou na Tobě uplatňovali Tví rodiče, s tou, jak teď vychováváš své děti?***

To je těžko odpovědět. Můj otec byl jedináček a byl velký sobec, nemohli jsme si třeba domů zvát kamarády. V tomto se snažím absolutně nejit v jeho stopách. Neměl jsem k němu ani nijak zvlášť pěkný vztah, nerozuměli jsme si a po svatbě jsem byl rád, že jsem odtamtud odešel. Nikdy mi například nic nevysvětlil, neukázal, neporadil mi. To já se v tomhle dětem věnuju – chci je něco naučit.

❖ ***Mají od vás, rodičů, děti stanoveny nějaké hranice? V jakých oblastech nejčastěji?***

To asi ne, oni prostě ví, jaká je jejich norma a míra, kterou nesmí překročit. Konkrétně asi ne. Vždy to vyplývá ze situace a vidím, že to dítě má soudnost a pochopí, co ano a co už ne.

❖ ***Jak své děti odměňuješ, pokud se jim například něco podaří, a jak je naopak trestáš?***

Určitě, když se jim něco podaří, tak je pochválím a mám z toho radost. Za vysvědčení s nima zajedeme někde na večeři. Jinak věcnými dary ne. Pokud je prostě něco potřeba, například koupit dětem postel, tak se prostě koupí bez ohledu na to, jestli je to „za něco“. Nemůžeme si nějak vyskakovat, snažíme jim dát věci, aby se necítili „pozadu“ oproti kamarádům. A tresty? Tak to je nejčastěji tak, že zakřičím.

❖ ***Jak často si v rodině povídáte?***

No, tak když je čas. Když se prostě potkáme třeba v kuchyni nebo na zahradě, tak si spolu vždy povídáme. Nejčastěji o škole, o tom, co se dětem povedlo, co dělala Kristýna v kroužku apod. S manželkou se bavíme o práci, o tom, co se stalo, co se povedlo a nepovedlo. Hodně si povídáme i plánech třeba na víkend, na dovolenou.

❖ ***Myslíš si, že si s Tebou děti rády povídají?***

Syn nevím, jak jsem řekl, on je takový uzavřený. A Kristýna jo, ta za mnou chodí a povídáme si, v podstatě z její strany, takže ta asi jo.

❖ ***Stává se Ti, že za Tebou dítě přijde a chce si popovídat, ale Ty na něj nemáš čas nebo náladu?***

No stává se to. O té náladě to ale není, spíš o času. Že něco dělám a nevnímám bych to dítě pořádně, tak řeknu, ať chvílku počká. Ale jinak - my si to vynahradíme jindy.

❖ ***A naopak, když si chceš s dětmi popovídat Ty, ale ony řeknou, že na Tebe nemají čas nebo náladu?***

Jako stane se to, ale my si na sebe ten čas vždycky najdeme, kdy si pak v klidu promluvíme. Když se to nestihne přes týden, tak třeba s dcerou chodím každý víkend na procházky a tam spolu mluvíme a mluvíme.

❖ ***Jakým způsobem dáváš dětem najevo, že si s Tebou mohou kdykoliv o čemkoliv popovídat?***

Tak tohle asi děcko vycítí, že si se mnou prostě může o čemkoliv promluvit. Ví, jestli jo nebo ne, jestli mám třeba dobrou náladu.

❖ ***Kdybys mohl, co bys změnil na komunikaci ve vaší rodině?***

Asi komunikace ve vztahu já a syn. I když si myslím, že je to daný tou jeho povahou, jak je uzavřený. Víc si asi povídá s manželkou, ale taky ne nějak moc.

❖ ***Jak vnímáš to, že žijete tři generace pod jednou střechou, vlastně s Tvou tchýní? Kde vidíš výhody a kde nevýhody?***

Nevidím v tom vůbec žádný problém. My jsme se tak pospolu prostě naučili žít a funguje to. Výhodou je určitě to, že babička se postará o spoustu věcí, když my jsme mimo domov. Hlavně o zahrádku a o domácí práce, že třeba opere a vyžehlí, a manželka, když se vrátí z práce, tak má o starost míň. Můžeme jet s klidem na dovolenou, protože víme, že doma je babička a ten dům bude fungovat, bude mít kdo zalít kytky a nakrmit zvířata, nemusíme říkat nikomu cizímu. Nevýhodu nevím, já s babičkou žádný problém nemám, i když je to tchýně, tak spolu vycházíme dobře a rozumíme si.

❖ ***Poslední otázka se týká toho, jak bys charakterizoval dnešní děti a mládež v souvislosti s výchovou? A kde vidíš hlavní příčinu případných rozdílů?***

Každý dospělý říká, že za nich něco nebylo, ať to byli naši, jejich rodiče nebo teď my. Ať je to styl hudby nebo cokoliv...tak to ale prostě je, svět jde dál. No a tak i ty děti jsou dnes jiné, než jsme byli my. Víc vědí, jsou otevřenější, umí říct svůj názor. Cestují a mají širší obzory, nesedí doma, ale zajímají se, co se děje jinde. Ano, může se mi zdát, že jsou i drzejší, ale myslím, že to mají všeobecně dalece lepší než my. A příčina? Ta je asi v době samotné. Vůbec myšlenka na to, že je tady demokracie, tak si pak každý myslí, že si může dělat, co chce. Další příčina bude ve výchově. Pokud děcko doma funguje a ví, kde má hranice, tak si to přenese i do školy, do života. A tady je chyba v rodičích, pokud na děcko nemají čas a nechají růst, jak chce, tak je chyba v nich. Druhá strana je ta, že dnes můžou být lidi rádi za práci a pokud ji mají dobrou a jsou v práci do večera, tak na to dítě ani čas nemají, ale to je žebříček priorit v každém člověku a než si dítě pořídí, měl by si ho uvědomit a připomenout.

ROZHOVOR S DCEROU (ANNOU ADAMCOVOU)

❖ ***Mohla by ses mi, prosím, představit?***

Jmenuji se Anna, je mi devatenáct let. Jsem studentkou gymnázia a letos budu maturovat. Přihlášek jsem si na vysoké školy poslala asi šest – studovat bych chtěla práva, mediální studia nebo ekonomii. Pracovat bych chtěla nejlépe v televizi, v médiích.

❖ ***Kolik máš sourozenců a jak spolu vycházíte?***

Mám osmiletého bratra Jáchyma. Vycházíme spolu docela dobře, jen na sebe nemám moc času. Možná tím, že jsem o deset let starší, tak se k němu občas chovám jako autorita než sourozenec.

❖ ***V kolik hodin denně chodíš průměrně ze školy domů? A myslíš si, že ve škole trávíš moc času?***

Kolem třetí hodiny. A ve škole trávím víc času, než bych chtěla.

❖ ***Co nejčastěji děláš, když přijdeš ze školy domů?***

Učím se. V poslední době celé odpoledne, protože za měsíc a půl maturuju.

❖ ***Navštěvuješ nějaké kroužky?***

Momentálně ne, ale do loňského roku jsem závodně tancovala, což byl můj největší koníček několik let.

❖ ***Co Tě jako první napadne, když se řekne „hlava rodiny“?***

Otec. Největší autorita. Má hlavní slovo v rodině, peníze, o všem rozhoduje. A v naší rodině je to stejné.

❖ ***Jak tuto autoritu vnímáš Ty?***

Respektuju ji, toleruji, ale občas i nesouhlasím, což dám taky najevo.

❖ ***Jak bys chtěla vychovávat své děti, až budeš jednou matkou? Máš o tom nějakou představu?***

Asi mít k nim více kamarádský vztah, aby mi plně důvěřovaly, nebály se mi něco říct.

❖ ***A jak Tě vychovávají Tví rodiče, jaký máš na to názor?***

Myslím si, že jsou na mě zbytečně přísní, vzhledem k tomu, kolik mi je let. Musím se neustále řídit jen tím, co mi rodiče řeknou. A to mi samozřejmě nevyhovuje.

❖ ***Jak často se stává, že rodičům nějakým způsobem vzdoruješ a nesouhlasíš s nimi? Proč si myslíš, že to tak je?***

Tak to každý den! A je to v otci, tím jakou má povahu, že má v poslední době dost starostí, co se týče rekonstrukce chalupy. To znamená, že většinu dne je v napětí a ve stresu a pak se najde jakákoliv maličkost a dojde ke konfliktu mezi námi.

❖ ***Jaké máš od rodičů stanovené hranice, které víš, že nesmíš překročit? Souhlasíš s nimi?***

To je hodně individuální, například podle situace mi řeknou, v kolik hodin mám být doma. Poslední dobou mě více hlídají, abych byla doma kvůli učení se na maturitu. Takže bych řekla, že hranice jsou tam neustále. Víím, že si nemůžu dělat, co mě napadne. S hranicemi v jednom ohledu souhlasím, protože víím, že to se mnou myslí dobře, ale na druhou stranu jsou někdy zbytečné – jako třeba zákazy, příkazy. Ty mi přijdou absurdní.

❖ ***Jaké vidíš rozdíly v tom, jak Tě vychovává táta, máma a jak babička?***

S mamkou si nejvíc rozumím, když jsem s ní sama. Pokud je u toho taťka, tak je jím hodně ovlivněná a o věcech rozhoduje otec. Když se jí na něco zeptám, řekne, ať se jdu zeptat taťky. Ze strany taťky je výchovný přístup celkem razantní, myslím si, že spolu máme takový „slabý vztah“, navíc je přísný a náročný. No a babička? To je rozmazlující babička, ale vyžaduje i určitá pravidla.

❖ ***V jakých situacích vidíš nějaké výrazné změny ve výchovných přístupech rodičů k Tobě?***

Jak jsem řekla, s mamkou mám lepší vztah, když jsme o samotě, samy dvě. U taťky nějaké výrazné výkyvy v přístupu ke mně nevidím.

❖ ***Zdá se Ti, že rodiče tráví hodně času v zaměstnání? Mají na Tebe dostatek času?***

Asi přiměřeně. Já jsem ve škole, oni v tu dobu v práci, to je prostě normální a v pořádku. Vrací se domů kolem čtvrté hodiny a já v podstatě taky. Času na nás mají dostatek, navíc já ho po nich teď už nevyžaduju, jiné je to u bráchy.

❖ ***Kolik času denně strávíš pouze se svými rodiči?***

Tak půl hodiny denně. Většinu času doma jsem totiž u sebe v pokojíku.

❖ ***Jak často si v rodině povídáte?***

To je tak tu půl hodinu denně se mnou. Občas, když si za nimi jdu do obýváku sednout, popovídat. Někdy taky zajdu s mamčou na kafe. Brácha si s nimi povídá teď určitě víc než já, ale to je normální vzhledem k jeho věku.

❖ ***O jakých tématech se v rodině nejčastěji bavíte?***

O škole, s mamkou i o mém vztahu s přítelem. S bráchou nejvíce o počítačových hrách nebo se s ním podívám na nějaký animovaný film na DVD.

❖ ***Myslíš si, že si s Tebou rodiče dostatečně a rádi povídají?***

Jo, já myslím, že je to dostatečné. Mně to tak totiž vyhovuje.

❖ ***Stává se, že si chceš s rodiči popovídat, ale oni na Tebe nemají čas nebo náladu?***

To se občas stává... tak jednou za dva týdny.

❖ ***Naopak stává se často, že si za Tebou někdo z rodičů přijde popovídat, ale Ty na ně nemáš čas nebo náladu?***

Taky se to stává. Je to stejné, tak jednou za dva týdny.

❖ ***Co bys změnila, kdybys mohla, na komunikaci ve vaší rodině?***

Povahu otce, abychom spolu měli lepší vztah a taky pochopení z jeho strany. Neříkám, že jsem ideální dcera, která se doma denně věnuje domácím pracím, bráchovi a podobně, ale v tomto vztahu je v naší rodině asi největší problém.

- ❖ ***Slýcháš od rodičů nebo od babičky věty typu: „No co vy mladí si dnes dovolujete!“ nebo „Vy jste teda generace – drzí a líní!“? Co myslíš, že to znamená?***

Tak to asi někdy ano, ale není to nic častého. Myslím si, že to vidí úplně z jiného pohledu než my, že žili v úplně jiné době - to bude ten „generační rozdíl“. Jsme určitě jiní, než byli oni, když byli mladí. Jsme ovlivněni dobou, technologiemi. Ale i vztahy v rodinách jsou asi jiné, než byly dřív... lepší. Dnes je člověk rozlítaný, musí tam a tam, pak má kroužky, kamarády a doma se schází rodina málo.

- ❖ ***Dokázala by sis představit soužití s Tvými prarodiči pod jednou střechou? Kde bys viděla výhody a nevýhody?***

Ne, nedokázala. Babička má taky velice silnou povahu, jako otec, a v mnoha věcech by pak docházelo ke střetům. Výhoda by na druhé straně byla, že by možná usměrňovala otce. Má na něho docela silný vliv. Třeba když vidí, že se s taťkou hádám, tak babička ho dokáže vždy jednou větou zklidnit a je po hádce.

- ❖ ***V čem vidíš hlavní rozdíly mezi Tvou generací a generacemi Tvých rodičů a prarodičů? Rozumíte si spolu?***

Tak to už jsem v podstatě říkala, že tehdy byla jiná doba a doba mění lidi, v tom jsou asi rozdíly. Jinak já si s nimi rozumím, vždy si máme o čem popovídat. Ale blíž mám určitě ke generaci mých rodičů. Dokážou se přizpůsobit dnešní době, s čímž mají starší lidé jistě problémy. Taky více tolerují a chápou život nás, mladých, jako například diskotéky, to třeba starší moc nechápou.

PŘÍLOHA P VII: VÝSLEDKY ANALÝZY TEXTU – RODINA ADAMCOVA

Otázky pro analýzu textu mají přiřazena příslušná čísla (1 – 8) pro lepší přehlednost tabulky. *Plné znění textu je uvedeno v příloze P III.*

1. Jak na Vás ukázka zapůsobila?
2. Jak myslíte, že celá situace dopadne? Jaký byste „dopsali závěr“?
3. Kde spatřujete největší chybu v Adamově chování? Proč si myslíte, že se takto chová?
4. Jak byste popsali jednání matky?
5. Jak byste popsali jednání otce?
6. Jakou úlohu v této situaci hráli prarodiče? Jaký byl asi jejich přístup k celé situaci?
7. Jak byste řešili tuto situaci - jako rodič - Vy osobně?
8. Má tato ukázka nějaké prvky, které se objevují i ve Vaší rodině? Jaké?

MATKA	
1	Rozporuplně – lehkomyšlný přístup rodičů a prarodičů nejednotnost přístupu.
2	Rodiče by měli vyhledat odbornou pomoc.
3	Byl zvyklý na své „výlety“ a náhlou změnu nedokázal pochopit.
4	Lehkomyšlné, alibistické; nejednotnost v přístupu k synovi s otcem.
5	Nepřiměřené, autoritativní.
6	Nehráli téměř žádnou roli.
7	Dohodou s otcem a prarodiči o doprovázení; vysvětlit Adamovi na příkladu jistá rizika, která mu hrozí.
8	Občas nejednotný přístup matky a otce ve výchově.

OTEC

- 1 Znechutila mne.
- 2 Pro mne nereálná situace – nevím.
- 3 Nevím.
- 4 Nijak.
- 5 Nijak.
- 6 Žádnou.
- 7 Do této situace bych se nikdy jako otec nedostal.
- 8 Rozhodně ne.

DCERA

- 1 Nepřírozeně – asi velmi zaměstnaná rodina; matka syna zanedbává a otec se vkládá situací pozdě.
- 2 Adamovi se může něco stát.
- 3 V rodičích.
- 4 Nezodpovědné.
- 5 Přehnané; otec měl syna vychovávat od počátku a ne až v krajních situacích.
- 6 Adama zřejmě rozmazlují a nevysvětlili mu rizika.
- 7 Ve čtyřech letech bych dítě nepouštěla samotné - dítě nemůže chápat pojem bezpečí a nebezpečí.
- 8 Ne, rodiče jsou v tomto ohledu velmi zodpovědní.

BABIČKA

- 1** Jako odstrašující – naprosté selhání rodičů a komunikace mezi nimi.
- 2** Z Adama vyroste problémové dítě.
- 3** Adam nemá základní kázeňské návyky; chyba je v sociálním prostředí, ve kterém vyrůstá (v jeho rodině).
- 4** Nerozhodné, rozporuplné, nevyrovnaná osoba, ustupování od požadavků, empatická.
- 5** Nevěnoval se synovi dostatečně, chyby v manželčině výchově řešil násilím, výchova je záležitostí obou rodičů.
- 6** Žádnou – i v tom je příčina Adamovy volnosti.
- 7** Děti musí respektovat pravidla stanovená rodiči; více bych s Adamem komunikovala; dobrý příklad rodičů.
- 8** Možná občasná nejednotnost výchovy v rodinách mých synů.

PŘÍLOHA P VIII: VÝSLEDKY ANALÝZY TEXTU – RODINA BLÁHOVA

MATKA	
1	Hrozně.
2	Zřejmě dalším zákazem.
3	Špatná výchova a málo diskusí a komunikace se synem.
4	Slabá na výchovu syna.
5	Malá péče o syna.
6	Žádné.
7	Domluvou.
8	Ne.

OTEC	
1	Mně by se to nestalo.
2	Nařezal bych mu.
3	Benevolentní výchova rodičů.
4	Nezodpovědné.
5	Měl být přísnější.
6	Špatnou, měli si pro vnuka chodit.
7	Přísnější a vodit Adama k prarodičům.
8	Ne.

DCERA

1 Děsivě.

2 Otec svolí, aby Adam chodil k babičce sám.

3 V rodičích – hádají se.

4 Správně – svému dítěti bych více důvěřovala.

5 Špatně.

6 Adam v nich měl oporu.

7 Babička by mu měla chodit naproti.

8 Ne.

BABIČKA

1 Rozmazlené dítě.

2 Všichni se pohádají.

3 Špatná domluva rodičů.

4 Moc mírná.

5 Uplatňuje hlavu rodiny.

6 Umírněné.

7 Sjednotit výchovu a názory na ni.

8 Ne.